

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GEOGRAPHICAL INSTITUTE "JOVAN CVIJIC"

SPECIAL ISSUES
N° 37/II

COMMUNE ŠTRPCE
SIRINIČKA ŽUPA

DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT
AND SPECIFICS OF SOCIAL ENVIRONMENT

Edited by

Dr. MILOVAN RADOVANOVIĆ

Editorial Committee

Dr. Aleksandar Veljković
Dr. Milovan Radovanović
Dr. Miloš Zeremski
Mr. Marina Todorović
Mr. Radmilo Jovanović

BELGRADE
1990.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 37/II

ОПШТИНА ШТРПЦЕ
СИРИНИЧКА ЖУПА

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ И ОСОБЕНОСТИ
СОЦИЈАЛНОГ ПРОСТОРА

Уредник

Др МИЛОВАН РАДОВАНОВИЋ

Уређивачки одбор
Др Александар Вељковић
Др Милован Радовановић
Др Милош Зеремски
Мр Марина Тодоровић
Мр Радмило Јовановић

БЕОГРАД
1990.

Рецензенти
Др Душан Брезник
Др Владимир Бурић

Технички уредник
Мр Гордана Војковић

Компјутерска обрада
Мр Марина Тодоровић
Радмила Бркић

Картографска обрада
Др Срећко Николић
Јасмина Борђевић
Мирела Бутирић

Примљено на 5/90. седници Уређивачког одбора Института
14. децембра 1990. године

Издавач Географски институт "Јован Цвијић" САНУ
Обрађено програмом Signum 2 - штампано на HP LaserJet III

САДРЖАЈ

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ ОПШТИНЕ ШТРПЦЕ

Увод	1
АКТУЕЛНА ДЕМОГРАФСКА СИТУАЦИЈА (Приказ основних података о становништву општине Штрпце према Ванредном попису 1989. године)	8
ГЛАВНЕ ОСОБЕНОСТИ ДЕМОГРАФСКИХ КРЕТАЊА И СТРУКТУРА	20
Демографски развој до II светског рата	20
Промене националне структуре	21
Динамика промена броја становника и густине насељености у послератном периоду	24
Промене у густини насељености	27
Утицај природне и миграционе компоненте на промену броја становника	28
Природне компоненте развоја становништва	35
Наталитет	35
Фертилитет становништва	38
Морталитет становништва	62
Природни прираштај становништва	66
Миграције становништва према попису 1989. године	70
Промене у старосно-полној структури становништва	74
СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА	78
Промене у економској структури становништва	78
Становништво према економској активности	79
Опште одлике становништва као радне снаге	84
Пољопривредно становништво	90
Промене у образовној структури становништва	99

ПРОЈЕКЦИЈА ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА	105
<i>Пројекција броја становника</i>	105
<i>Пројекција демографске структуре</i>	108
<i>Пројекција броја домаћинстава</i>	113
Закључна разматрања	113
СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ РАЗВОЈА	
Увод	119
СОЦИО-ЕКОНОМСКА ОБЕЛЕЖЈА СТАНОВНИШТВА И ДОМАЊИНСТАВА	121
Запосленост	121
Тип и величина породице	128
УСЛОВИ СТАНОВАЊА	131
ДРУШТВЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ	133
ПРИВАТНИ СЕКТОР	137
ОСОБЕНОСТИ СОЦИЈАЛНОГ ПРОСТОРА	139
Закључна разматрања	150
<i>Литература</i>	157
<i>Summary</i>	159
<i>Прилог</i>	167

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ ОПШТИНЕ ШТРПЦЕ

Увод*

Студија о демографском развоју и особеностима социјалног простора Сиринишке жупе (општина Штрпце) конципирана је у припремној фази реализације Пројекта као једна од оних основних истраживачких области које чине окосницу целовитог научног познавања комплексног геосистема природа - становништво - друштво - привреда. Примењена је стандардна методологија коју су у нашој демографској науци поставили и разрадили Милош Маџура и Душан Брезник, проматрајући демографски развој као сложени историјски процес, а становништво као природно-друштвену, односно биосоцијалну категорију, подвргнуту статистичким и функционалним (детерминистичким) законитостима. У конкретном случају, истраживачи су имали деликатан, научно провокативан и друштвено актуелан и сврсисходан задатак, да у једној релативно малој популацији, - која живи у условима изразите географске компактности, природно предиспониране комуникативности у чворном шарпланинском региону, политичко-историјске узбурканости и дуготрајне анархичности, типичне за косовске и метохијске прилике, - разоткрију особености њеног формирања и понашања, кретања, обележја, посебно оних диференцијалних, условљених етнокултурним, антропогеографским и социолошким детерминантама. Ова истраживања су пружила сазнања од ширег научног и друштвеног значаја. Поменућемо само она која сматрамо најважнијим, индикативним.

Географска компактност (целовитост) и скоро једносмерна проходност Сиринишке жупе, у тесној спрези са њеним антропогеографским и културногеографским положајем у односу на призренско-метохијско, јужно-косовско и западно-македонско окружење, представљају чинилац првог реда за формирање и фиксирање једне релативно стабилне демографске структуре, у којој је испољена оштра диференцираност демографских појава на етничкој, културно-цивилизацијској и социолошкој основи.

* Аутор др Милован Радовановић

Према томе, сиринићка популација је етнографски, етнокултурно и социолошки нехомогена, са "већинским" српским и "мањинским" албанским становништвом. Међутим, ово структурно и географско својство је карактеристично за Жупу у целини. Оно је у просторном и демографском смислу фиксирано и не мења се од краја турског периода до данас. Унутар сиринићке популације, испољена је, истовремено, оштра просторна раздвојеност српске и албанске зоне, те се у оквиру тих демографских и етнокултурних микро рејона јасно изражава високи степен хомогености демографских појава и структура.

За Сиринићку жупу је карактеристична и контактна зона са етнички мешовитим насељима. Но и ова зона је у просторно-структурном погледу фиксирана. Она се битно не мења деценијама, чак са појавама атипичним за тзв. "косовску ситуацију", коју, као што знамо, карактерише албанизација раније мешовитих српско-арбанашких насеља, миграциони егзодус српског живља под агресивним и континуираним притиском још од времена феудално-племенске, до недавне, такорећи тек јуче делимично сузбијене националсоцијалистичке самоуправне анархије, као ударног облика деловања великоалбанске агентуре. Наиме, у мешовитој зони се углавном одржавају пређашње величинске пропорције српског и арбанашког становништва, са тенденцијама преовлађивања Срба у неким насељима. На социопсихолошком плану односи су знатно лошији него раније, али они скоро да не генеришу инцидентне ситуације. Једном речју, несумњива цивилизацијска инкомпатибилност и етнопсихолошка одбојност ових двеју етничких скупина, која је дуго забашуривана компромитованом паролом братства-јединства и романтичарским преувеличавањем лепих примера на основама патријархалног моралног кодекса, испољена је данас и овде у свом правом облику и значењу, показујући потпуни крах послератне националне политике на Косову и Метохији, која за један од најгорих могућих исхода има цивилизацијску гетоизацију албанског живља и продубљену дезинтегрисаност косовско-метохијског друштва на националистичкој, културној, психолошкој, социјалној и економској основи, а у условима свесног подржавања демографске експлозије Албанаца ради потпуне биолошке преминације и масовног репродуковања сеоско-градске сиротиње као индокриниране бесловесне масе која представља ударну песницу у остваривању националистичко-шовинистичких политичких циљева.

С обзиром на етногеографску структуру Сиринићана, условљену антропогеографским положајем и специфичним антропогеографским процесима у самој Жупи и њеном окружењу, чему је посвећена посебна пажња у антропогеографско-етнолошкој студији (види књ. 37/IV Посебних издања ГИ САНУ), постављају се следећа основна питања: прво - о вези између географског склопа, антропогеографских, етничких, културних и социјалних процеса, на једној, и демографског развоја сиринићке популације, на другој страни; друго питање се своди на демографско понашање сиринићких Срба и Албанаца као конзистентних етнодемографских компонената које у већој мери одређују диференцијал-

ну и укупну демографску ситуацију Жупе и њене демографске перспективе; треће - о релацијама између основних карактеристика демографског развоја косовско-метохијских Срба и Албанаца и њиховог сиринићког панана, односно сиринићког демографског микро рејона; четврто - о особеностима социјалног процеса Жупе као чиниоцу и детерминанти демографског процеса; пето - о демографским, првенствено етнодемографским и етногеографским импликацијама економског развоја.

У приступу, научној објективизацији, опсервацијама и закључивањима око свих наведених питања, аутори су у сваком случају морали да удовоље захтевима научне поузданости и статистичко-демографске исцрпности, као и циљевима који су постављени на самом почетку предузимања научноистраживачког подухвата у целини.

Услов научне објективности, поузданости и исцрпности, што и у првој и задњој инстанци подразумева тачно познавање демографске стварности, испуњен је доследном применом демографског метода актуелизацијом статистичко-демографских показатеља. Стога је питање тачног познавања актуелне демографске ситуације постављено већ код израде концепта студије и могло се разрешити само ванредном пописно-статистичком акцијом и анкетним истраживањем репродуктивног понашања становништва. Наиме, анализа актуелне демографске ситуације није се могла задржати на резултатима пописа из 1981. године, и то на само због основане претпоставке о недовољној поузданости неких података с обзиром на ванредне прилике под којима је у Покрајини овај попис изведен (што у конкретној сиринићкој средини вероватно није било од већег утицаја), већ пре свега због значајне временске дистанце, која објективно не допушта да се у жеку бурних друштвено-демографских збивања подаци из 1981. године узимају као најактуелнији. Осим тога, у вези резултата из 1981. године постоји још једна отежавајућа околност која се састоји у томе да се није могао добити увид у низ обележја по насељима због припадности Сиринићке жупе, односно садашње општине Штрпце, општини Урошевац (од 1965. године до 10. августа 1988.). Најзад, акутни проблем масовног иселавања Срба и Црногораца из Покрајине захтевао је посебну пажњу и брижљиво истраживање управо у Сиринићкој жупи, као подручју дугогодишње традиционалне економске емиграције, о чему се статистички могло салдирати тек према подацима из 1989. године.

Иницијативу за Ванредни попис становништва дао је Географски институт САНУ децембра 1988. године, а она је санкционисана Одлуком СО Штрпце из фебруара 1989. године. Технолошку, стручну и материјалну подршку овој акцији дао је Републички завод за статистику Србије, на челу са директором Завода мр Милованом Живковићем. Сарадници Института су активно суделовали у пословима око Пописа, укључујући и његово извођење на терену. Треба нагласити да је Покрајински завод за статистику сарађивао у овој акцији (припрема, спровођење, контрола). Општинска пописна комисија и пописивачи (иск-

ључиво из насеља општине Штрпце) су ажурно и савесно обавили своје задатке. Сарадња Албанаца из Општине је била у сваком погледу узорна. Извесне тешкоће које су затим искрсле при обради материјала из албанских насеља нису настале због немара у раду, већ су израз одређених разумљивих баријера етнопсихолошке, социолошке и образовне природе које су се испољиле код појединаца у њиховом раду на прикупљању основног пописног материјала. Овај моменат не бисмо посебно ни помињали да он није индикативан за поузданост пописне акције у ширим покрајинским размерама, поготову у условима садашње опструкције по диктату вођства албанске алтернативе, што ће представљати веома озбиљан проблем у предстојећем попису становништва 1991. године.

Ванредним пописом становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава руководила је испред Републичког завода за статистику Србије и Географског института САНУ мр Светлана Радовановић, начелник статистике становништва у овом Заводу. Дефинитивне резултате Ванредног пописа објавио је РЗС Србије фебруара 1990. године. На тај начин, општина Штрпце је 1990. године постала једина друштвено-политичка заједница у Југославији која располаже најновијим, веродостојним подацима ове врсте, чиме је испуњен основни услов статистичко-демографске актуелизације података.

Анкетна истраживања фертилитета жена према узорку од 10% разрадила је и њима руководила др Милена Спасовски уз сарадњу мр Гордане Војковић. С обзиром на деликатност ових проучавања, ангажовано је медицинско особље Дома здравља у Штрпцу, што је у извођењу овог сложеног задатка представљало најбоље решење.

*

Имајући у виду напред постављена питања о основним условима, чиниоцима и детерминантама демографског развоја Сиринићке жупе и његових диференцијалних карактеристика, потребно је на овом месту најавити и нагласити следеће налазе и закључке.

а) Антропогеографско-етнолошка проблематика је као посебна тематска целина студиозно разрађена у четвртој књизи студије о Сиринићкој жупи (Посебна издања ГИ САНУ, књ. 37/IV), те се на основу њених резултата може ценити удео и улога ових процеса и чинилаца у историјскодемографском и савременом демографском развоју Жупе.

б) На питања о демографским особеностима и демографском понашању сиринићких Срба и Албанаца, као и квалитативној аналогности са општим демографским карактеристикама српске и албанске косовско-метохијске популације, може се с високим степеном поузданости дати само један одговор, а то је да између целине и њених делова нема никаквих значајних разлика, без обзира на специфичности географске средине.

Српска сиринићка популација је у поодмаклом стадијуму демографске транзиције, али са одређеним интерним изнијансираним специфичностима, испољеним чак и на тако малом простору и у једној хомогеној етнокултурној средини. Албанска сиринићка популација је у предтранзиционом, односно на самом почетку транзиционог периода развоја, и одликује се врло високом репродукцијом. Овакво стање је логично и закономерно и само потврђује савремени теоријски научни концепт о постојању и функционисању конзистентних хомеостазних демографских система. У конкретном случају и на локалном (сиринићком) и регионалном (косовско-метохијском) плану ради се о два битно различита демографска система, чија су својства и понашање у крајњој инстанци одређени културно-цивилизацијским, антропогеографско-етнолошким и социолошким детерминантама. Деловање економских чинилаца се не занемарује, али је веома важно имати на уму да се у овим двома суштински различитим срединама економски фактор не експонира ни на приближно исти начин, нити су његови ефекти у демографском преображају и укупном друштвеном развоју слични. У српској популацији појачано деловање економског фактора поспешује социјалну атомизацију, контролу рађања и промене у систему вредности, које убрзано инклинирају ка менталитету потрошачког друштва. Истина, истраживачи су у многим српским сиринићким породицама могли запазити скоро све оне врлине патријархалне културе, карактеристичне за српске заједнице, које је Јован Цвијић изванредно описао за косовско-метохијски варијетет централног психичког типа. Међутим, патријархални кодекс понашања и односа, те и вредности, је овде и данас само модификатор све доминантнијег критеријума економског интереса и економске пробитачности, које је код овдашњих Срба одавно ухватио дубоке корене. Насупрот томе, код сиринићких Албанаца економски фактор је сублимиран целокупном сфером норми, односа, система вредности и организације арбанашког патријархалног друштва, у чијим је чврстим оквирима подвргнут циљевима и интересима уже и шире породице, рода, етничке заједнице. У таквом социјалном простору, корелација између система вредности и циљева, норми понашања, управљачког деловања и хијерархичности организације, на једној и економских чинилаца и извора, на другој страни, усмерена је, по правилу, ка извршењу мисије, циљева и функција породичне и друштвене заједнице, где су интереси појединца у другом плану. Зато је логично и закономерно што се у таквим цивилизацијским условима и при таквој социјално-економској организацији, аналогни демографски системи и даље понашају по инерцији патријархалних норми репродукције. Са чисто економског становишта интереса и економског положаја појединца и атомизираних породице - то је ван сваке сумње ирационално понашање, али у интегралним размерама шире сродничке, друштвене и етничке заједнице и њених циљева, појам рационалног, односно ирационалног, има друкчије значење.

То је, уосталом демографска и друштвена збиља, која не представља никакву специфичност сиринићких Албанаца, већ општу карактеристику албанског становништва на Косову и у Метохији. Са историјски и географски наслеђеним предиспозицијама, она је културном гетонизацијом и етничком хомогенизацијом у послератном раздобљу накарadne идеологије и политике добила нове подстицаје, са чијим ће се последицама дуго носити и будуће генерације.

в) Напред постављено питање о демографским, односно етно-демографским и етногеографским импликацијама привредног и уопште економског развоја, има за Сиринићку жупу кардинални значај и у вишеструкој је вези са оним развојним циљевима који стављају у први план одржање српског живља у овом шарпланинском чворном и јужном рубном делу етнографског простирања српског народа. У вези с тим поновићемо само оно што је саопштено у прелиминарној верзији студије о општини Штрпце августа 1989. године. Ту стоји да би сваки озбиљнији развојни промашај, не само на економском већ можда још више на социјалном, политичком, демографском и просторно-организационом плану, могао у неуралгичној "косовској ситуацији", чије се деловање снажно осећа и у овој, релативно компактној средини, проузроковати бесповратне последице, потпуно супротне од жељених и очекиваних. Другим речима, отворена су многа питања која траже разумна, реална и одлучна решења, а та решења више не могу рачунати на исправке и дораде. Једно од тих суштинских питања односи се на последице убрзаног развоја, односно на импликације и ефекте повећане комуникативности и реалне могућности нарушавања постојеће етногеографске раздвојености српске и албанске популације, чији су међусобни односи узорни у условима одређене социјалне дистанце и диференцијалне организације живљења. С обзиром на акумулирано историјско искуство и цивилизацијску одбојност, као и сложене социопсихолошке синдроме "мањинске", односно "већинске" групе, у које спадају социјална и културна инкомпатибилност, нетрпељивост, мимикрија, агресивност, осећај угрожености итд. - поставља се фундаментално питање о изналажењу оних развојних праваца и параметара који неће проузроковати управо дефинитивно ишчезавање Срба из српске Сиринићке жупе. А такав исход је веома реалан у случају просторне и етнокултурне дезинтеграције сиринићке српске популације и продуженог деловања синдрома угрожености који овде, са повременим почивкама, траје од XV столећа.

* * *

У изради студије о демографском развоју и особеностима социјалног простора Сиринићке жупе учествовали су следећи аутори:

Увод - др Милован Радовановић;

Актуелна демографска ситуација - мр Светлана Радовановић;

Главне особености демографских кретања и структура:

Демографски развој до II светског рата и промене у националној структури - мр Гордана Војковић;

Динамика промена броја становника и густине насељености - мр Гордана Војковић и др Милован Радовановић;

Природне компоненте развоја становништва - др Милена Спасовски;

Миграције становништва - мр Гордана Војковић;

Промене у старосно-полној структури становништва - мр Гордана Војковић и др Ксенија Петовар;

Социо-економске структуре становништва - мр Гордана Војковић;

Пројекција демографског развоја до 2011. године - мр Бранислав Стојановић;

Закључак - др Милена Спасовски, мр Гордана Војковић и мр Бранислав Стојановић;

Социо-економске детерминанте развоја: Социо-економска обележја становништва и домаћинства, Услови становања, Друштвене делатности, Приватни сектор, Особености социјалног простора, Закључна разматрања - др Ксенија Петовар.

Корисне сугестије о садржају Анкете о фертилитету удатих жена дао је др Богољуб Миленковић, специјалиста опште медицине Дома здравља у Штрпцу. Спровођење анкете организовао је управник Дома здравља Божидар Цвијановић, а анкетирање је извело медицинско особље.

Анкетна истраживања социо-економских појава урадила је др Ксенија Петовар уз организациону помоћ и сарадњу радника из стручних служби СО Штрпце и радних организација са територије Општине и бројних грађана српске и албанске народности.

АКТУЕЛНА ДЕМОГРАФСКА СИТУАЦИЈА

Приказ основних података о становништву општине Штрпце
према Ванредном попису 1989. године *

У овом концизном приказу неких битних демографских карактеристика Сиринићке жупе, односно општине Штрпце, коришћени су искључиво резултати Ванредног пописа од 31. марта 1989. године, те су, логично, изостала компаративна разматрања која захтевају аналитички однос према резултатима претходних редовних пописа (1948, 1953, 1961, 1971, 1981). Сврха оваквог поступка, који није уобичајен у стандардним демографским студијама, јесте у томе да се корисницима резултата Ванредног пописа (Општина и њене стручне службе, друштвене организације итд.) пружи непосредни увид у основне статистичко-демографске величине и обележја (број становника, национална структура и њена дистрибуција по етнички хомогеним и мешовитим насељима, староснополна структура према великим старосним групама и националном обележју, основни функционални континенти становништва, образовна, социоекономска структура и главне одлике миграционе покретљивости становништва). Према томе, ове елементарне информације не укључују особености демографског развика, те ни детаљна разматрања о његовој виталној компоненти која имају посебан значај у презентованој демографској студији. Такође овде нису укључени подаци о домаћинствима, породицама, становима и пољопривредним газдинствима. Они представљају посебне категорије, обележја и агрегате који разоткривају социјал-нодемографску и економскодемографску сферу појава и подразумевају компаративно-аналитички и каузални приступ.

Ванредни попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у општини Штрпце извршен је у времену од 1. до 5. априла 1989. године на основу посебне Одлуке Општине којој је претходило усвајање програма реализације Пројекта "Штрпце...", који је сачинио Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, као и ангажовање Републичког завода за статистику Србије на свим пословима око припреме, спровођења пописне акције и обраде материјала. Тај попис је у досадашњој статистичкој пракси једини ванредни комплетан попис спроведен у Југославији. По свом садржају представља најобимнији попис икад реализован на нашим просторима, јер је поред становништва, домаћинства и станова обухватио и сва индивидуална пољопривредна газдинства.

Садржина овог пописа одраз је потребе за актуелним подацима прикупљеним и обрађеним на основу јединствене методологије тј. на

* Аутор мр Светлана Радовановић

јединственим дефиницијама и класификацијама јединица и њихових обележја, примењиваним у пописима становништва Југославије 1981. и Пробном попису 1988.

Предност таквог пописа, као и извора статистичких података, је у томе што обезбеђује упоредивост података добијених за општину Штрпце 1989. год. са свим расположивим подацима добијеним у посматраним пописима у Југославији.

ЈЕДИНИЦЕ ПОПИСА 1989. ГОДИНЕ

Јединице пописа били су становници, домаћинства, станови и пољопривредна газдинства. Поред њих су у току обраде пописне грађе изведене као јединице још и породице.

Становник

За становника (лице) у попису је сматран сваки грађанин СФРЈ, као и страни држављанин, који је стално становао (имао пребивалиште) на територији општине Штрпце, без обзира да ли се у критичном моменту пописа (31.3.1989. у 24 часа) налазио на територији општине или у неком другом месту у Југославији или у иностранству.

Домаћинство

Домаћинством се сматра свака породична или друга заједница лица, која заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмиривање основних животних потреба, без обзира да ли се сви чланови стално налазе у месту где је настањено домаћинство или неки од њих бораве дуже време у другом месту због рада или школовања или су одсутни из других разлога.

Домаћинством се сматрало и свако лице које у месту пописа живи само и није члан домаћинства у неком другом месту, без обзира да ли станује посебно или у неком дељивом стану.

Пољопривредно газдинство

Пољопривредним газдинством у овом попису сматрано је свако домаћинство са земљишним поседом од најмање 10 ари обрадивог коришћеног земљишта.

САДРЖИНА ВАНРЕДНОГ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА 31.03.1989.¹

Скупови за које су обрађени резултати о становништву

Становништво

Под појмом "становништво" подразумева се стално становништво сваког насеља, односно општине Штрпце у целини. Стално становништво чине сви становници који су се у критичном моменту (31. март у 24 часа) налазили у месту сталног становања и привремено одсутна лица, без обзира на разлог одсутности из неког од насеља сталног становања односно општине Штрпце.

У попису 1989. године, приликом уписивања одговора на питање о месту сталног становања узимани су подаци на основу изјава лица које се пописује или члана његовог домаћинства који је давао податке пописивачу.

Примењујући принцип оваквог пописивања становништва задовољен је један од основних циљева пописа - утврђивање укупног броја сталних² становника општине Штрпце и њихов територијални распоред по насељима.

У табелама резултата овог пописа, основно груписање становништва према присутности, извршено је на становништво у земљи (становништво Сиринишке жупе) и становништво у иностранству.

Становништво у земљи

Становништво у земљи, у табелама овог пописа приказано под насловом "Становништво Сиринишке жупе"³, је стално становништво општине Штрпце умањено само за број лица на привременом раду у иностранству и чланове породица који са њима бораве. То значи, да су у овај скуп укључени и сви стални становници појединих насеља који су у време пописа такође били на раду у иностранству, или их је тамо упутила фирма у којој су запослени у Југославији.

¹ У прилогу књиге дат је списак табела Ванредног пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава, 31.3.1989. године у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

² С обзиром на непоштовање обавеза пријаве пребивалишта и боравишта грађана, искуства ранијих пописа спроведених у Југославији указују на то да се појам "сталног становништва" у потпуности не поклапа са класичним појмом "de jure" становништва.

³ Подручје општине Штрпце се у историјско-географском смислу поклапа са појмом Сиринишке жупе.

Становништво у иностранству

Овај скуп чине стални становници општине Штрпце који су се у време пописа налазили на самосталном тзв. привременом раду у иностранству и чланови породица који са њима бораве. Оцена о томе да ли се рад појединца у иностранству може сматрати привременим остављено је у овом као и у југословенским пописима 1971. и 1981. године лицима од којих су непосредно узимани подаци.

У скуп чланова породице грађана на привременом раду у иностранству сврстана су сва лица која у иностранству нису радила, већ су у време пописа боравила као чланови породица радника на самосталном (привременом) раду.

Активно становништво

Активно становништво чине лица стара 15 и више година која су у време пописа обављала занимање (у радном односу или самостално) тј. својим радом зарађивала средства за живот, и лица која у време пописа нису обављала занимање јер су се налазила на одслужењу војног рока или издржавању казне затвора, као и лица која не обављају занимање али траже посао преко заједнице за запошљавање.

Лица с личним приходом

Контингент лица с личним приходом чине становници који нису активни али имају средства за живот од редовних примања као што су пензија (стасросна, инвалидска, породична), односно друга примања или приходе од закупа куће, земље и сл.

Издржавано становништво

Издржавано становништво чине лица која немају сопствених средстава за живот, односно имају минимална средства па их издржавају родитељи или друга лица.

Мигранти (досељено становништво)

Овај контингент чине сви становници који су бар једном у току живота мењали место сталног становања, односно досељено становништво било ког насеља општине Штрпце чине сви они становници који од рођења не живе у том насељу.

Обележја становништва

Старост

Обележје старост изведено је на основу података о датуму рођења, а исказано је према навршеним годинама живота.

Подаци о брачном стању прикупљани су према формално-правном критеријуму.

Број живорођене деце

Ово обележје односи се само на женска лица, а прикупљени су подаци о укупном броју живорођене деце укључујући и она која у време пописа нису била у животу.

Досељено становништво

Скупину досељеног становништва чине лица која су једном у животу мењала место сталног становања. Класификација примењивана у табелама израђена је тако да показује однос насеља у општини Штрпце из којег се лице доселило и место његовог сталног становања у време пописа, као и однос насеља општине Штрпце у које се лице доселило из претходног места сталног становања.

Народност

Одговор на ово питање уписиван је тачно онако како је то изјавило лице које даје податке; за децу до 15 година старости меродавна је изјава родитеља или старатеља.

Вероисповест

Одговори на питање о вероисповести, после пописа из 1953. године први пут су прикупљени у овом попису. И код одговора на ово питање уписивано је тачно онаква изјава какву је давало пописивано лице. Резултати су објављени према класификацији: православни, католици, муслимани, без вере и остали.

Матерњи језик

Под "матерњим језиком" подразумеван је језик који је неко лице научило да говори још у раном детињству.

Школска спрема

За разврставање становништва према школској спреми узимана је у обзир највиша завршена школа за лица стара 15 и више година.

Активност

Обележје "активност" изведено је за становништво Сиринићке жупе из одговора на више питања у пописници. У зависности од добијених резултата становништво је разврстано у активно (обавља и не обавља занимање) и неактивно становништво (лица с личним приходом и издржавана лица).

Занимање

Под занимањем се подразумева врста посла коју лице у време пописа обавља непосредним радом у циљу стицања средстава за живот. Како је пописом обухваћено комплетно становништво општине Штрпце питање о занимању постављено је у ширем смислу, тако да су на њега одговарала и лица која не стичу средства за живот непосредним радом (домаћнице, ученици, пензионери). Међутим, питање је постављено тако да су при обради резултата могли бити јасно разграничени активни од неактивних лица и за сваку од ових група чиме се бави.

Делатност

Ово обележје, тражено само за активна лица која обављају занимање у земљи, добијено је на основу података о организацији - заједници у којој је лице запослено, а за лица која раде на свом породичном имању, занатској, угоститељској или другој радњи - делатности у којој раде или којој припада та професија.

Занимање издржаваоца

Обележје се односи само на лица која су издржавана, а предвиђени су одговори помоћу којих су обезбеђени подаци о издржаваоцима "у земљи" и "у иностранству" с тим што за издржаваоце на самосталном раду у иностранству није тражено занимање већ само изјава да су на привременом раду.

Друштвено-економски положај

Преко одговора на питање "у ком својству лице, односно његов издржавалац, обавља занимање", добијени су подаци о друштвено-економском положају становништва општине Штрпце који се могу дистрибуирати по следећим категоријама: радници у дрштвеном сектору, радници у приватном сектору, самостални без радника, послодавци и помоћни чланови породице.

ОБИМ И РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА

Према подацима пописа становништва из 1989. године општина Штрпце има 12.601 становника, од којих Срби чине 66%, Албанци 33% и сви остали 1% становништва. Становништво је размештено у 16 насеља: 7 етнички хомогених српских, 4 етнички хомогених албанских и 5 мешовитих.

У етнички хомогеним српским насељима (Штрпце, Севце, Готовуша, Беревце, Врбештица, Јажинце и Брезовица) живи 7.164 становника или 57% од укупног становништва Општине. У етнички хомогеним албанским насељима (Брод, Фираја, Коштањево и Ижанце) има 3.289 становника или 26% од укупног становништва Општине, а у мешовитим насељима (Вича, Доња Битиња, Горња Битиња, Сушиће и Драјковце) живи 10% од укупно свих Срба и 6% од укупно свих Албанаца из општине Штрпце, односно са 2.148 становника ова насеља чине 17% од укупног становништва Општине.

Највеће насеље по броју становника је насеље Штрпце са 2.213 становника или 18% од укупног становништва Општине, затим Брод (13%), Севце (10%), Фираја (8%) и Готовуша (8%). Насеља Беревце, Врбештица и Доња Битиња имају приближно исти број становника, и свако од ових насеља у укупном становништву општине учествује са 6% становништва. Са око 5% становништва учествују насеља Јажинце и Горња Битиња, око 3% Коштањево, Брезовица и Вича, док насеље Драјковце, Сушиће и Ижанце у укупном становништву Општине учествују са испод 2% становништва.

СТАНОВНИШТВО ПО СТАРОСТИ И ПОЛУ

Посматрано према великим старосним групама општина Штрпце има младо становништво јер је 40% старо од 0 до 20 година, 39% становништва старо је од 20 до 49 година и 21% становништва има преко 50 година.

Таб. 1. - Старосна структура становништва по великим старосним групама 31.3.1989. године

	укупно	%	0-19	%	20-49	%	50-59	%	60 +	%
укупно	12.601	100,0	4.982	40,0	4.940	39,0	1.291	10,0	1.388	11,0
ст. српских насеља	7.164	100,0	2.335	32,0	2.968	42,0	882	12,0	979	14,0
ст. албанских насеља	3.289	100,0	1.755	53,0	1.167	36,0	193	6,0	174	5,0
ст. мешовитих насеља	2.148	100,0	892	41,0	805	38,0	216	10,0	235	11,0

Међутим, ако посматрамо учешће становништва по великим старосним групама у укупној популацији српских, албанских и мешовитих насеља слика је нешто другачија. Више од половине становника албанских насеља нема још 20 година, док свега 11% има преко 50 година. У насељима у којима живи српски живаљ 32% чине од 0 до 19 година, а 26% становника ових насеља има преко 50 година. У мешовитим насељима 41% од укупног броја становника има од 0 до 19 година, а 21% преко 50 година.

Оваква старосна структура утицала је на формирање најважнијих основних контингената, нарочито учешће деце предшколског и школообразовног узраста и радно способног становништва. Контингент младог становништва има највеће релативно учешће у албанским насељима док контингент радно способног становништва има највеће учешће у српским насељима.

Таб. 2. - Основни континенти становништва 31.3.1989. године

	укупно	%	деца		омла-		радно способно			
			0-14	%	дина	%	м.	ж.	м. %	ж. %
укупно	12.601	100,0	3.787	30,0	2.884	23,0	4.092	3.548	32,0	28,0
ст. српских насеља	7.164	100,0	1.666	23,0	1.466	20,0	2.436	2.139	34,0	30,0
ст. албанских насеља	3.289	100,0	1.454	44,0	907	28,0	963	822	29,0	25,0
ст. мешовитих насеља	2.148	100,0	667	31,0	511	24,0	693	587	32,0	27,0

Учешће младих је најизраженије у Ижанцу и Броду (55, односно 54% од укупног становништва) а затим у Коштањеви и Фираји (51%). У мешовитим насељима највише младих има у Сушићу и Вичи (46 и 44%), па у Горњој и Доњој Битињи где 40% становника чине лица стара од 0 до 19 година, а у Драјковцу их је 37%. У српским насељима најмање младих у односу на укупно становништво насеља имају Јажинце и Штрпце (30%), затим Беревце, Готовуша и Врбештица (око 32%) па Севце (36%) док је нешто преко 37% младих од 0 до 19 година у насељу Брезовица.

У укупном становништву Општине има више мушкараца (52%) од жена (48%), а вишкови мушког над женским становништвом карактеристични су за сва насеља сем насеља Штрпце. У насељима Брод, Ижанце и Фираја израженије је учешће мушкараца у укупном становништву (54%), док се у свим осталим насељима однос мушког и женског становништва креће на нивоу Општине.

Када се посматра полна структура појединих старосних група становништва види се да је све до старосне категорије 45 до 49 година, вишак мушког становништва, а после тога расте број жена, тако да у укупном броју становништва Општине старог 50 и више година мушкарци учествују са 48%. Међутим, у свим албанским насељима учешће мушкараца од 50 и више година старости у укупном становништву те старосне групе износи преко 50% (Брод 55%, Коштањево 56%, Фираја 52%). Код мешовитих насеља учешће мушких у овој старосној категорији креће се од 47 до 49% док је у српским насељима учешће мушкараца ове старосне категорије у односу на женско становништво исте старости око 47%.

ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА

Подаци пописа 1989. године показују да у општини Штрпце од укупно 8.814 становника старијих од 15 година 20% нема никакву школску сперему, 21% има непотпуно основно образовање (од 1 до 7 разреда основне школе), 30% основно образовање, 24% средње образовање и само 3% становника има вишу или високу школу. При томе је учешће мушкараца у укупном становништву без школске спреме и са непотпуним основним образовањем далеко мање (29%) од учешћа жена (71%). Обрнута је ситуација кад се посматра учешће мушкараца и жена у укупном становништву које има средње и високо и више образовање. Од укупно становника са средњом школом 71% су мушкарци а 29% су жене, док у укупном становништву са високим и вишим образовањем мушкарци учествују са 73%.

Таб. 3. - Образовна структура становника старих 15 и више година 31.3.1989. године

	укупно	%	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%
укупно	8.814	100,0	1.802	20,0	1.906	21,0	2.688	30,0	2.107	24,0	308	3,0
ст. српских насеља	5.404	100,0	1.013	19,0	1.304	24,0	1.438	27,0	1.420	26,0	229	4,0
ст. албанских насеља	1.929	100,0	459	24,0	251	13,0	796	41,0	380	20,0	41	2,0
ст. мешовитих насеља	1.481	100,0	330	22,0	351	24,0	454	30,0	307	20,0	38	3,0

Напомена: 1 - без школе и 1 до 3 разреда, 2 - 4 до 7 разреда, 3 - основно образовање, 4 - средње образовање, 5 - више и високо образовање.

Ако посматрамо образовну структуру становништва српских, албанских и мешовитих насеља у односу на укупан број становника тих насеља видимо да је учешће лица без школе и са незавршеном основном школом (1 до 7 разреда) већи код становништва српских и мешовитих, него код становништва албанских насеља. У српским насељима учешће лица са завршеним основним образовањем упадљиво је мање него у албанским и мешовитим насељима док је у српским насељима веће учешће лица са завршеном средњом, вишом и високом школом. Овакви односи условљени су углавном значајним разликама у старосној структури становништва (због високог природног прираштаја у албанској популацији и дугорочног карактера ове појаве, удео деце, те и школообразовног контингента, релативно је знатно већи него у српској популацији а с обзиром да је приближно такав однос био и у претходним генерацијама логично је што је категорија лица са завршеном основном школом код Албанаца релативно упадљиво већа него код Срба 41:21%).

СОЦИОЕКОНОМСКА СТРУКТУРА

Према методологији Пописа из 1989. године подаци о активности прикупљени су само за становништво "у земљи". То значи да радници са територије општине Штрпце који су на привременом раду у иностранству, код приватног послодавца или самостални, и чланови породица који са њима бораве, нису у обради пописног материјала разврстани према активности.

Резултати Пописа показују да је 1989. године у Општини 32% од укупног становништва активно, 60% издржавано, док 8% чине лица са личним приходом. Када посматрамо активно становништво по националности, видимо да Срби учествују са 43%, а Албанци са 26%. На овако релативно мало учешће Албанаца највећи утицај има старосна структура, као и релативно мала активност албанских жена. Тако од укупног активног српског становништва на жене (Српкиње) долази 40%, док Албанке учествују са свега 20% у укупном становништву албанске народности.

Од 3905 активних становника који обављају занимање 62% су радници у удруженом раду, од којих је највећи број запослен у грађевинарству (33%), индустрији (16%), угоститељству и туризму (14%), образовању и култури (7%) итд. Преко половине радника са територије општине Штрпце ради изван свог завичаја, и то чак изван Покрајине, у другим крајевима Србије, у Македонији и Црној гори (880 радника), или у Урошевцу и другим местима и општинама Косова (418 радника). Ова појава говори о перманентном настављању традиционалне економско-миграционе покретљивости Сиринићана, која је и у претходним историјским периодима била веома изражена.

Квалификациона структура запослених показује да је највише радника са средњом школом (32%) и КВ радника (30%), док је најмање радника са високом спремом (4%). Треба посебно указати на карактеристичне појаве значајних разлика у школској и квалификационој структури запослених између појединих насеља. Тако у насељу Брод од укупног броја запослених 12% има високу или вишу школу, у Фираји 11%, у Штрпцу 19%, док у Севцу 5%, Јажинцу 9%, Готовуши 6% итд. Истовремено, учешће незапослених, односно оних који траже прво запослење са високом или вишом школом у насељу Штрпце, у односу на укупан број незапослених из овог насеља, износи 4%, у Броду 4%, док је у Фираји 8%. Највише незапослених по свим насељима има са средњом школом и њихово учешће у Општини, у односу на укупан број незапослених, износи 7%.

С обзиром на доста низак ниво запослености (учешће запосленог становништва у укупном износи је 19%), на једно лице које тражи прво запослење долази 3,56 запослених. Нешто повољнији однос се добија посматрањем само радног контингента становништва, а још повољнији однос када се ове релације изводе у оквиру контингента становништва старог 19-50. година.

Број издржаваних лица у Општини изразито је висок. У српској популацији категорија издржаваних обухвата нешто изнад 50%, док је учешће издржаваних у укупној албанској популацији око 80%. Стога на једног активног становника код Срба долази 1,62 издржаваних, док код Албанаца тај однос износи 1 : 3,06.

Према апсолутним показатељима пољопривредно становништво у општини Штрпце је 1989. године знатније порасло у односу на 1981. годину, што се може објаснити доследнијом применом методологије приликом пописивања пољопривредног становништва 1989. године.

Према резултатима Ванредног пописа 1989. године 22% од укупног становништва Општине чини пољопривредно становништво, док од укупног пољопривредног становништва 53% јесу активни пољопривредници. Учешће пољопривредног становништва у укупном битно се разликује у етнички хомогеним српским насељима од његовог учешћа у албанским и мешовитим насељима. У српским насељима оно се креће од 3% у Штрпцу, до 23% у Севцу, у етнички хомогеним албанским насељима од 27% у Фираји, до 64% у Ижанцу, док је у мешовитим насељима најниже у Драјковцу са 10%, а у осталим знатно веће: у Доњој Битињи 31%, Горња Битиња 41%. Још су веће разлике када се посматра по насељима удео активног у укупном пољопривредном становништву: у српским насељима активни пољопривредници у укупном пољопривредном становништву обухватају од 66% у Штрпцу, до 100% у Брезовици. У албанским насељима највећи удео имају активни пољопривредници у Броду са 26%, а најмањи у Ижанцу са 14%. У мешовитим насељима са изузетком Драјковца, где је удео пољопривредника у укупном пољопривредном становништву читавих 95%, ова категорија обухвата од 52% у Вичи, до 82% у Горњој Битињи.

ПРОСТОРНА (МИГРАЦИОНА) ПОКРЕТЉИВОСТ СТАНОВНИШТВА

Према методологији која се доследно примењује при попису становништва у циљу утврђивања миграционих обележја, односно миграционе покретљивости становништва, при чему се узимају у обзир само сталне миграције, дошло се до резултата да укупна популација општине Штрпце има наглашене карактеристике слабе миграционе покретљивости. Наиме, од укупно 12.601 становника Општине, никада се није селило 10.004, или 79%. У хомогеним српским насељима никада се није селило 5.565, односно 78% од укупног броја житеља ових насеља, у хомогеним албанским насељима 3.289, односно читавих 85%, а у мешовитим насељима 1.464 или 77%. У категорији издржаваног становништва никада се није селило 60%, од лица са личним приходом свега 8%, а од активних лица 32%. Укупан број лица која су се селила износи 1989. године 2.597, од чега Срби чине 1.822, а Албанци 665. Од свих лица која су се селила само је 820 дошло из других општина Покрајине и других крајева Републике Србије, што чини 30% од свих лица која су се селила, док су сва остала пресељавања унутар Општине (између њених насеља), те имају локални карактер.

ГЛАВНЕ ОСОБЕНОСТИ ДЕМОГРАФСКИХ КРЕТАЊА И СТРУКТУРА

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ ДО II СВЕТСКОГ РАТА*

Према Атанасију Урошевићу област Сиринића се "као посебна жупа и под истим именом помиње још у српско средњовековно доба" (Урошевић А., 1948). Прве, мада оскудне, сатистичке податке о овим крајевима пружа турски попис области Бранковића из 1455. године. Пописом је забележено да је у то време на овом подручју постојало 9 садашњих насеља са 444 кућа, односно домаћинства.

Прве комплетне статистичке податке о становништву на подручју Сиринићке жупе даје попис из 1913. године. Према административној подели заступљеној у овом попису села Севце и Јажинце припадала су посебној општини Севце, срез Шар-планински, округ Призренски; шест села: Штрпце, Беревце, Д. Битиња, Сушиће и Врбештица припадала су општини Штрпце, срез Неродимље, округ Косова; шест села: Готовуша,

Таб. 4. - Промене броја становника од 1913-1931. године

Насеље	Број становника		
	1913.	1921.	1931.
Севце	1188		
Јажинце	529		
Општина Севце	1717	1404	1432
Штрпце	1461		
Беревце	691		
Д.Битиња	302		
Г.Битиња	469		
Сушиће	257		
Врбештица	832		
Општина Штрпце	4012	3236	3407
Готовуша, Вича и Драјковце	2494		
Коштањево	475		
Фираја	661		
Брод	645		
Општина Готовуша	4275	2652	2685
Ижанце (опш. Гатње)	198		
СВЕГА	10004	7292	7524

Извор: Речник места у ослобођеној области старе Србије, Београд, 1914. године; Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921, Сарајево, 1932; Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, књ. II, Београд, 1938.

* Аутор мр Гордана Војковић

Вича, Драјковце, Коштањево, Фираја и Брод припадали су општини Готовуша, срез Неродимље, округ Косово, а само је село Ижанце било у саставу општине Гатње, срез Неродимље, округ Косово. Првим пописом комплетно су обухваћена сва насеља из Сиринићке жупе, док је на основу пописа из 1921. и 1931. године могуће пратити кретање становништва само на нивоу општина. Зато и 1921. и 1931. године недостаје податак о броју становника села Ижанца, које је било у саставу општине Гатње (Таб. 4.).

Године 1913. Жупу је настањивало 10.202 становника. Према броју становника највећа насеља су била Штрпце, 1.461, и Севце - 1.189 становника. Код становништва ове Жупе се, како истиче Урошевић, увек осећала оскудица у потребама за опстанак па се због тешких економских прилика становништво одавало печалбарству и много исељавало у околне области, али и у друге државе (Урошевић А., 1948). Услови живота су били посебно тешки током ратних година, што се одразило и на број становника. Према првом поратном попису 1921. године Жупа је имала за 28,5% мање становника него 1913. године, 7.292 (није укључено село Ижанце), и тек је педесетих година поново достигла број с почетка XX века.

ПРОМЕНЕ НАЦИОНАЛНЕ СТРУКТУРЕ

Савремени демографски развој резултат је промена у развоју становништва овог и ширих простора у дужем историјском периоду и свеукупних фактора природне и друштвене врсте који чине детерминанте демографских процеса. Међутим, за разумевање савремених трендова демографског развоја посебно је значајно нагласити и диференцираност простора Сиринићке жупе у погледу етничке структуре, која у узрочно-последичној повезаности са осталим друштвено-историјским, културно-цивилизацијским, економским, социјалним, као и факторима природне средине опредељује диференцираност демографских процеса на овом релативно малом простору.

Први подаци о националној структури становништва општине Штрпце могу се добити из предратних пописа становништва. Мада је у овим пописима становништво пописано према вероисповести, за општину Штрпце подаци добро одсликавају и стање у погледу заступљених народности. Према резултатима пописа становништва од 31 марта 1931. године 71,3% становништва исповедало је православну веру, а 28,7% ислам, што значи да је српско становништво било већинско (Процент становника који су припадали исламској вери у ствари је нешто већи. Наиме, не располаже се подацима за насеље Ижанце које је тада припадало општини Гатње, а чије становништво је исповедало исламску веру).

Током целог послератног периода запажа се постепено смањивање учешћа српске националности у укупном становништву на подручју Општине (Таб. 5.). Ипак, од укупно 12.601 становника, колико има општина Штрпце према ванредном попису из 1989. године, Срби су најбројнија етничка група са 65,9%, потом следе Албанци са 32,7%, док су остале етничке групе веома мало заступљене.

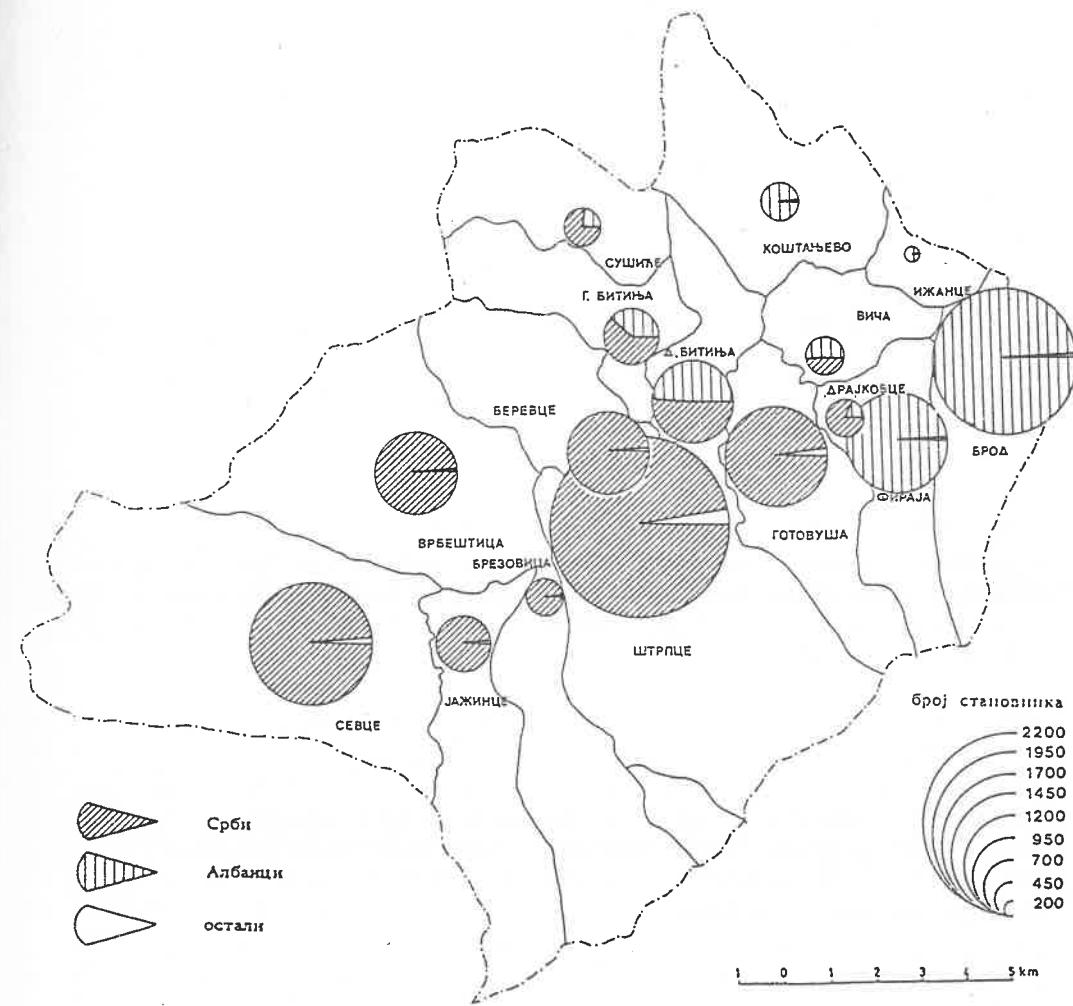
Таб. 5. - Промене у националној структури 1948-1989. године

	Укупно	Срби	Албанци	Муслимани	Роми	остали
1948.	9366	6597	2711	3	30	25
1961.	10797	7545	3201	9	-	42
1981.	12115	8242	3735	16	56	65
1989.	12601	8303	4125	12	58	103
у процентима						
1948.	100,0	70,4	29,0	-	0,3	0,3
1961.	100,0	69,9	29,6	0,1	-	0,4
1981.	100,0	68,0	30,8	0,1	0,5	0,5
1989.	100,0	65,9	32,7	0,1	0,5	0,8

Извор: Коначни резултати пописа становништва од 15. марта 1948., књ. IX, Становништво по народности, ФНРЈ СЗС, Београд, 1954; Попис 1961, 1981 и Ванредни попис 1989. године

Напомена: За 1948. годину недостају подаци за село Ижанце које је тада припадало општини Гатње.

Распоред становника на простору Жупе формирао је етнички хомогена српска (Беревце, Брезовица, Врбештица, Готовуша, Јажинце, Севце, Штрпце), у којима је учешће становништва српске националности преко 95%, етнички хомогена албанска (Брод, Фираја, Ижанце, Коштањево), у којима је учешће становништва албанске националности преко 95% и етнички мешовита насеља (Вича, Г. Битиња, Д. Битиња, Сушиће и Драјковце), у којима је мањинска етничка група заступљена бар са 10% становника. Село Драјковце се тек према најновијим подацима из 1989. издваја као мешовито насеље са 28 становника албанске народности, што чини 12,6% од укупног становништва овог насеља. У осталим мешовитим насељима учешће албанске народности креће се од 22% у Сушићи до 51% у Вичи (Ск. 1. и Таб. I у прилогу). У односу на 1961. годину учешће Срба смањило се за преко 20% у Вичи и Доњој Битињи, док је у Горњој Битињи дошло до повећања учешћа становништва српске народности за 18,6%.

Ск. 1. - Структура становништва према националној припадности 1989. године

**ДИНАМИКА ПРОМЕНА БРОЈА СТАНОВНИКА И ГУСТИНЕ
НАСЕЉЕНОСТИ У ПОСЛЕРАТНОМ ПЕРИОДУ***

Као што је познато скоро једини извор података за анализу демографских кретања јесу пописна и витална (демографска) статистика, те су у том смислу обрађени подаци свих послератних пописа становништва у нашој земљи (1948, 1953, 1961, 1971, 1981), и посебно резултати Ванредног пописа становништва од 31. марта 1989. године, као и витални догађаји по насељима од 1962-1989. године.

Укупно становништво Општине је у свим међупописним интервалима у порасту, али је тај пораст углавном веома мали. У односу на 1948. годину број становника повећан је за 2.915 лица, или за 30%. Међутим, интензивнији пораст становништва везан је само за тзв. компензациони период после рата, и од 1961-1971. године, када се одвијао по просечној годишњој стопи раста од 0,8%, док је последњих двадесет година стопа раста снижена на 0,4% (Таб. 6).

Међутим, у погледу популационе динамике простор Сирињке жупе је у великој мери диференциран, особито после педесетих година. До средине педесетих година становништво је било у порасту у свим насељима Жупе, услед компензације ратне репродукције и још увек релативне уједначености демографских процеса међу појединим етничким групама. Од средине шездесетих година поједина насеља попримају изразит емиграциони карактер, и уз јачање контроле рађања међу српском популацијом, стопа раста становништва смањује се у већини насеља, а у појединим добија и негативне вредности. У поређењу са 1948. годином број становника смањен је у Вичи, Врбештици, Коштањевоу и Сушићу, али и многа друга насеља показују током последње две деценије тренд смањења популације. Најинтензивнији раст становника имају насеља у којима је до данас задржана висока репродукција албанске популације.

Према динамички промена броја становника у послератном периоду могу се издвојити:

- Насеља са изразитим порастом броја становника (индекс раста преко 170), међу којима су етнички хомогена албанска, Брод и Фираја, и етнички мешовито насеље Д. Битиња;

- Насеља са умереним растом (индекс од 119-140): 5 српских (Беревце, Готовуша, Јажинце, Севце, Штрпце) и једно мешовито насеље (Г. Битиња). Међутим, сва ова насеља показују пораст становништва само када се посматра укупан период 1948-1989. године. Анализа по међупописним интервалима показује да сталан раст има само општински центар Штрпце, док Беревце, Готовуша и Јажинце у интервалу од 1981-1989. године показују опадање броја становника;

- Насеља са стагнацијом или опадањем броја становника: српско насеље Врбештица, мешовита насеља Вича, Сушиће и Драјковце и чисто албанска насеља Ижанце и Коштањево. Посебно се издваја село Драјковце, у коме је у периоду 1953-1971. године била изражена депопулација, да би у најновије време наступно пораст становништва првенствено досељавањем албанских родова из Коштањева.

Таб. 6. - Кретање броја становника у послератном периоду по насељима

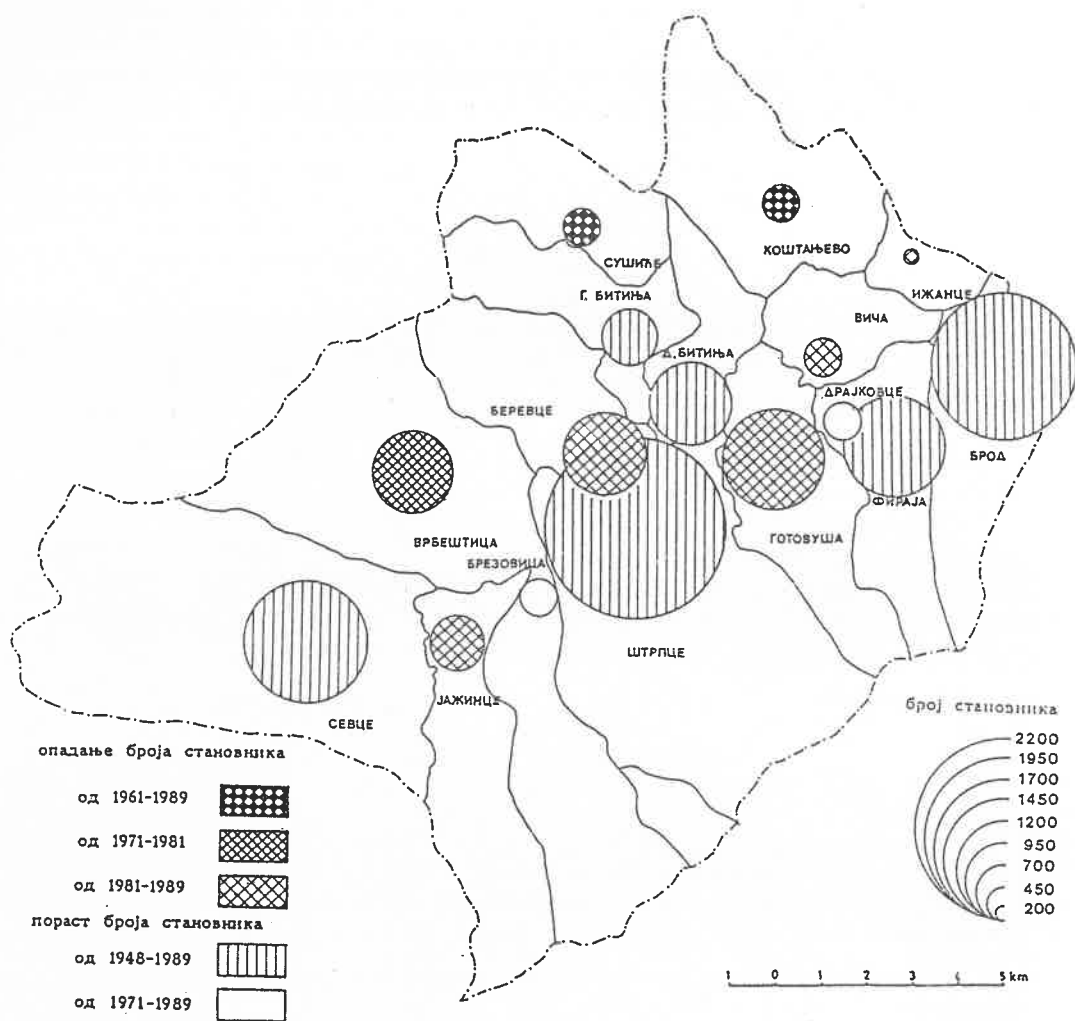
	Број становника					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1989.
Беревце	682	706	751	846	876	811
Брезовица	-	-	-	-	328	400
Брод	863	969	957	1078	1350	1594
Вича	371	402	408	393	437	367
Врбештица	854	931	1065	1228	925	810
Г.Битиња	484	525	522	550	568	574
Готовуша	697	779	839	906	985	970
Д.Битиња	416	476	525	642	669	762
Драјковце	218	225	208	173	182	222
Ижанце	207	227	245	261	222	210
Јажинце	572	612	673	709	731	689
Коштањево	557	608	624	602	448	429
Севце	1049	1127	1120	1123	1122	1271
Сушиће	346	393	362	357	280	233
Фираја	627	691	686	749	926	1056
Штрпце	1630	1714	1812	1947	1966	2213
Општина	9573	10384	10797	11664	12115	12601

	и н д е к с и					
	1953/48	1961/53	1971/61	1981/71	1989/81	1989/48
Беревце	104	106	113	104	93	119
Брезовица	-	-	-	-	122	-
Брод	112	99	113	125	118	185
Вича	108	101	96	111	84	99
Врбештица	109	114	115	75	88	95
Г.Битиња	108	99	105	103	101	119
Готовуша	112	108	108	109	98	139
Д.Битиња	114	110	122	104	114	183
Драјковце	103	92	83	105	122	102
Ижанце	110	108	107	85	95	101
Јажинце	107	110	105	103	94	120
Коштањево	109	103	96	74	96	77
Севце	107	99	109	100	104	121
Сушиће	113	92	99	78	80	64
Фираја	110	99	109	124	114	168
Штрпце	105	106	107	101	113	136
Општина	108	104	108	104	104	132

Извор: Попис становништва и станова 1971. године, књ. VII, Попис, становништва 1981., Ванредни попис становништва..., 1989.

* Аутори: мр Гордана Војковић и др Милован Радовановић

Ск. 2. - Промене броја становника у послератном периоду

На скици 2. може се видети просторна диференцираност и разлике у кретању становништва по насељима током међупописних интервала. Најизразитије опадање броја становника, које се јавило већ почетком шездесетих година, имају саобраћајно изолована, удаљена насеља Сушиће и Коштањево. Такође, неповољан положај на долинским странама и слабији услови за развој пољопривредне производње утицали су на појаву процеса депопулације десет година касније и у Ижанцу и Врбештици. С друге стране, сталан раст становништва одиграва се у насељима у централном делу Жупе, у долини Лепенца, где су природно најатрактивнији простори за насељавање. Ова насеља се дуж магистралне саобраћајнице Призрен-Урошевац, односно Призрен-Скопље.

Промене у густини насељености

Пораст броја становника у Сиринићкој жупи у послератном периоду представља у основи позитиван демографски тренд и стварање значајних потенцијала овог простора за даљи развој. Неповољност је, међутим, у неравномерности у расту популације међу појединим насељима, знатно бржем расту популације у албанским насељима и јачању густине насељености у њима, те већ у појави опште и аграрне пренасељености (Таб. 7.).

Таб. 7. - Општа и пољопривредна густина насељености, 1948. и 1989.

	Густине насељености (ст./km ²)			
	опште		пољопривредне	
	1948.	1989.	1948.	1989.
Беревце	46,8	55,7	88,4	105,2
Брод	51,8	95,8	138,9	256,5
Вича	51,9	51,4	67,7	66,9
Врбештица	20,4	28,9	33,5	47,5
Г. Битиња	51,8	61,5	89,1	105,7
Готовуша	43,3	60,2	72,1	100,4
Д. Битиња	63,8	116,8	81,6	149,5
Драјковце	77,2	116,8	140,6	212,6
Ижанце	54,9	55,7	168,1	170,5
Јажинце	37,0	44,6	64,5	77,7
Коштањево	30,5	23,5	77,0	59,3
Севце	25,6	31,0	60,9	73,8
Сушиће	32,2	20,8	60,1	38,8
Штрпце	46,2	62,7	71,9	97,6
ОПШТИНА	38,7	50,9	70,1	92,3
СР Србија (1981.)		105,0		161,0
САП Косово (1981.)		145,0		271,0

Извор: Попис становништва 1948. године и Ванредни попис становништва 1989. године

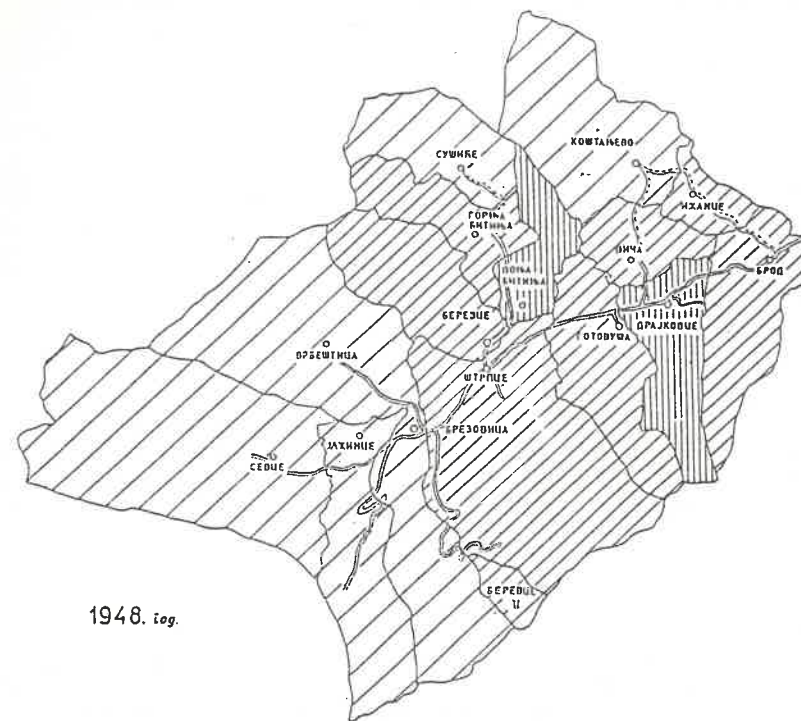
Напомена: Пољопривредна густина насељености рачуната је за пољопривредне површине (њиве, воћњаци, виногради, ливаде, обрадиво земљиште и пашњаци). Становништво Брезовице припојено је Врбештици а становништво Фираје насељу Драјковце јер имају заједничке катастарске општине.

Општа густина насељености на подручју Сиринишке жупе износи 51 становник на km^2 и знатно је испод просека густине насељености СР Србије као и САП Косово, што је и природно обзиром да се ради о брдско-планинском подручју. Ипак, у односу на 1948. годину, када се општа густина насељености по насељима (број становника насеља на km^2 површине катастарске општине) кретала у интервалу од 20 до 77 становника на km^2 , данас је густина насељености достигла у појединим насељима ниво од 117 становника по km^2 .

Најгушћа насељеност је у долини Лепенца и Сушишке реке и везује се за просторе најповољније за насељавање и пољопривредну производњу (Ск. 3.). Међутим, за разлику од 1948. године када међу насељима средњег дела Жупе нису постојале велике разлике у густини насељености, данас се издвајају албанска насеља Брод и Фираја и мешовито насеље Доња Битиња у којима је током последњих тридесет година дошло до изразитог раста популације и стварања највеће густине насељености у Жупи. То је посебно изражено када се посматра аграрна густина насељености (број становника на km^2 пољопривредне површине), која у Броду износи 257, а у Фираји 213 становника на km^2 . Албанско село Ижанце је још почетком педесетих година имало велику аграрну густину насељености (168 становника на km^2), што је, уз неповољан положај утицало на велики обим исељавања његовог становништва.

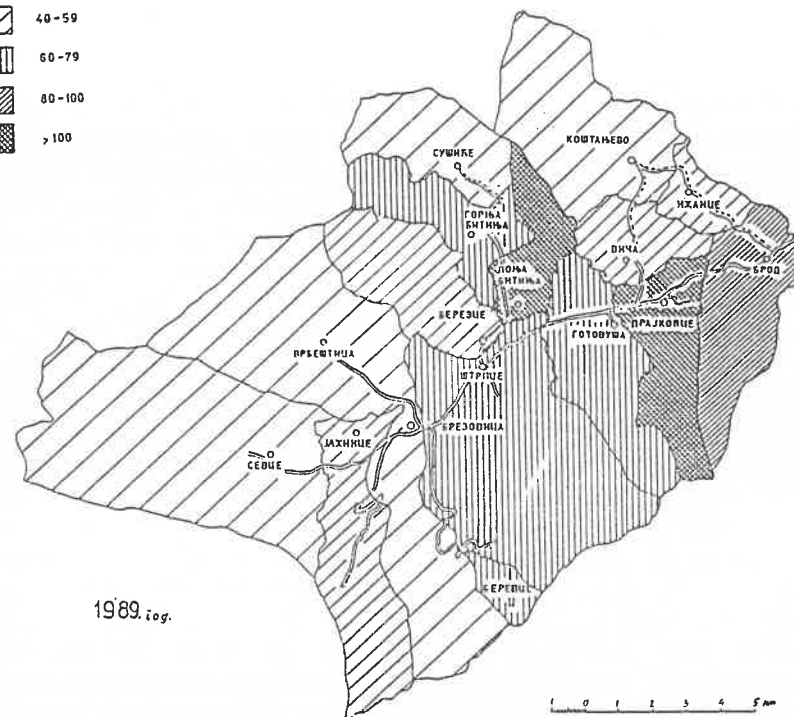
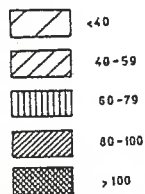
Утицај природне и миграционе компоненте на кретање становништва

Наведени процеси у развоју становништва Сиринишке жупе резултат су промена у природном и миграционом кретању становништва (Таб. 8.). Остварени пораст становништва током последњих тридесет година резултат је искључиво позитивног природног прираштаја, јер се утицај миграционе компоненте кретао у правцу смањивања броја становника. Наиме, током целог периода 1961-1989. године миграциони салдо на подручју Жупе био је изразито негативан, мада са тенденцијом смањења последњих десет година. Стопа миграционог салда снижена је са -13,7% из периода 1961-1971. године на -8,8% у периоду 1981-1989. године. За период 1961-1989. године укупан миграциони салдо износио је -3.918 лица. Истовремено, просечан природни прираштај био је висок и обезбеђивао стални раст становништва Општине. Ипак, на основу података из табеле 8. може се видети да је просечна стопа природног прираштаја стално у опадању у посматраном периоду - са 21,5% у периоду 1961-1971. године током последње деценије снижена је на 12,5%.

1948. год.

БРОЈ СТАНОВНИКА НА km^2

1989. год.

Таб. 8. - Утицај природне и миграционе компоненте на кретање укупног становништва Општине, 1961-1989. године

	промена броја становника	природни прираштај	миграциони салдо
1961-1971	867	2410	-1543
1971-1981	451	1969	-1518
1981-1989	474	1240	-766
на 1000 становника средином периода посматрања			
	стопа раста становништва	стопа природног прирашт.	стопа миграционог салда
1961-1971	7,7	21,5	-13,7
1971-1981	3,8	16,6	-12,8
1981-1989	4,8	12,5	-7,8

Извор: Попис становништва 1971., 1981., 1989. године; Документација виталне статистике РЗС СР Србије

Међутим, између појединих насеља Сиринишке жупе постоје крупне разлике у природном кретању и интензитету емиграције (Таб. 9.).

Наиме, у периоду 1961-1971. године просечан природни прираштај Општине износио је 21,5%, али су разлике између српских и албанских насеља биле упадљиве: сва чисто албанска насеља имала су изразито висок природни прираштај, који се кретао од 26,5 до 37,4%; од српских насеља само Врбештица и Севце имали су високе стопе (24,9 односно 21,9%), док је код осталих већ био изражен тренд опадања природног прираштаја од релативно високих у Беревцу, ка осредњим вредностима у Драјковцу, Готовуши, Јажинцу и Штрпцу (од 16,6 до 9,4%). По томе се може закључити да је српску популацију већ тада увелико захватио процес демографске транзиције. У мешовитим насељима, Вича, Горња и Доња Битиња и Сушиће, природни прираштај је био висок и његове стопе су се кретале између 29,0 и 21,7%.

Миграциони салдо у свим насељима за период 1961-1971. године био је негативан али су се и ту просечне стопе битно разликовале: најмање су биле у српским насељима, Штрпце, Беревцу, Јажинце, Готовуша, Врбештица и Севце, од -2,2 до -13,1%, док су у свим осталим насељима биле изразито високе. Према томе, у датом периоду процес исељавања је захватио и српско и албанско становништво, с тим што треба имати у виду да је у општини изражена појава унутрашњих пресељавања, углавном из забачених планинских насеља ка средишњем делу Жупе, уз напомену да ова локална пресељавања не партиципирају у миграционом салду како појединих насеља, тако и укупног становништва Општине изван њене територије.

Таб. 9. - Утицај природног прираштаја и миграција на промену броја становника у периоду 1961-1989. године

	апсолутни бројеви			на 1000 ст. средином периода		
	пораст/смањење	природ. прираш.	миграц. салдо	пораст/смањење	природ. прираш.	миграц. салдо
а) 1961-1971.						
Беревце	95	133	-38	11,9	16,7	-4,8
Врбештица	163	285	-122	14,2	24,9	-10,6
Готовуша	67	128	-61	7,7	14,7	-7,0
Драјковце	-35	18	-53	-18,4	9,4	-27,8
Јажинце	36	72	-36	5,2	10,4	-5,2
Севце	103	256	-153	8,8	21,9	-13,1
Штрпце	135	176	-41	7,2	9,4	-2,2
Брод	121	324	-203	11,9	31,8	-20,0
Ижанце	16	67	-51	6,3	26,5	-20,2
Коштањево	-22	207	-229	-3,6	33,8	-37,4
Фираја	63	268	-205	8,8	37,4	-28,6
Вича	-15	116	-131	-3,7	29,0	-32,7
Г. Битиња	28	132	-104	5,2	24,6	-19,4
Д. Битиња	117	152	-35	20,1	26,0	-6,0
Сушиће	-5	78	-83	-1,4	21,7	-23,1
ОПШТИНА	867	2410	-1543	7,7	21,5	-13,7
б) 1971-1981.						
Беревце	30	100	-70	3,5	11,6	-8,1
Брезовица	328	-	328	100,0	-	100,0
Врбештица	-303	136	-439	-28,1	12,6	-40,8
Готовуша	79	104	-25	8,4	11,0	-2,6
Драјковце	9	18	-9	5,1	10,1	-5,1
Јажинце	22	35	-13	3,1	4,9	-1,8
Севце	-1	182	-183	-0,1	14,9	-15,0
Штрпце	19	162	-143	1,0	8,3	-7,3
Брод	272	379	-107	22,4	31,2	-8,8
Ижанце	-39	77	-116	-16,1	31,9	-48,0
Коштањево	-154	179	-333	-29,3	34,1	-63,4
Фираја	177	236	-59	21,1	28,2	-7,0
Вича	44	86	-42	10,6	20,7	-10,1
Г. Битиња	18	89	-71	3,2	15,9	-12,7
Д. Битиња	27	97	-70	4,1	14,8	-10,7
Сушиће	-77	79	-156	-24,2	24,8	-49,0
ОПШТИНА	451	1969	-1518	3,8	16,6	-12,8
в) 1981-1989.						
Беревце	-65	38	-103	-9,6	5,6	-15,3
Брезовица	72	15	57	24,7	5,2	19,6
Врбештица	-115	57	-172	-16,6	8,2	-24,8
Готовуша	-15	33	-48	-1,9	4,2	-6,1
Јажинце	-42	13	-55	-7,4	2,3	-9,7
Севце	49	71	-22	4,9	7,1	-2,2
Штрпце	247	75	172	14,8	4,5	10,3
Брод	244	354	-110	20,7	30,1	-9,3
Ижанце	-12	79	-91	-6,9	45,7	-52,7
Коштањево	-19	87	-106	-5,4	24,8	-30,2
Фираја	130	163	-33	16,4	20,6	-4,2
Вича	-70	46	-116	-21,8	14,3	-36,1
Г. Битиња	6	60	-54	1,3	13,1	-11,8
Д. Битиња	93	80	13	16,2	14,0	2,3
Драјковце	40	23	17	24,8	14,2	10,5
Сушиће	-57	46	-103	-28,3	22,9	-51,2
ОПШТИНА	474	1240	-766	4,8	12,5	-7,8

Извор података као за табелу 8.

У периоду 1971-1981. године природни прираштај у албанској популацији био је и даље изразито висок (Коштањево 34,1, Ижанце 31,9, Брод 31,2, Фираја 28,2%), а у мешовитим насељима имао је високе или средње вредности (Вича 20,7, Горња Битиња 15,9, Доња Битиња 14,8, са изузетком Сушића, где је природни прираштај био у порасту). Тренд опадања природног прираштаја се наставно у српским насељима (Севце 14,9, Врбештица 12,6, Беревце 11,6, Готовуша 11,0, Драјковце 10,1, Штрпце 8,3, Јажинце 4,9%). Просечни природни прираштај за укупну популацију Општине се у овом периоду осетно смањило и износио је 16,6% (1961-1971. године 21,5%), у првом реду због опадања наталитета и природног прираштаја код Срба.

Миграциони салдо је и у периоду 1971-1981. година био негативан у свим насељима (Брезовица није узета у обзир јер тек 1981. године стиче статус насеља). Од српских насеља у Врбештици је дошло до рапидног повећања негативног салда (-40,8%), који је и даље био највећи у забаченим планинским албанским селима Ижанцу (-48,0%), Коштањево (-63,4%) и у мешовитом насељу Сушиће (-49,0%). Карактеристично је да је и водећи центар Жупе Штрпце у овом периоду имао већу стопу негативног миграционог салда (-7,3%) него у претходном периоду, што указује на даље погоршање друштвено економских прилика.

Најновије раздобље 1981-1989. испољава раније започету поларизацију демографских трендова: природни прираштај у српским насељима је у даљем изразитом опадању (Беревце 5,7, Брезовица 5,2, Врбештица 8,2, Готовуша 4,2, Јажинце 2,3, Севце 7,1, Штрпце 4,5%), док је у албанским насељима изразито висок мада се и овде испољава тенденција опадања (Брод 30,9, Ижанце 45,7, Коштањево 24,7, Фираја 20,5%). У мешовитим насељима природни прираштај је на граници средњег и високог, осим Сушића (22,9%), са благом тенденцијом опадања.

Миграциони салдо за читаву општину Штрпце је у овом периоду 1981-1989. негативан, али са знатно нижим апсолутним и релативним вредностима него у претходном десет-годишњем периоду (апсолутни негативни салдо 1981-1989. износи -867, а у раздобљу 1971-1981. -1.508 људи). Међутим, веома је значајна појава да се задњих година у Сиринићкој жупи, први пут после 1961. године јављају насеља са позитивним вредностима миграционог салда: Штрпце 160 лица (стопа 9,6), Брезовица 57 (стопа 19,6). Доња Битиња 13 (стопа 2,3) и Драјковце 20 (стопа 12,3). У случају Штрпца ова појава најављује снажење централних функција, укључујући и утицаје општинског центра на преразмештај становништва у Жупи. Насупрот томе, високе стопе негативног салда имају Беревце(-16,5), Брод (-16,8), Вича (-41,1), Врбештица (-24,8), Ижанце (-52,7), Коштањево (-29,3) и Сушиће (-51,2). Мешовита насеља Вича и Сушиће показују рапидно смањење броја становника за читавих 19,7% за свега 8 година, са просечном годишњом стопом од -2,5%. С

обзиром да је године 1981. удео Срба у Вичи чинио 50,1%, а 1989. год. 51,0%, овакво рапидно опадање броја становника у Вичи није битно променило националну структуру. То указује да у процесу иселавања суделује и албанско и српско становништво. У Сушићу је 1981. године удео Срба у националној структури износио 77,1%, а 1989. године читавих 77,6%. Осетније повећање удела српског живља у националној структури Сушића несумњиво потврђује да је процес иселавања из овог насеља интензивнији код Албанаца него код Срба.

С обзиром на изузетан значај миграционих кретања на Косову и Метохији посебно у српским и мешовитим насељима, овој појави поклоњена је нарочита пажња како у демографским, тако и у антропогеографским, социолошким и етнолошким проучавањима. У вези с тим, у табели 10. у апсолутним и релативним износима исказан је миграциони салдо по насељима за међупописне интервале 1961-1989. године. Посебно је исказан миграциони салдо за српска, албанска и мешовита насеља, те овакво груписање показује значајне и растуће разлике у интензитету емиграције. Наиме, табела показује да је интензитет емиграције из групе од 8 српских насеља (Драјковце је овде узето као српско насеље, мада се у најновије време издваја као мешовито, због могућности поређења са ранијим периодима) у периоду 1961-1981. године био у порасту, а да се за последњих 8 година знатно смањило. Због тога апсолутни негативни миграциони салдо за 8 наведених српских насеља износи -154, односно 20,4% од укупног негативног миграционог салда општине Штрпце за период 1981-1989. Када се узме у обзир да укупан број становника ових насеља износи 1989. године 7.164, односно 57,0% од становништва Општине, онда је ефекат емиграције из чисто српских насеља у најновијем периоду знатно мањи него у претходном десетогодишћу 1971-1981. када је износио 36,7%. Насупрот томе удео чисто албанских насеља у укупном броју становника Општине повећао се од 1981. године са 24,3 на 25,7% у 1989. години, али се учешће емиграције из истих албанских насеља у укупном негативном миграционом салду повећало за исто раздобље са 40,8 на 45,1%. Учешће мешовитих насеља у миграционом салду је релативно високо, али ова насеља нису обухваћена претходном анализом јер због недостатка података није могуће разграничити учешће српске и албанске популације мешовитих насеља у њиховом укупном негативном миграционом салду. Ове анализе показују да су за разлику од других крајева Косова и Метохије, где се у већој мери иселавало српско становништво, фактори економске природе, неразвијеност, саобраћајна изолованост, велика густина насељености и тешки услови живота утицали на одселавање становништва и једне и друге народности. То добро показује пример села Врбештице чији се велики део становништва, највише у периоду 1971-1981. године, спустио у ново насеље Брезовицу.

Таб. 10. - Разлике у интензитету емиграције по насељима за период од 1961. до 1989. године

	Апсолутни миграциони салдо				Стопа миграционог салда на 1000 ст.		
	1961-71	1971-81	1981-89	1961-89	1961-71	1971-81	1981-89
Српска насеља							
Беревце	-38	-70	-103	-211	-4,8	-8,1	-15,3
Брезовица	-	328	57	385	-	100,0	19,6
Врбештица	-122	-439	-172	-733	-10,6	-40,8	-24,8
Готовуша	-61	-25	-48	-134	-7,0	-2,6	-6,1
Драјковце	-53	-9	17	-45	-27,8	-5,1	10,5
Јажинце	-36	-13	-55	-104	-5,2	-1,8	-9,7
Севце	-153	-183	-22	-358	-13,1	-15,0	-2,2
Штрпце	-41	-143	172	-12	-2,2	-7,3	10,3
СВЕГА	-504	-554	-154	-1212			
Албанска насеља							
Брод	-203	-107	-110	-420	-20,0	-8,8	-9,3
Ижанце	-51	-116	-91	-258	-20,2	-48,0	-52,7
Коштањево	-229	-333	-106	-668	-37,4	-63,4	-30,2
Фираја	-205	-59	-33	-297	-28,6	-7,0	-4,2
СВЕГА	-688	-615	-340	-1643			
Мешовита насеља							
Вича	-131	-42	-116	-289	-32,7	-10,1	-36,1
Г. Битиња	-104	-71	-54	-229	-19,4	-12,7	-11,8
Д. Битиња	-35	-70	13	-92	-6,0	-10,7	2,3
Сушиће	-83	-156	-103	-342	-23,1	-49,0	-51,2
СВЕГА	-353	-339	-260	-952			
ОПШТИНА	-1545	-1508	-754	-3807	-13,7	-12,8	-7,8

Извор: Попис становништва 1971; 1981. и Ванредни попис становништва у општини Штрпце 1989. године; Документација виталне статистике РЗС СРС, Београд.

Напомена: Драјковце је стављено у групу српских насеља само условно, јер је пописом из 1989. године констатовано да у овом насељу живи 28 Албанаца и 8 Рома.

ПРИРОДНЕ КОМПОНЕНТЕ РАЗВИТКА СТАНОВНИШТВА*

Наталитет

Сиринићку жупу као целину одликују у последње три деценије релативно споре промене наталитета и његова изражена просторна диференцираност. Она почива на разликама у репродуктивном понашању међу српским и албанским становништвом, које је територијално груписано у 7 етнички чистих српских, 4 етнички чиста албанска и 5 етнички мешовитих насеља.

У периоду 1960-62. године у Жупи се рађало просечно годишње 350, од 1970-72. године 298, од 1980-82. године 267, а од 1987-89. године 256 деце. То чини просечне годишње стопе наталитета од 32,5% у периоду 1960-62. године, односно 25,6% од 1970-72. године и 22,1% од 1980-82. године. Пад стопе наталитета у последњем у односу на први посматрани период је за 67,93 индексна поена. Сиринићку жупу у поређењу са Косовом и Метохијом одликује нижи наталитет, који је за Покрајину као целину износио у периоду 1960-64. године 41,5%, од 1970-74. године 36,7%, а у 1981. години 31,6% (Tefik Basha, 1983.). Ниво наталитета се у Сиринићкој жупи може до седамдесетих година оценити као висок, а од седамдесетих као средњи у ширим регионалним оквирима.

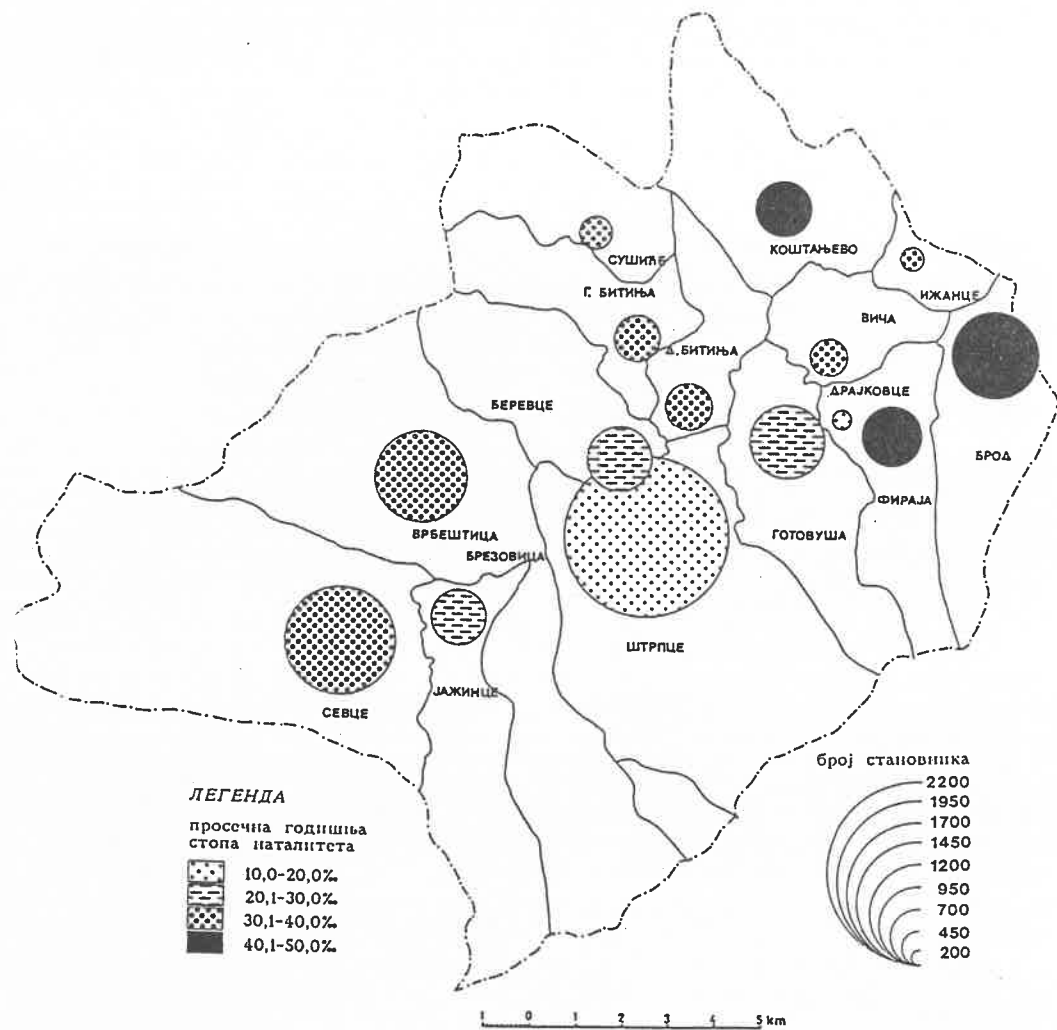
Просторна диференцираност нивоа и тока наталитета становништва у Сиринићкој жупи почива, како је речено, на географском размештају појединих етничких група и особеним моделима репродуктивног понашања српске и албанске популације.

Шездесетих година већину етнички чистих српских насеља, изузев Врбештице и Севца, одликује средњи ниво рађања (испод 25,0%), док етнички чиста албанска насеља имају веома висок наталитет, који се кретао између 37,27% у Ижанцу, до 49,17% у Фираји. У етнички мешовитим насељима стопа наталитета износила је између 11,88% у Драјковцу до 39,62% у Доњој Битињи. До осамдесетих година наталитет је смањен у већини насеља са српским становништвом испод 20,0% и износио је између 13,9% у Штрпцу и 21,55% у Севцу. Истовремено, опадање наталитета започело је и у насељима у којима живи албанско становништво, али је његов ниво и даље веома висок и кретао се између 30,24% у Фираји и 40,54% у Ижанцу. Етнички мешовита насеља, изузев Сушића, одликују осамдесетих година стопе наталитета испод 30,0%, уз кретање између 14,67% у Драјковцу до 38,11% у Сушићу (Таб. 11. и Ск. 4. и 5.).

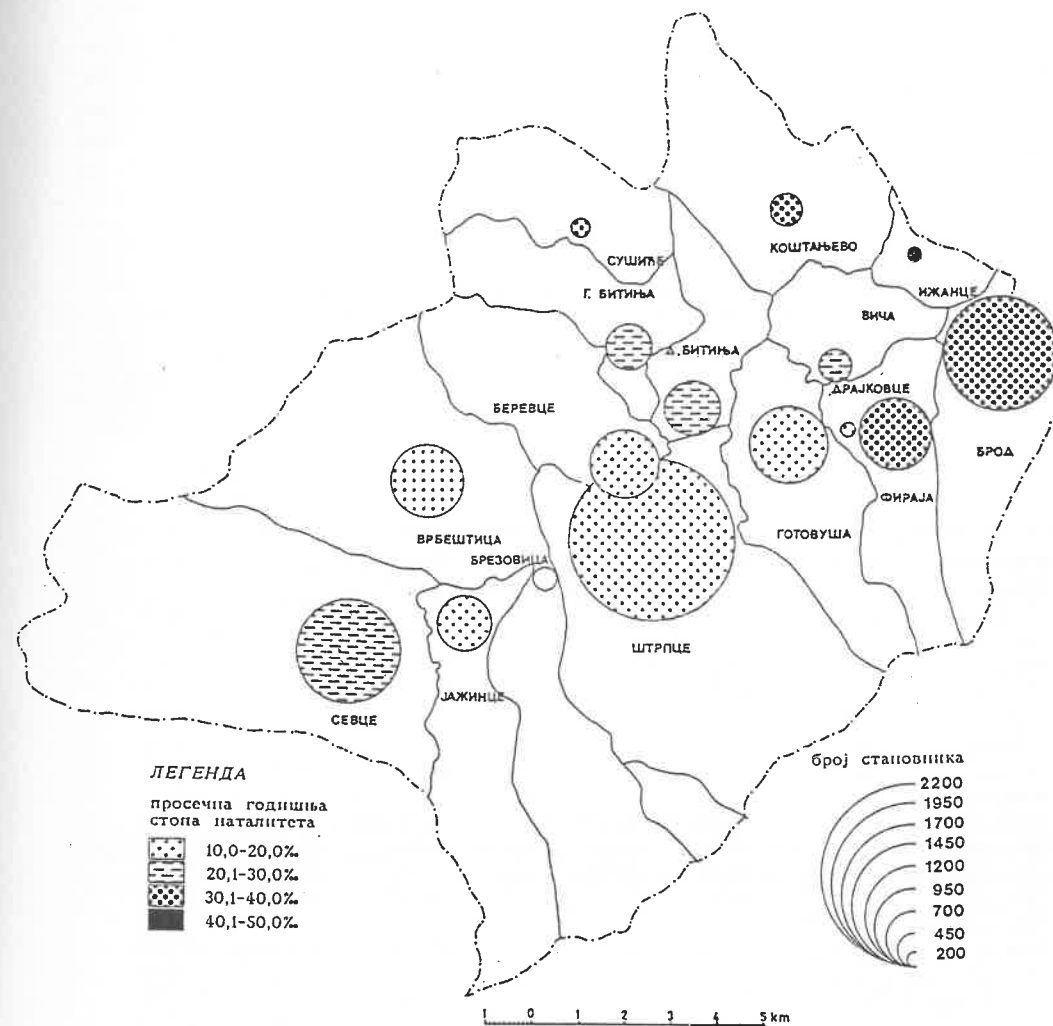
Из наведеног је очигледно да су промене у нивоу рађања раније започеле и брже текле код српског у односу на албанско становништво, што ће анализа плодности женског становништва детаљније

* Аутор др Милена Спасовски

Ск. 4. - Наталитет становништва у општини Штрпце
 1960-1962. године

Ск. 5. - Наталитет становништва у општини Штрпце
 1980-1982. године

показати. Истовремено, ниво наталитета српског становништва у етнички чистим насељима је био седамдесетих година незнатно виши од наталитета Срба у Југославији. То показују просечне годишње стопе наталитета у српским насељима Жупе у периоду 1970-72. године од 18,36% и Срба у Југославији у периоду 1970-72. године од 17,7%, или Срба у Србији ван покрајина од 14,6% у 1971 години. Становништво чисто албанских насеља Жупе имало је у истом периоду знатно више стопе наталитета од Албанаца у Југославији (42,5% према 38,4%), или идентичан ниво са Албанцима на Косову (42,5% према 42,3%)

Таб. 11. - Стопе наталитета становништва општине Штрпце

Насеља	Просечне годишње стопе наталитета у %			Индекси промена просечних годишњих стопа наталитета		
	1960-62.	1970-72	1980-82.	1970-72. 1960-62.	1980-82. 1970-72.	1980-82. 1960-62.
Укупно	32,48	25,55	22,07	78,65	86,37	67,93
Српска						
Беревце	24,11	19,30	18,64	79,08	96,58	76,38
Брезовица	-	-	-	-	-	-
Врбештица	37,18	21,44	16,94	57,66	79,01	45,56
Готовуша	23,12	20,23	13,53	87,50	66,89	58,53
Јажинце	24,18	12,69	14,13	52,51	111,32	58,45
Севце	33,10	21,81	21,55	65,89	98,81	65,10
Штрпце	18,14	14,73	13,90	81,17	94,40	76,63
Албанска						
Брод	49,04	38,96	38,76	79,45	99,49	79,05
Ижанце	37,27	39,58	40,54	106,21	102,43	108,79
Коштањево	44,34	47,06	34,98	106,13	74,33	78,88
Фираја	49,17	44,50	30,24	90,50	67,95	61,50
Мешовита						
Вича	34,98	32,24	20,59	92,18	63,88	58,88
Г. Битиња	38,31	26,67	26,41	69,62	99,01	68,93
Д. Битиња	39,62	25,44	22,91	64,20	90,09	57,84
Драјковце	11,88	21,21	14,67	178,64	69,15	123,54
Сушиће	32,60	31,74	38,11	97,36	120,07	116,90

Извор: Пописни резултати наведени у списку литературе под бр. 21., 23. 27. Напомена: Стопе за 1960-62. годину израчунате су на основу процењеног броја живорођених.

Фертилитет становништва

Плодност женског становништва у Сиринићкој жупи анализирана је методама трансверзалне и кохортне анализе, а на основу материјала виталне и пописне статистике и анкете о фертилитету спроведене у 1989. години.

Методом трансверзалне анализе, а на основу података виталне и пописне статистике, дат је ниво плодности женског становништва по насељима општине Штрпце у шездесетим, седамдесетим и осамдесетим годинама овог века (1960-62, 1970-72, 1980-82. година). Ова анализа упућује на просторну диференцираност плодности женског становништва, која почива на географском размештају појединих етничких група у Жупи и њиховом диференцираном репродуктивном понашању.

Кохортна анализа фертилитета женског становништва извршена је за срез Неродимље на основу података пописа становништва у 1953. години и општину Штрпце на основу резултата пописа становништва у 1989. години. Она омогућује сагледавање нивоа и тока плодности женског становништва у различитим историјским периодима од краја 19. века до данас. Кохортна анализа фертилитета обухвата анализу плодности жена Сиринићке жупе по брачности, народности, школској спреми, активности и занимању. То упућује и на факторе који детерминишу просторну диференцираност плодности и постојеће моделе репродуктивног понашања жена српске и албанске етничке групе у Сиринићкој жупи.

Анкета о фертилитету извршена је у 1989. години и обухватила је 290 Српкиња и Албанки. Циљ анкете био је утврђивање појединих социјалних и психолошких варијабли репродуктивног понашања у Сиринићкој жупи. Анкета није дала планиране резултате због немогућности њеног спровођења међу женама албанске народности.

Женско фертилно становништво

Ниво плодности популације зависан је од бројности женског становништва старости 15-49 година, те промене овог контингента могу имати утицаја, мада не одлучујућег на ток и ниво репродукције. Учешће фертилних жена у укупном женском становништву и њихови апсолутни износи у Сиринићкој жупи приказани су по пописима становништва у 1981. и 1989. години у табели 12.

Фертилно женско становништво бројало је у општини Штрпце у 1981. години 2.806 а у 1989. години 2.873 лица, што чини 48,9% односно 47,6% укупног женског становништва. То је повољно за одвијање процеса репродукције. Благо пад удела овог контингента у укупном женском становништву настаје у Сиринићкој жупи услед смањења удела фертилних жена у насељима у којима доминира српско становништво (у етнички чистим српским насељима ови удели су опали са 50,2% на 47,6%). То је последица раније започетог смањења наталитета и фертилитета код српског становништва и емиграције за рад и репродукцију способних лица. Насеља у којима живи искључиво албанско становништво бележе последњих деценија раст учешћа фертилних жена у укупној женској популацији и то са 43,0% у 1981. на 48,0% у

1989. години. Међутим, процентуална заступљеност овог контингента становништва је у етнички чистим албанским насељима нижа услед високог наталитета и јачих удела женског и укупног становништва млађег од 15 година.

То говори да на ниво фертилитета не делује одлучујуће бројност женског фертилног контингента, и ако је то основни демографски оквир за одвијање репродукције. Истовремено, тренд смањивања удела фертилног контингента у укупној женској популацији у насељима са српским а повећање у насељима са албанским становништвом биће важнији фактор диференцирања њиховог наталитета у наредном периоду. То ће на основу досадашњег демографског развитка утицати на даље разлике у стопама наталитета и природног прираштаја међу српским и албанским становништвом, те и на различито формирање укупних популационих потенцијала појединих етничких група на основу природног обнављања становништва.

Таб. 12. - Женско фертилно становништво општине Штрпце у 1981. и 1989. години

Насеља	Укупно женско становништво		Женско становништво старо 15-49. година				Индекс раста 1989/81.
	1981.	1989.	1981.		1989.		
			Свега	% у укупном женском	Свега	% укупном женском	
Укупно	5851	6033	2806	48,9	2873	47,6	102,4
Српска	3428	3489	1720	50,2	1662	47,6	96,6
Беревце	432	398	218	52,5	199	50,0	91,3
Брезовица	167	195	83	49,7	99	50,8	119,3
Врбештица	447	384	233	52,1	173	45,1	74,2
Готовуша	470	463	235	50,0	221	47,7	94,0
Јажинце	356	331	197	55,3	149	45,0	75,6
Севце	573	603	275	48,0	298	49,4	108,4
Штрпце	983	1115	479	48,7	523	46,9	109,2
Албанска	1362	1520	586	43,0	729	48,0	124,4
Брод	620	730	270	43,5	352	48,2	130,4
Ижанце	102	98	40	39,2	39	29,8	97,5
Коштањево	200	207	84	42,0	90	43,5	107,1
Фираја	440	485	192	43,6	248	51,1	129,2
Мешовита	1061	1024	500	47,1	482	47,1	96,4
Вича	226	175	93	41,2	89	50,9	95,7
Г. Битиња	283	276	126	44,5	137	49,6	108,7
Д. Битиња	321	360	175	53,9	161	44,7	93,1
Драјковце	93	105	46	49,5	52	49,5	113,0
Сушиће	138	108	62	44,9	43	39,8	69,4

Извор: Пописни резултати наведени у списку литературе под ред. бр. 23. и 26.

Трансверзални приступ анализи фертилитета

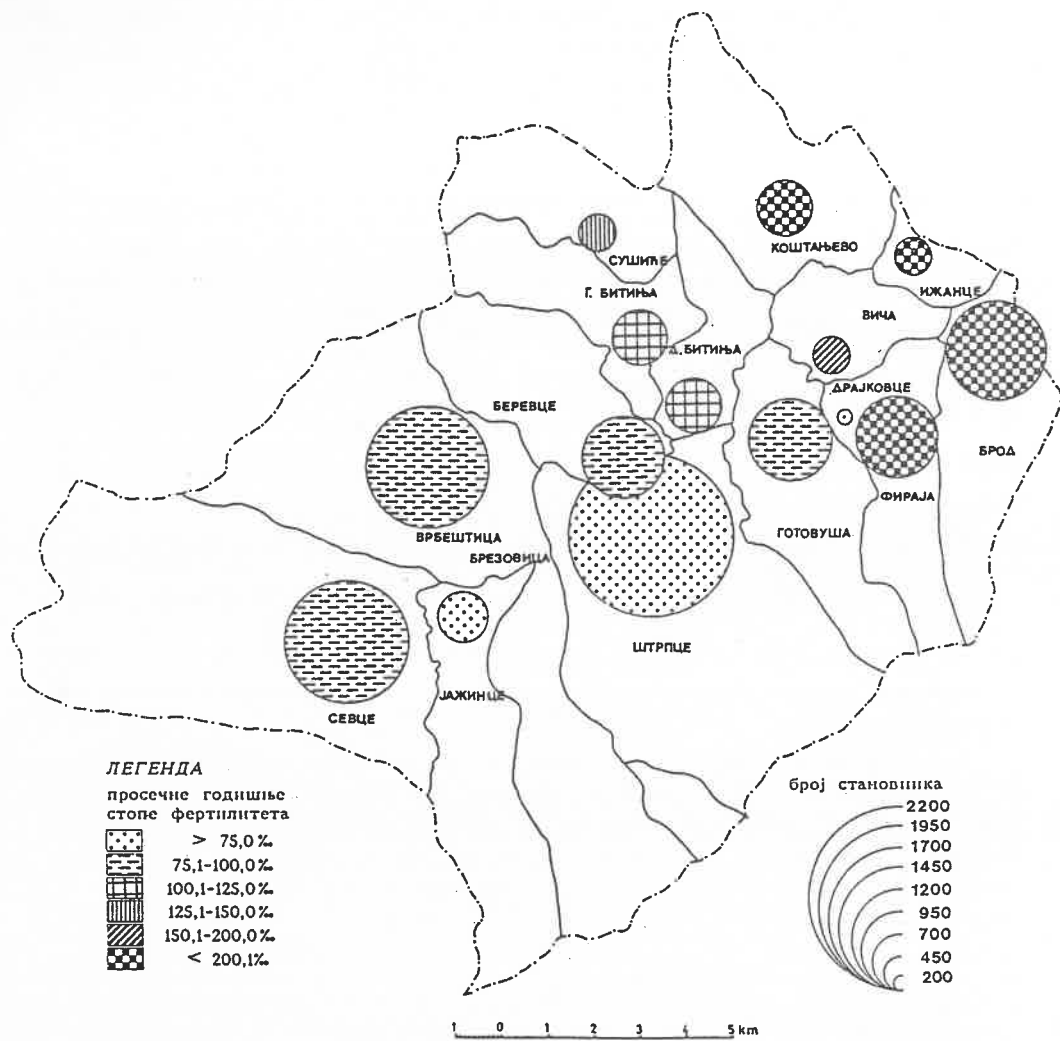
Савремену диференцираност нивоа плодности женског становништва по појединим насељима и етничким групама сагледаћемо у Сиринићкој жупи на основу општих стопа фертилитета, тј. броја живорођене деце на 1000 жена старих 15-49 година за периоде 1970-72., 1980-82., 1987-89. године и на основу стопе укупног фертилитета (Таб. 13. и Ск. 6. и 7.).

Седамдесетих година општа стопа фертилитета женског становништва износила је у општини Штрпце 108,8%, при чему је у етнички чистим српским насељима била испод 90,0%, етнички чистим албанским насељима изнад 200,0%, а у мешовитим насељима од 70,0-150,0%. Истовремено, поједина насеља са српским становништвом имају веома низак општи фертилитет од око 50,0% (Јажинце 47,9%, Штрпце 52,3%), док поједина етнички чиста албанска насеља имају опште стопе фертилитета од 250,0-300,0% (Фираја 252,5%, Коштањево 301,4%). То говори да су разлике у нивоу плодности женског становништва српске и албанске етничке групе седамдесетих година у Жупи веома изражене, са близу четири пута вишом плодношћу Албанки у односу на Српкиње. Просечне годишње стопе фертилитета жена у етнички чистим албанским насељима биле су 247,1%, а у етнички чистим српским насељима 69,6%, што је последица знатно ранијег продирања контроле рађања међу српско становништво за разлику од албанског које се још увек налазило у предтранзиционој фази демографског развоја.

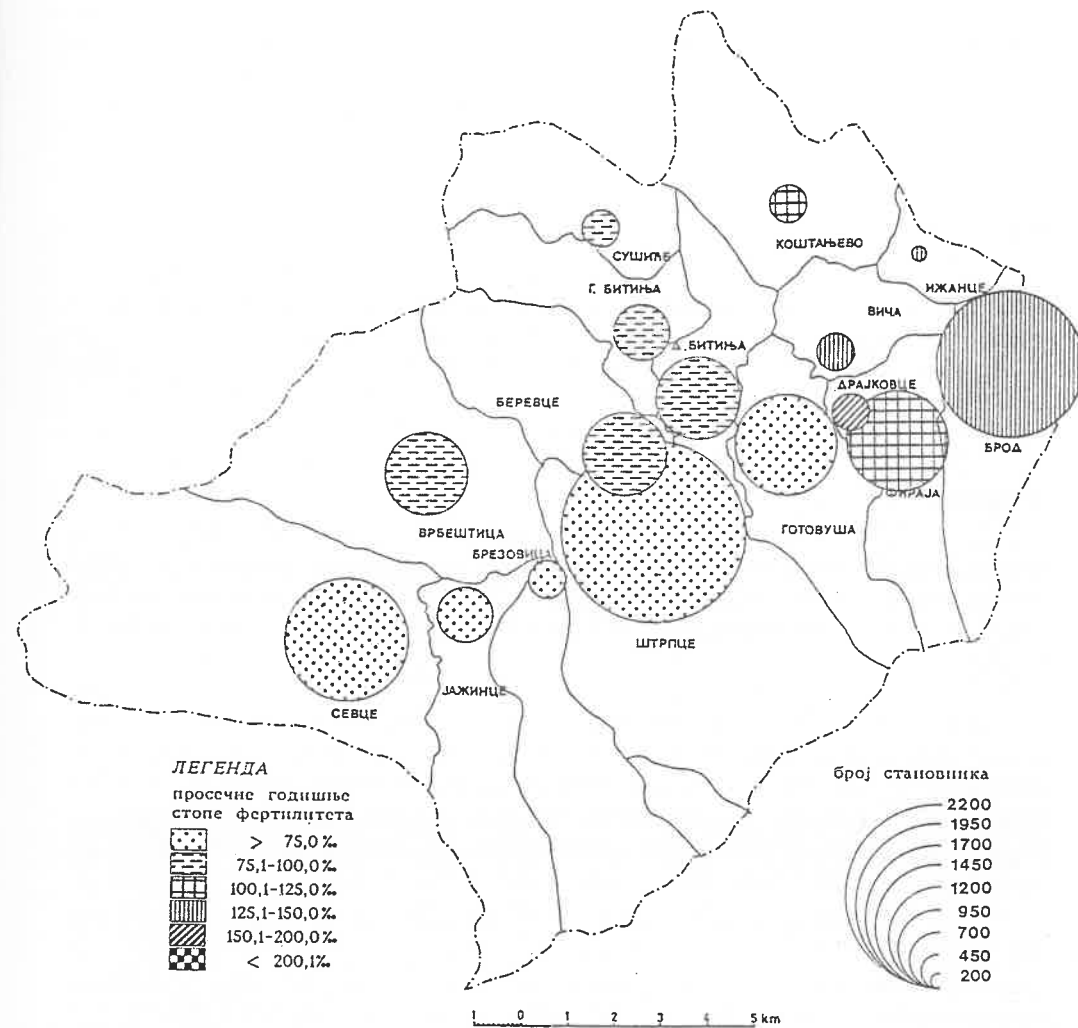
Ниво плодности и Албанки и Српкиња у Сиринићкој жупи је седамдесетих година виши од плодности њихових матичних етничких група у Југославији. Тако се на 1000 Албанки старих 15-49 година рађало у Југославији седамдесетих година 189,2 деце а у етнички чистим албанским насељима у Сиринићкој жупи 247,1 деце, тј. за 30% више. У истом периоду на 1000 Српкиња рађало се у Југославији 53,6 деце, а у етнички чистим српским насељима у Сиринићкој жупи 69,6 деце, што такође чини 30,0% вишу плодност.

Према томе, фертилитет српског становништва у Сиринићкој жупи је виши од фертилитета матичне етничке групе у Србији и Југославији, а плодност албанског становништва је изнад просека Косова и Метохије и исте етничке групе у Југославији. Просечна годишња стопа плодности женског становништва на Косову и Метохији од 1970-72. године износила је 170,8%, а у Сиринићкој жупи у етнички чистим албанским насељима 247,1%. То говори да висока плодност Албанки у Сиринићкој жупи делује на вишу плодност Српкиња, док су у обрнутом односу утицаји незнатни.

Од седамдесетих до осамдесетих година општа стопа фертилитета у општини Штрпце опала је са 108,0% на 95,2%. У етнички чистим српским насељима она је смањена са 69,6 на 63,5%, у етнички

Ск. 6. - Фертилитет становништва у општини Штрпце
1970-1972. године

Ск. 7. - Фертилитет становништва у општини Штрпце
1987-1989. године

чистим албанским насељима са 247,1% на 179,2% и у етнички мешовитим насељима са 122,8% на 105,4%. Опадање је дакле почело да захвата и албанска насеља, која су у претходном периоду имала веома висок ниво опште плодности жена. Међутим, разлике у плодности жена на овом простору су и даље веома изражене са 2,9 пута вишим стопама код Албанки у односу на Српкиње. Женско становништво албанске народности има у овом периоду виши ниво плодности од просека Косова и Метохије (179,2%:150,0%), што је случај и са женама српске етничке групе у односу на просек Србије ван покрајина (63,5% према 55,0%) (Група аутора, IDN, 1978.).

Стопа укупног фертилитета, или просечан број живорођене деце на једну жену, износила је осамдесетих година у Сиринићкој жупи код жена у етнички чистим албанским насељима 7,7 деце, док је у етнички чистим српским насељима била свега 3,2 деце, а у мешовитим насељима 5,0 деце. То јасно илуструје различите моделе репродуктивног понашања становништва појединих етничких група у Сиринићкој жупи и њихов утицај на формирање укупних популационих потенцијала овог простора.

Од осамдесетих до деведесетих година (1987-89.) општа стопа фертилитета женског становништва у општини Штрпце и даље лагано опада, достижући 89,1%. Женско становништво у етнички чистим српским насељима одликује после осамдесетих година незнатан пораст општег фертилитета (са 63,5% на 68,0%), али је он и даље нижи од износа у седамдесетим годинама, као и у односу на албанску етничку групу. Жене у етнички чистим албанским насељима прати даљи пад општег фертилитета на 128,3%, што је данас 1,9 пута виша плодност у односу на женско становништво етнички чистих српских насеља. Код женског становништва етнички мешовитих насеља незнатно је опао општи фертилитет од осамдесетих до деведесетих година и то са 105,4% на 102% (Таб. 13.).

Стопа укупног фертилитета снижена је у општини Штрпце као целини на 4,2 деце, у етнички чистим албанском насељима на 6,9 деце, у етнички мешовитим насељима на 4,8 деце, док је у етнички чистим српским насељима задржан ниво од 3,2 деце по једној жени.

Из свега наведеног може се закључити да становништво Сиринићке жупе одликује у последње три деценије модел проширене репродукције, уз изражене разлике у нивоу плодности албанског и српског становништва. Истина, те разлике су у односу на седамдесете године смањене, али су и даље веома изражене и говоре о постојању, напред помињана, два модела репродуктивног понашања у овој релативно хомогеној географској средини. Српско становништво је знатно раније захваћено контролом рађања и падом плодности, док код албанског становништва евидентније промене у нивоу рађања настају тек од седамдесетих година овог века. Стога су и данас ниво наталитета и

фертилитета српског становништва за преко половину мањи од нивоа плодности албанске популације на овом простору, као и на Косову и Метохији као целини (Маџура М., 1988).

О историјском току плодности појединих етничких група у Сиринићкој жупи и факторима који их детерминишу могуће је детаљније говорити на основу резултата кохортне анализе фертилитета.

Таб. 13. - Опште стопе фертилитета становништва општине Штрпце

	Женско стано. 15-49 у 1971	Просечно год. 1970-72.		Женс. стано. 15-49 у 1981	Просечно год. 1980-82.		Женс. стано. 15-49 у 1989.	Просечно год. 1987-89.	
		Живо- рођен.	Стопе ферт.		Живо- рођен.	Стопе ферт.		Живо- рођени	Стопе ферт.
Укупно	2739	298,0	108,8	2806	266,9	95,2	2873	256,0	89,1
Српска	1800	125,3	69,6	1720	109,2	63,5	1662	113,0	68,0
Беревце	214	16,3	76,3	218	16,3	74,9	199	17,5	87,9
Брезовица	-	-	-	83	-	-	99	-	5,5
Врбештица	298	26,3	88,4	233	15,7	67,2	173	16,5	95,4
Готовуша	243	18,3	75,4	235	13,3	56,7	221	12,0	54,3
Јажинце	188	9,0	47,9	197	10,3	52,5	149	7,0	47,0
Севце	309	26,7	86,3	275	26,3	95,8	298	17,5	58,7
Штрпце	548	28,7	52,3	479	27,3	57,1	523	37,0	70,7
Албанска	461	113,9	247,1	586	105,0	179,2	729	93,5	128,3
Брод	187	42,0	224,6	270	52,3	193,8	352	51,0	144,9
Ижанце	48	10,3	215,3	40	9,0	225,0	39	5,0	128,2
Коштањево	94	28,3	301,4	84	15,7	186,5	90	11,0	122,2
Фираја	132	33,3	252,5	192	28,0	145,8	248	26,5	106,9
Мешовита	478	58,7	122,8	500	52,7	105,4	482	49,5	102,7
Вича	83	12,7	152,6	93	9,0	96,8	89	12,0	134,8
Г. Битиња	118	14,7	124,3	126	15,0	119,0	137	10,5	76,6
Д. Битиња	136	16,3	120,1	173	15,3	88,6	161	14,5	90,1
Драјковце	51	3,7	71,9	46	2,7	58,0	52	8,5	163,5
Сушиће	90	11,3	125,9	62	19,7	172,0	43	4,0	93,0

Извор: Пописна статистика и документација РЗС, наведени у списку литературе под бр. 21., 23., 26. и 27.

Кохортна анализа фертилитета

На основу кохортне анализе фертилитета, урађене по подацима пописа становништва у 1953. години за срез Неродимље и у 1989. години за општину Штрпце, могуће је сагледати плодност женског становништва Сиринићке жупе које је рађало у различитим друштвено-историјским периодима од краја 19. века до деведесетих година овог века. Кохортном анализом се указује и на неучествовање женског ста-

новништва у репродукцији и на промене у структури породице према броју деце. Истовремено, сагледава се и међузависност плодности постојећих етничких група у односу на неке економске и социјалне карактеристике женског становништва, као варијабле репродуктивног понашања.

Женско становништво у срезу Неродимље, које је 1953. године било изашло из репродуктивног периода живота (50 и више година) рођено је до почетка овог века, а рађање је започело од почетка овог века до првог светског рата. Ове кохорте жена одликује висока плодност, која је износила 6,25 деце на једну жену, односно 6,61 дете на једну жену која је рађала. Женско становништво које је 1953. године било у старосној групи 35-49 година, рођено је од почетка овог века до првог светског рата, а у репродуктивни период ступило од првог светског рата до тридесетих година, тј. започело је рађање у међуратном периоду. Њих такође одликује висока плодност, и то од 5,62 деце на једну жену или 6,02 деце на једну жену која је рађала. Старосне кохорте 15-19 и 20-34 године нису биле завршиле репродуктивни период до пописа 1953. године, те се о њиховом укупном нивоу плодности не може говорити (Таб. 14.).

Према резултатима пописа становништва у 1989. години жене у старости 65 и више година у општини Штрпце родиле су у просеку 4,40 деце, а оне које су рађале 4,78 деце. Ово становништво је рођено до 1924. године, а у репродуктивни период ступило је до почетка другог светског рата. Ниже кумулативне стопе фертилитета ових у односу на жене које су у репродуктивни период ступиле од првог светског рата до тридесетих година упућују на утицај ратних услова на рађање, али и на почетке продирања контроле рађања међу поједине категорије жена, посебно српске етничке групе.

Жене у старосној кохорти 50-64 године, које су до пописа у 1989. години изашле из репродуктивног периода живота, рођене су од 1925-39. године а у репродуктивни период ступиле од 1940-54. године, тј. рађале су у периоду после другог светског рата. Њихова плодност је знатно нижа од жена које су рађале у међуратном периоду и износи 3,47 деце на једну жену, или 3,81 дете на једну жену која је рађала. Ове промене у плодности су резултат прихватања од раније започете контроле рађања међу српским становништвом, које чини око две трећине фертилног контингента Жупе.

Млађе старосне кохорте жена (15-19 и 20-34 г.) одликује знатно нижа плодност, што је последица смањења рађања, али и чињенице да репродуктивни период није завршен и да још постоје могућности за рађање.

Промене у плодности жена у Сиринићкој жупи као целини у овом веку илуструју разлике у кумулативним стопама фертилитета по попису у 1953. од 3,71 на једну жену и 5,02 деце на једну жену која је рађала, према 1989. години, по коме је на једну жену долазило 2,59 деце, а на жену која је рађала 3,55 деце (Таб. 14, 15).

Промене у плодности су израженије код жена са вишим образовним нивоом, док су код жена без школске спреме оне незнатне, те стога гро репродукције дају данас у Сиринићкој жупи управо жене најнижег образовног нивоа. То показује раст кумулативних стопа фертилитета по једној жени без школске спреме са 3,87 деце по попису у 1953. на 4,11 деце по попису у 1989. години, или незнатне промене кад су у питању жене без школске спреме које су рађале (5,05 деце према 4,75 деце). Пораст кумулативног фертилитета је забележен и код жена са вишим и високим образовањем, али је он последица малих узорака ових жена и раније и данас на овом простору. Зато њихово рађање у просеку 1,43 деце на једну жену или 1,93 деце на једну жену, која је рађала, представља још увек низак ниво плодности (Таб. 15).

Структура женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце по пописима у 1953. и 1989. години показују пораст учешћа жена које су родиле двоје, троје и четворо деце, а смањење удела жена које су родиле једно и виших редова рођења (5 и више деце). У целини жене које су родиле до 4 деце чиниле су на овом простору по попису у 1953. години 35,3% а по попису у 1989. години 56,0% жена старих 15 и више година. Притом је неучествовање у репродукцији остало готово непромењено (26,2% у 1953. и 27,0% у 1989. години).

Таб. 14. - Кумулативне стопе фертилитета женског становништва старог 15 и више година по старости у срезу Неродимље (попис 1953.) и општини Штрпце (попис 1989.)

Старост жена	Срез Неродимље - попис 1953.	
	Број живорођене деце на једну жену стару 15 и више година Укупно	Која је рађала
Укупно	3,71	5,02
15 - 19	0,87	1,14
20 - 34	2,17	2,86
35 - 49	5,62	6,02
50 - 64	6,25	6,70
65 и више	6,17	6,53

Старост жене	Општина Штрпце - попис 1989.				
	Број живорођене деце	Број жена старих 15 и више година		Број живорођене деце на једну жену	
		Укупно	Која је рађала	Укупно	Која је рађала
Укупно	10902	4203	3067	2,59	3,55
15 - 19	32	556	28	0,06	1,14
20 - 34	2167	1299	879	1,67	2,47
35 - 49	3460	967	897	3,58	3,86
50 - 64	3114	897	818	3,47	3,81
65 и више	2129	484	445	4,40	4,78

Извор: Пописни резултати наведени у списку литературе под ред. бр. 15. и 26.

Таб. 15. - Кумулативне стопе фертилитета женског становништва старог 15 и више година по школској спреми у срезу Неродимље (попис 1953.) и општине Штрпце (попис 1989.)

Школска спрема	Среа Неродимље - попис 1953.	
	Број живорођене деце на једну жену стару 15 и више година	Укупно Која је рађала
Укупно	3,71	5,02
без школске спреме	3,87	5,05
Основна школа	1,61	3,24
Нижа средња и стручна школа	1,03	3,58
Потпуна средња и стручна школа	0,72	2,42
Виша и висока школа	0,13	1,00

Школска спрема	Општина Штрпце - попис 1989.				
	Број живорођене деце	Број жена старих 15 и више година	Укупно	Број живорођене деце на једну жену	Укупно
			Која је рађала	Укупно	Која је рађала
Укупно	10902	4203	3067	2,59	3,55
без школске спреме	4266	1039	899	4,11	4,75
Непотпуна О.Ш.	4101	1288	1159	3,18	3,54
Основна школа	1739	213	611	1,17	2,85
Средња школа	684	584	340	1,44	2,01
Виша и висока школа	122	78	58	1,43	1,93

Извор: Пописни резултати наведени у списку литературе под бр. 15., 21. и 26.

Разлике у учешћу високе (5 и више деце) и ниже плодности (до 4 деце) у кохортама које су по наведеним пописима биле изашле из репродуктивног периода живота, говоре о знатно измењеном моделу репродуктивног понашања у Сиринићкој жупи у периоду пре и после другог светског рата. У кохорти 50-64 године учешће ниске плодности чинило је по попису у 1953. години 20,8% а по попису у 1989. години 69,0%, док је у кохорти 65 и више година тај однос 23,8% према 48,0%. Истовремено, по попису у 1953. години 10 и више живорођене деце имало је у кохортама 50-64 године 16,0% у кохорти 65 и више година 16,3% жена. По попису у 1989. години учешће жена које су родиле 10 и више деце је опало и то у кохорти 50-64 године са 4,3% а у кохорти 65 и више година на 3,5%. Истовремено порастао је у свим старосним групама удео жена које нису учествовале у репродукцији. Промене у учешћу високе и ниске плодности по школској спреми у попису у 1953. и 1989. години најмање су код жена без школске спреме, а са порастом образовања оне се повећавају (Таб. 16).

Таб. 16. - Структура женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце по старости и школској спреми у срезу Неродимље (попис 1953.) и општини Штрпце (попис 1989.)

Старост/ попис	Укупно %	Женско становништво старо 15 и више година према броју живорођене деце у %												
		није рађала	1 дете	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 +	
свега	1953	100,0	26,2	9,3	9,1	8,6	8,3	7,7	7,7	6,7	5,6	4,3	3,1	3,3
	1989	100,0	27,0	7,9	19,2	19,6	9,3	5,3	3,6	2,5	1,7	1,6	0,9	1,2
15-19	1953	100,0	92,4	6,4	1,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1989	100,0	94,9	4,3	0,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20-34	1953	100,0	24,3	19,5	19,4	14,8	10,2	5,8	3,4	1,4	0,7	0,2	0,1	0,1
	1989	100,0	32,5	13,4	25,0	17,6	5,6	2,5	2,1	0,5	0,4	0,2	-	-
35-49	1953	100,0	6,6	2,9	4,7	8,2	10,8	13,9	13,3	12,7	10,6	7,0	5,0	4,1
	1989	100,0	7,2	5,8	25,4	28,0	10,3	5,8	4,6	4,7	2,9	2,2	1,2	1,6
50-64	1953	100,0	6,7	3,4	4,2	5,4	7,8	8,7	12,1	12,9	12,1	10,3	7,3	8,7
	1989	100,0	8,8	5,4	21,3	28,0	14,3	8,0	3,7	2,3	1,8	2,1	1,6	2,7
65 +	1953	100,0	5,5	3,1	4,3	7,0	9,4	9,5	13,9	11,5	9,5	9,5	7,4	8,9
	1989	100,0	8,1	6,2	8,5	14,7	18,6	13,0	9,9	7,4	5,0	5,0	1,8	1,7

Школска спрема

а) 1953. године

Укупно	100,0	26,2	9,3	9,1	8,6	8,3	7,7	7,7	6,7	5,6	4,3	3,1	3,3
Без школске спреме	100,0	22,2	9,1	8,6	8,7	8,7	8,2	8,4	7,5	6,3	4,9	3,5	3,7
Осн. школа	100,0	50,4	11,5	12,5	8,4	5,4	4,1	2,9	1,8	1,1	0,8	0,4	0,6
Нижа средња и струч.шк.	100,0	66,3	8,4	10,8	6,4	3,4	1,3	1,7	1,0	-	0,3	0,3	-
Потпуна сред. и струч.шк.	100,0	70,2	7,8	12,5	6,3	1,6	-	-	-	1,6	-	-	-
Виша и висока шк.	100,0	87,5	12,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

б) 1989. године

Укупно	100,0	27,0	7,9	19,2	19,6	9,3	5,3	3,6	2,5	1,7	1,6	0,9	1,2
Без школске спреме	100,0	13,5	5,7	11,0	17,9	13,1	11,2	7,5	5,5	4,2	4,5	2,6	3,4
Непотпуна основна шк.	100,0	10,0	5,5	21,3	30,5	14,4	6,7	3,8	3,2	1,6	1,0	0,9	1,1
Основна шк.	100,0	49,6	7,7	17,9	14,2	4,6	1,6	1,9	0,9	0,7	0,6	0,1	0,1
Средња шк.	100,0	41,8	15,6	29,5	10,6	2,2	0,2	0,2	-	-	-	-	-
Виша и висока шк.	100,0	25,6	21,8	38,5	11,5	2,6	-	-	-	-	-	-	-

Извор: као за Таб. 14. и 15.

Фертилитет женског становништва по старости
и националности

Фертилитет женског становништва по старости је обрађен у општини Штрпце на основу података пописа становништва у 1989. години и показује постојеће разлике и промене у репродуктивном понашању међу женама српске, албанске и осталих етничких група у току овог века. У табели 17. дат је број, а у табели 18. структура женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце по старости и националности.

Разлике у репродукцији међу српским и албанским становништвом сагледавају се на основу учешћа жена ниске (1-4 деце) и високе плодности (5 и више деце у укупном женском становништву старијем од 15 године). Међу Српкињама ниску плодност имало је 67,7% жена, а међу Албанкама свега 23,2%. Код осталих етничких група, које су бројчано мало заступљене у Жупи, то учешће је износило 71,7%.

У старосним кохортама које су 1989. године биле изашле из репродуктивног периода живота те разлике су значајне. Однос ниске плодности Српкиња и Албанки износио је у кохорти 50-59 година 80,2% према 12,7%; у кохорти 60-69 година 67,0% према 9,0%; а у кохорти 70 и више година 51,8% према 13,6%. Или, учешће Српкиња које су имале 10 и више деце било је у кохорти 50-59 година 0,6%, кохорти 60-69 година 1,0% а 70 и више година 0,8%. Учешће Албанки у истим старосним кохортама које су имале 10 и више живорођене деце било је 29,1%, односно 24,3%, односно 10,6%. Из овог је очигледно да су разлике међу кохортама изашлим из репродуктивног периода најмање у најстаријој групи (70 и више година), јер су жене те старости рађале извећу два светска рата и раније кад се ниво плодности међу Српкињама и Албанкама није значајније разликовао. У старосним групама које су у репродуктивни период ушле пред други светски рат и после њега разлике у фертилитету Српкиња и Албанки се повећавају, јер српско становништво већ тада интензивније захвата контрола рађања и пад плодности, док се те промене код Албанки јављају знатно касније.

Разлике у репродукцији међу српским и албанским становништвом у новије доба очитују се бројем и структуром женског становништва према броју живорођене деце у кохортама које се још увек налазе у репродуктивном периоду живота. Тако у старосној групи 20-29 година међу Српкињама није било, а међу Албанкама је било 7,4% жена које су родиле 5 и више деце. У старосној групи 30-39 година тај однос је 3,3% код Српкиња према 56,20 код Албанки, а у кохорти 40-49 година 5,9% код Српкиња, а 80,8% код Албанки (Таб. 17 и 18).

Женско становништво појединих етничких група у Сиринићкој жупи разликује се и према учешћу лица која нису рађала. Таквих је по попису у 1989. години било међу Српкињама 22,6%, Албанкама 39,8%, а у осталим етничким групама 15,2%. За општину Штрпце у целини тај проценат је износио 27,0%. У старосним групама млађим од

Таб. 17. - Женско становништво старо 15 и више година према броју живорођене деце по старости и националности у општини Штрпце

Старост/ национал.	Укупно	Број жена старих 15 и више година према броју живорођене деце у %											
		није рађало дете	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 +
Укупно	4203	1136	332	807	822	392	224	152	109	73	67	39	55
Српкиње	2994	677	249	734	732	313	137	68	42	17	16	4	5
Албанке	1117	445	71	46	74	68	82	82	65	55	50	35	44
Остале	92	14	12	27	16	11	5	2	2	1	1	-	1
15-19													
Укупно	556	528	24	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Српкиње	314	294	17	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Албанке	236	229	6	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Остале	6	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20-29													
Укупно	911	369	150	220	111	35	16	8	2	-	-	-	-
Српкиње	550	200	103	174	67	6	-	-	-	-	-	-	-
Албанке	334	165	41	34	42	27	15	8	2	-	-	-	-
Остале	27	4	6	12	2	2	1	-	-	-	-	-	-
30-39													
Укупно	756	83	51	198	219	78	42	35	18	15	11	3	2
Српкиње	547	58	37	87	195	52	12	5	1	-	-	-	-
Албанке	187	21	12	4	20	25	29	30	16	14	11	3	2
Остале	22	4	2	7	4	1	1	-	1	1	-	-	1
40-49													
Укупно	599	38	29	153	169	61	31	28	32	18	13	13	14
Српкиње	434	29	23	147	161	48	17	6	3	-	-	-	-
Албанке	151	8	5	2	4	10	14	22	28	18	13	13	14
Остале	14	1	1	4	4	3	-	-	1	-	-	-	-
40-49													
Укупно	669	61	36	148	194	83	51	17	15	15	14	13	22
Српкиње	547	52	29	142	187	81	35	10	6	2	-	1	2
Албанке	110	9	6	3	4	1	14	5	9	13	14	12	20
Остале	12	-	1	3	3	1	2	2	-	-	-	-	-
60-69													
Укупно	418	34	20	60	98	85	40	32	19	9	9	5	7
Српкиње	367	29	19	58	94	81	38	26	17	6	4	2	2
Албанке	33	5	-	1	1	1	1	6	2	3	5	3	5
Остале	9	-	1	1	3	3	1	-	-	-	-	-	-
70 и више													
Укупно	294	23	22	24	31	50	44	32	23	16	20	5	4
Српкиње	226	15	21	23	28	45	35	21	15	9	12	1	1
Албанке	66	8	1	1	3	4	9	11	8	7	7	4	3
Остале	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-

Извор: Ванредни попис становништва..., 31. марта 1989., у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

34 године евидентно је веће неучествовање Албанки, а у старијим старосним групама неучествовање Српкиња у репродукцији. На пример, у старости 20-24 године у репродукцији није учествовало 62,5% Албанки, а 52,9% Српкиња; у старости 25-29 година 27,7% Албанки и 17,3% Српкиња. Ово питање заслужује детаљније испитивање и представља значајну варијаблу пада плодности у млађим старосним групама.

Разлике у кумулативним стопама фертилитета по старости и етничким групама су у Сиринићкој жупи веома изражене. Број живорођене деце на једну жену износио је по попису у 1989. години за општину Штрпце као целину 2,59 деце, за жену српске етничке групе 2,31 дете, албанске 3,35 деце и осталих националности 2,58 деце. Или жене које су рађале родиле су у општини Штрпце у просеку 3,55 деце, Српкиње 2,99 деце, Албанке 5,56 деце и жене осталих националности 3,04 деце. Кумулативне стопе фертилитета Српкиња и Албанки, које су рађале, биле су у кохортама изашлим из репродуктивног периода живота у следећим односима: у кохорти 50-54 године 3,08 према 7,77 деце; у кохорти 55-59 година 3,07 према 7,31 дете; у кохорти 60-64 године 3,45 према 8,15 деце; у кохорти 65-69 године 4,32 према 7,47 деце; у кохорти 70-74 године 4,0 према 7,33 деце и старости 75 и више година 4,60 према 6,24 деце. Разлике су још веће у кохортама које су у 1989. години биле при крају репродуктивног периода живота. Тако су напр. у старости 40-44 године Српкиње које су рађале имале у просеку 2,82 деце, а Албанке 6,99 деце, или у старости 45-49 година тај однос је 2,77 деце код Српкиња према 7,05 деце код Албанки (Таб. 19).

Све напред наведено, јасно говори о постојећим израженим разликама у плодности српског и албанског становништва у Сиринићкој жупи, које су у послератном периоду знатно повећане. Отуда се и овде, као и у другим деловима Косова и Метохије, може говорити о "дуалистичком моделу рађања" који по М. Мацури почива на етничкој диференцијацији рађања, "којом се теорија није бавила, док емпијска истраживања о њој још увек предстоје" (Мацура М., 1988).

Фертилитет женског становништва по школској спреми и националности

Фертилитет женског становништва по школској спреми у општини Штрпце, обрађен је на основу података пописа становништва у 1989. години и омогућује утврђивање појединих социјалних чинилаца (школовање и ниво образовања) као детерминанти диференцираног демографског развоја. У табели 20. и 21. дати су апсолутни износи и структура женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце по школској спреми и националности. У табели 22. дате су кумулативне стопе фертилитета жена општине Штрпце према школској спреми и националности.

По резултату ванредног пописа становништва у 1989. години женско становништво старо 15 и више година у општини Штрпце ка-

рактерише неповољна образовна структура, о чему говори 24,7% лица без школске спреме, 30,6% са непотпуном основном школом а свега 1,9% са вишим и високим образовањем. Међу Српкињама жене без школске спреме чиниле су 22,9%, а са непотпуном основном школом 34,7%, што је 57,6% укупне женске популације старије од 15 година. Код Албанки учешће жена без школске спреме је 29,6%, са непотпуном основном школом 20,5%, а то чини 50,1% укупне женске албанске популације старије од 15 година. Учешће жена са потпуним основним образовањем веће је код Албанки (42,5%) у односу на Српкиње (23,7%), што је последица млађе старосне структуре Албанки и већег учешћа рођених после другог светског рата обухваћених обавезним основним школовањем. У погледу средњег образовања повољнија је структура код Српкиња (16,5%) у односу на Албанке (6,7%), а то је случај и са вишим и високим образовањем (Српкиња 2,2%, Албанки 0,6%).

Степен образовања женског становништва представља значајну детерминанту фертилитета. Женско становништво добија, захваљујући школовању, поред породичних и разне друге друштвене функције, које имају одраза на репродуктивно понашање. Што је степен образовања жена и њена активност ван породице већа, то је код ње разумевање, прихватање контроле рађања и планирања породице, изразитије. Због тога неповољна образовна структура женског становништва у општини Штрпце представља, уз остале факторе, важну варијаблу вишег нивоа плодности и Албанки и Српкиња у поређењу са истим етничким групама у другим деловима Србије и Југославије.

Структура женског становништва према броју живорођене деце и школској спреми у општини Штрпце показује високе уделе жена које нису рађале међу лицима са потпуном основном школом (49,6%), средњом школом (41,7%) и вишим и високим образовањем (25,6%). Међу овим категоријама жена су посебно високи удели оних које нису рађале међу албанском популацијом, што се може објаснити изразито јаким, или пак сасвим slabим контингентима у овим категоријама образовања.

Високо неучествовање у репродукцији је значајан фактор, нарочито код виших образовних нивоа, новијих промена у наталитету становништва на овом простору (Таб. 20 и 21).

Модел репродуктивног понашања у високој је корелацији са школском спремом. Жене високе плодности (5 и више деце) имају у општини Штрпце највећу заступљеност међу лицима без школске спреме (38,9%) и непотпуном основном школом (18,4%), док се код виших образовних нивоа оне незнатно јављају.

Женско становништво истог образовног нивоа, а различитих етничких група, одликују на овом простору, те и на Косову и Метохији као целини, значајне разлике у плодности. Тако је међу Српкињама без школске спреме било по попису у 1989. години 26,3% жена које су родиле 5 и више деце, док је међу Албанкама истог образовног

Таб. 20. - Женско становништво старо 15 и више година према броју живорођене деце, школској спреми, активности и занимању

Школ. спр. активност, занимање	Свега	Број жена старих 15 и више година према броју живорођене деце												
		није рађала дете	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 +	
Укупно	4203	1136	332	807	822	392	224	152	109	73	67	39	50	
Без школ. спреме	1039	140	59	114	186	136	116	78	57	44	47	27	35	
- Албанке	686	77	45	102	162	119	78	41	28	12	14	3	5	
- Српкиње	331	61	12	10	18	13	35	35	29	32	32	24	30	
- Остале	22	2	2	2	6	4	3	2	-	-	1	-	-	
Непотпуна основна шк.	1288	129	71	274	393	185	87	50	41	20	13	11	14	
- Албанке	1038	78	58	265	373	160	58	27	12	5	1	1	-	
- Српкиње	229	48	12	6	17	19	28	23	27	14	12	10	13	
- Остале	21	3	1	3	3	6	1	-	2	1	-	-	1	
Основна шк.	1213	602	94	217	172	56	20	23	11	9	7	1	1	
- Албанке	709	315	55	177	133	25	1	-	2	-	1	-	-	
- Српкиње	475	280	35	27	35	31	18	23	9	9	6	1	1	
- Остале	29	7	4	13	4	-	1	-	-	-	-	-	-	
Средња шк.	584	244	91	172	62	13	1	1	-	-	-	-	-	
- Албанке	493	189	77	163	56	8	-	-	-	-	-	-	-	
- Српкиње	75	53	10	2	4	4	1	1	-	-	-	-	-	
- Остале	16	2	4	7	2	1	-	-	-	-	-	-	-	
Виша и висока	78	20	17	30	9	2	-	-	-	-	-	-	-	
- Албанке	67	17	14	27	8	1	-	-	-	-	-	-	-	
- Српкиње	7	3	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
- Остале	4	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
Активне	1638	438	154	424	384	132	50	21	21	6	3	-	5	
- Албанке	1392	289	136	401	367	125	43	15	13	2	-	-	1	
- Српкиње	210	144	12	7	12	5	6	6	7	4	3	-	4	
- Остале	36	5	6	16	5	2	1	-	1	-	-	-	-	
Иадржаване	2241	646	158	323	382	211	137	115	76	56	58	36	43	
- Албанке	1312	349	94	276	311	143	59	37	19	7	12	3	2	
- Српкиње	878	288	58	37	61	62	74	76	56	48	45	33	40	
- Остале	51	9	6	10	10	6	4	2	1	1	1	-	1	
Лица са лич. приходима	324	52	20	60	56	49	37	16	12	11	6	3	2	
- Албанке	290	39	19	57	54	45	35	16	10	8	4	1	2	
- Српкиње	29	13	1	2	1	1	2	-	2	3	2	2	-	
- Остале	5	-	-	1	1	3	-	-	-	-	-	-	-	

Извор: Ванредни попис становништва... 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. 21. - Структура женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце, школској спреми и националности

Школ.спр./ национал.	Женско становништво старо 15 и више година према броју живорођене деце у %												
	Свега %	није рађала дете	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 и више
Укупно	100,0	27,0	7,9	19,2	19,6	9,3	5,3	3,6	2,5	1,7	1,6	0,9	1,2
Без школске спреме	100,0	13,4	5,7	11,0	17,9	13,1	11,2	7,5	5,5	4,2	4,5	2,6	3,4
Непотпуна основна шк.	100,0	10,0	5,5	21,2	30,5	14,4	6,7	3,9	3,2	1,6	1,0	0,9	1,1
Основна шк.	100,0	49,6	7,7	17,9	14,3	4,6	1,6	1,9	0,9	0,7	0,6	0,1	0,1
Средња шк.	100,0	41,7	15,6	29,5	10,6	2,2	0,2	0,2	-	-	-	-	-
Виша и висока шк.	100,0	25,6	21,8	38,5	11,5	2,6	-	-	-	-	-	-	-
Српкиње	100,0	22,6	8,3	24,5	24,4	10,5	4,6	2,3	1,4	0,6	0,5	0,1	0,2
Без школске спреме	100,0	11,2	6,6	14,9	23,6	17,3	11,4	6,0	4,1	1,7	2,0	0,4	0,7
Непотпуна основна шк.	100,0	7,5	5,6	25,5	35,9	15,4	5,6	2,6	1,2	0,5	0,1	0,1	-
Основна шк.	100,0	44,4	7,8	25,0	18,8	3,5	0,1	-	0,3	-	0,1	-	-
Средња шк.	100,0	38,3	15,6	33,1	11,4	1,6	-	-	-	-	-	-	-
Виша и висока шк.	100,0	25,3	20,9	40,3	11,9	1,5	-	-	-	-	-	-	-
Албанке	100,0	39,8	6,4	4,1	6,6	6,1	7,3	7,3	5,8	4,9	4,5	3,1	3,9
Без школске спреме	100,0	18,4	3,6	3,0	5,4	3,9	10,6	10,6	8,8	9,7	9,7	7,3	9,0
Непотпуна основна шк.	100,0	21,0	5,2	2,6	7,4	8,3	12,2	10,0	11,8	6,1	5,2	4,4	5,6
Основна шк.	100,0	58,9	7,4	5,7	7,4	6,5	3,8	4,8	1,9	1,9	1,2	0,2	0,2
Средња шк.	100,0	70,7	13,3	2,7	5,3	5,3	1,3	1,3	-	-	-	-	-
Виша и висока шк.	100,0	42,9	28,5	14,3	-	14,3	-	-	-	-	-	-	-
Остале	100,0	15,2	13,0	29,3	17,4	12,0	5,4	2,2	2,2	1,1	1,1	-	1,1
Без школске спреме	100,0	9,1	9,1	9,1	27,3	18,2	13,6	9,1	-	-	4,5	-	-
Непотпуна основна шк.	100,0	14,3	4,7	14,3	14,3	28,6	4,7	-	9,5	4,7	-	-	4,7
Основна шк.	100,0	24,1	13,8	44,8	13,8	-	3,4	-	-	-	-	-	-
Средња шк.	100,0	12,5	25,0	43,8	12,5	6,2	-	-	-	-	-	-	-
Виша и висока шк.	100,0	-	7,9	50,0	25,0	-	-	-	-	-	-	-	-

Извор: Ванредни попис становништва... 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. 22. - Кумулативне стопе фертилитета женског становништва старог 15 и више година по школској спреми и националности

	Број живорођене деце				Број жена старих 15 и више година							
	Свега	Срп- киње	Ал- банке	Остале	Укупно		Српкиње		Албанке		Остале	
					а)	б)	а)	б)	а)	б)	а)	б)
Укупно	10902	6927	3738	237	4203	3067	2994	2317	1117	672	92	78
1.	4266	2350	1840	76	1039	899	686	609	331	270	22	20
2.	4101	2942	1084	78	1288	1159	1038	960	229	181	21	18
3.	1739	936	756	47	1213	611	709	394	475	195	29	22
4.	684	603	53	28	584	340	493	304	75	22	16	14
5.	112	96	8	8	78	58	67	50	7	4	4	4

	Број живорођене деце на једну жену							
	Укупно		Српкиње		Албанке		Остале	
	а)	б)	а)	б)	а)	б)	а)	б)
Укупно	2,59	3,55	2,31	2,99	3,35	3,85	2,58	3,04
1.	4,11	4,75	3,43	3,86	5,56	6,81	3,45	3,80
2.	3,18	3,54	2,83	3,06	4,72	5,97	3,67	4,05
3.	1,43	2,85	1,32	2,38	1,59	3,88	1,62	2,14
4.	1,17	2,01	1,22	1,98	0,71	2,41	1,75	2,00
5.	1,44	1,93	1,43	1,92	1,14	2,00	2,00	2,00

Извор: Ванредни попис становништва... 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Напомена: а) свега; б) која је рађала

1. Без школске спреме; 2. Непотпуна основна школа; 3. Основна школа; 4. Средња школа; 5. Виша и висока школа

нивоа тај проценат достигао 65,7%. Код непотпуне основне школе ти односи су 10,0% према 55,3%; код основног образовања 0,5% према 14,0%, а код средњег образовања 0,0% према 2,6% (Таб. 20. и 21).

Кумулативне стопе фертилитета износиле су за укупно женско становништво старије од 15 година у општини Штрпце у категорији без школске спреме 4,11 деце, напотпуној основној школи 3,18 деце, основној школи 1,43 деце, средњој школи 1,17 деце и вишој школи и факултету 1,44 деце по једној жени. Кумулативне стопе фертилитета по школској спреми и националности проказују да је образовање важан, али не и одлучујући фактор диференцирања рађања по етничкој припадности. Тако су у категорији без школске спреме Српкиње, које су рађале, имале у просеку 3,86 деце, а Албанке 6,81 дете, док је код непотпуне основне школе тај однос био 3,06 деце према 5,97 деце. Са

порастом образовног нивоа смањују се разлике међу фертилитетом албанског и српског становништва. То значи да је прихватање контроле рађања код српске популације присутно у свим образовним нивоима независно од економских и социјалних прилика, док је код албанске популације контрола рађања прихваћена код образованијег дела становништва, док се оно на нижем образовном нивоу репродукује на стари традиционални начин (М. Маџура, 1988.).

Фертилитет женског становништва по активности, занимању и националности

Ова обележја обрађена су на основу података ванредног пописа становништва у 1989. години и упућују на сагледавање утицаја економских фактора на ниво плодности појединих етничких група у Сиринићкој жупи. У табели 20. и 23. дати су апсолутни износи и структура женског становништва општине Штрпце старог 15 и више година према броју живорођене деце, активности, занимању и националности. У табели 24. дате су кумулативне стопе фертилитета по наведеним обележјима.

Активност и групе занимања у којима се активност обавља представљају значајне детерминанте фертилитета становништва, које делују у склопу осталих фактора плодности и немају идентичан утицај у свим популацијама.

Међу женским становништвом старим 15 и више година било је по попису у 1989. години у општини Штрпце 39,0% активних, 53,3% издржаваних и 7,7% лица са личним приходом. Притом су активни и лица са личним приходом заступљени у српској, а издржавана лица у албанској етничкој групи. У репродукцији није учествовало 26,7% активних жена, 28,8% издржаваних жена и 16,0% жена са личним приходом (Таб. 20. и 23.).

Активно женско становништво одликује мање учешће жена са високом плодности (5 и више деце) у односу на издржавано женско становништво. Ти односи су у општини Штрпце по попису у 1989. години били 6,6% према 23,2%. међу активним Српкињама старијим од 15 година високу плодност (5 и више десе) имало је свега 5,2% жена, а међу Албанкама 13,8% жена. Код издржаваних лица српске етничке групе било је 10,5%, а албанске етничке групе 42,5% жена са 5 и више деце. Што се тиче фертилитета активног становништва по секторима делатности, евидентан је виши ниво плодности код активних у примарном, док активне жене у секундарном и терцијарном сектору делатности одликује ниска плодност. Истовремено, разлике у фертилитету појединих етничких група израженије су међу активним женама у примарном у односу на секундарни и терцијарни сектор привређивања (Таб. 23.).

То показују и кумулативне стопе фертилитета по активности и националности. Активно женско становништво, које је рађало, имало је по попису у 1989. години у општини Штрпце 2,78 деце,

издржавано 4,08 деце, а жене са личним приходом 3,91 дете. Међу активним женама највећи ниво плодности имају Албанке (4,55 деце по једној жени која је рађала), затим Српкиње (2,68 деце) и жене осталих етничких група (2,35 деце). Међу издржаваним становништвом на једну Албанку које је рађала долазило је 5,66 деце, Српкињу 3,13 деце, а жену осталих етничких група 3,50 деце. Међу женама са личним приходом, Албанке које су рађале имале су у просеку 6,13 деце, Српкиње 3,74 деце, а жене у осталим етничким групама 3,40 деце (Таб. 24.).

Из напред изнетих података очигледно је да активност и групе занимања у којим се активност обавља представљају значајне детерминанте фертилитета женског становништва у Сиринићкој жупи. Међутим, ови фактори делују у склопу осталих детерминанти плодности и немају исти утицај међу становништвом различитих етничких група. Српско становништво у целини па и активни у примарном сектору и издржавана лица, прихватила су контролу рађања пре снажнијег економског преображаја. То није случај са албанским становништвом и у истим категоријама активности њихову женску популацију одликује знатно виша плодност.

Из свега наведеног може се закључити да је утврђивање фактора који опредељују етничку диференцираност рађања и његове промене у Сиринићкој жупи, као и на Косову и Метохији као целини, веома сложено питање. Конкретни, напред наведени подаци показали су да поједини демографски, социјални и економски фактори имају различито дејство на ниво и ток плодности код српског и албанског становништва. То упућује на утицај низа других варијабли културно-цивилизацијске и психолошке врсте, међу којима традиционални начин живота, положај и улога жене у породици и друштву и религија имају посебно место.

Наведена етничка диференцираност рађања у овој релативно хомогеној географској средини знатно је више под утицајем обичајних норми и колективне свести него економских и социјалних фактора. Због тога је транзиција фертилитета и смањење плодности албанске популације могућа само ако уз опште претпоставке (подизање образовног нивоа, активирање и запошљавање жена, подизање животног стандарда, јачање бриге друштва о деци и породици) делују и свесне друштвене акције на елиминасању "традиционалних пронаталистичких чинилаца, институција и свести" (Маџура М., 1988.).

Сложеност овог проблема и међузависност од бројних фактора природне и друштвене врсте упућују на чињеницу да се транзиција фертилитета албанске популације не може постићи брзо. Досадашње промене у репродукцији албанског становништва у Сиринићкој жупи текле су веома споро и нису таквог нивоа да битно измене демографски развој у наредном периоду. И поред зачетог опадања natalитета и фертилитета жена повећан је број женског фертилног становништва, што ће у наредном периоду утицати на јачу популациону експанзију албанске у односу на српску и остале етничке групе.

Таб. 23. - Структура женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце, активности, занимању и националности

Активност, занимање, национал.	Женско становништво старо 15 и више година према броју живорођене деце у %												
	Свега %	није рађала дете	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 и више
Укупно	100,0	27,0	7,9	19,2	19,6	9,3	5,3	3,6	2,5	1,7	1,6	0,9	1,2
Активно	100,0	26,7	9,4	25,9	23,4	8,0	3,1	1,3	1,3	0,4	0,2	-	0,3
примарни	100,0	19,9	6,0	21,4	30,1	12,2	5,0	2,1	1,8	0,6	0,3	-	0,5
секундарни	100,0	33,3	7,4	44,4	14,8	-	-	-	-	-	-	-	-
терцијарни	100,0	23,9	40,4	39,3	17,8	2,2	-	-	-	0,8	-	-	-
Издржавано	100,0	28,8	7,1	14,4	17,0	9,4	6,1	5,1	3,4	2,5	2,6	1,6	1,9
С личним пр.	100,0	16,0	6,2	18,5	17,3	15,1	11,4	5,9	3,7	3,4	1,9	0,9	0,6
Српкиње	100,0	22,6	8,3	24,5	24,4	10,5	4,6	2,3	1,4	0,6	0,5	0,1	0,2
Активно	100,0	20,8	9,8	28,7	26,4	9,0	3,1	1,1	0,9	0,1	-	-	0,1
примарни	100,0	10,8	6,0	24,4	35,4	14,4	5,3	1,9	1,4	0,2	-	-	0,1
секундарни	100,0	33,3	8,3	45,8	12,5	-	-	-	-	-	-	-	-
терцијарни	100,0	23,3	16,1	39,9	18,2	2,1	-	-	0,5	-	-	-	-
Издржавано	100,0	26,6	7,2	21,0	23,7	10,9	4,5	2,8	1,4	0,5	0,9	0,2	0,2
С личним пр.	100,0	13,5	6,6	19,7	18,6	15,5	12,1	0,6	3,4	2,8	1,4	0,3	0,7
Албанке	100,0	39,8	6,4	4,1	6,6	6,1	7,3	7,3	5,8	4,8	4,5	3,1	3,9
Активно	100,0	68,6	5,7	3,3	5,7	2,4	2,9	2,9	3,3	1,9	1,4	-	1,4
примарни	100,0	64,6	5,0	3,7	6,2	1,9	3,7	3,7	4,3	2,5	1,9	-	2,5
секундарни	100,0	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
терцијарни	100,0	63,7	27,3	-	-	9,0	-	-	-	-	-	-	-
Издржавано	100,0	32,8	6,6	4,2	6,9	7,1	8,4	8,7	6,4	5,5	5,1	3,8	4,6
С личним пр.	100,0	44,8	3,4	6,9	3,4	3,4	6,9	-	6,9	10,3	6,9	6,9	-
Остале	100,0	15,2	13,0	29,3	17,4	12,0	5,4	2,2	2,2	1,1	1,1	-	1,1
Активно	100,0	13,9	16,8	44,4	13,9	5,6	2,8	-	2,8	-	-	-	-
примарни	100,0	23,5	17,6	47,1	5,9	5,9	-	-	-	-	-	-	-
секундарни	100,0	-	-	50,0	50,0	-	-	-	-	-	-	-	-
терцијарни	100,0	-	20,0	50,0	20,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Издржавано	100,0	17,6	11,8	19,6	19,6	11,8	7,8	3,9	10,0	2,0	2,0	-	2,0
С личним пр.	100,0	-	-	20,0	20,0	60,0	-	-	2,0	-	-	-	-

Извор: Ванредни попис становништва... 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. 24. - Кумулативне стопе фертилитета женског становништва старог 15 и више година по активности, занимању и националности

	Број живорођене деце				Број жена старих 15 и више година							
	Свега	Срп-киње	Ал-банке	Остале	Укупно		Српкиње		Албанке		Остале	
					1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Укупно	10902	6927	3738	237	4203	3067	2994	2317	1117	672	92	78
Активно	3335	2935	300	73	1638	1200	1392	1093	210	66	36	31
I сек.	2471	2165	280	26	981	786	803	716	161	57	17	13
II сек.	38	33	-	5	27	18	24	16	1	-	2	-
III сек.	826	737	20	42	630	395	565	361	48	9	17	18
Издр-жавано	6504	3017	3340	147	2241	1595	1312	963	878	590	51	42
С личним приход.	1063	972	98	17	324	272	290	261	29	16	5	5

	Број живорођене деце на једну жену							
	Укупно		Српкиње		Албанке		Остале	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Укупно	2,59	3,55	2,31	2,99	3,35	3,85	2,58	3,04
Активно	2,04	2,78	2,11	2,68	1,43	4,55	2,03	2,35
I сек.	2,52	3,14	2,70	3,02	1,74	4,91	1,53	2,00
II сек.	1,41	2,11	1,38	2,06	-	-	2,50	-
III сек.	1,31	2,09	1,30	2,04	0,42	2,22	2,47	2,33
Издр-жавано	2,90	4,08	2,30	3,13	3,80	5,66	2,88	3,50
С личним приход.	3,28	3,91	3,36	3,74	3,38	6,13	3,40	3,40

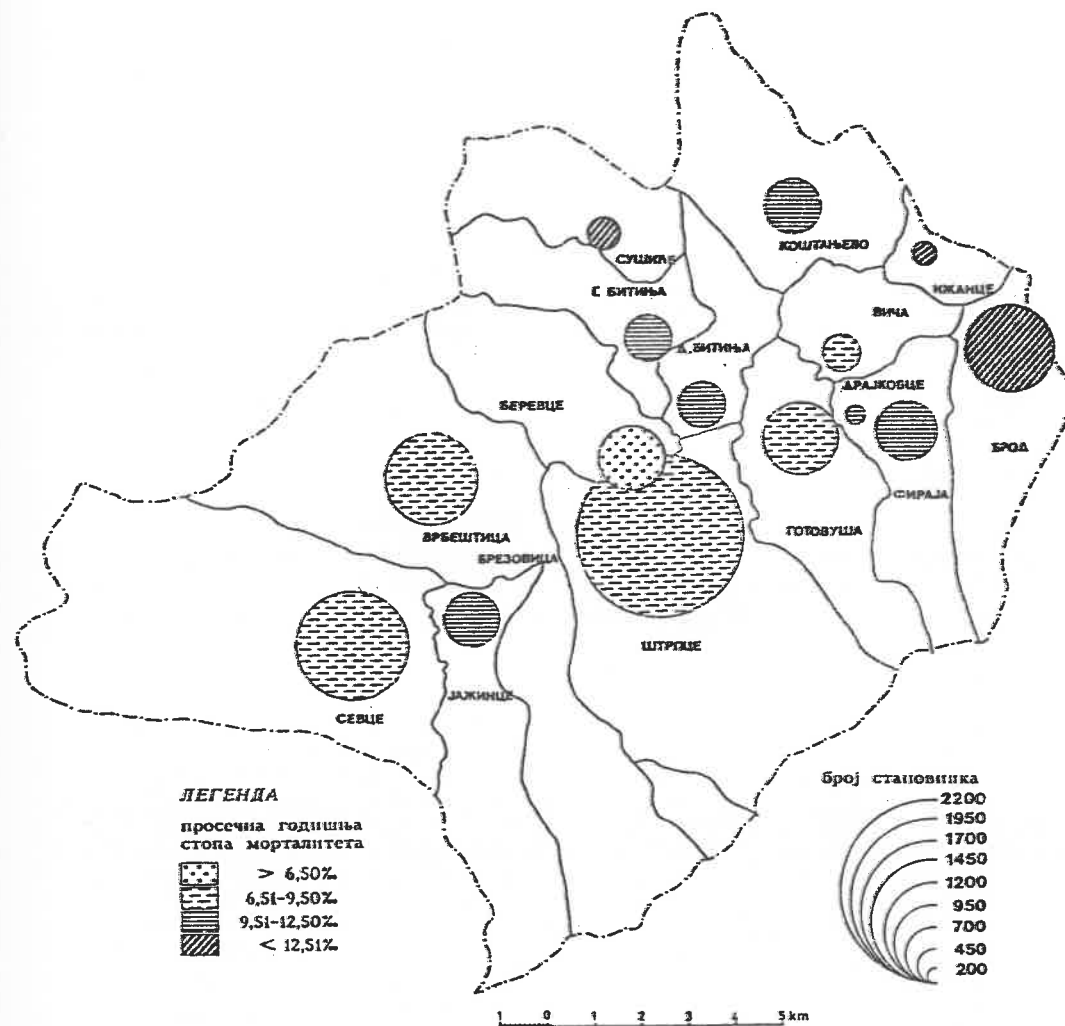
Извор: Ванредни попис становништва... 31.3.1989. у општини Штрпце, РС СР Србије, Београд, 1990.

Напомена: 1. свега; 2. која је рађала

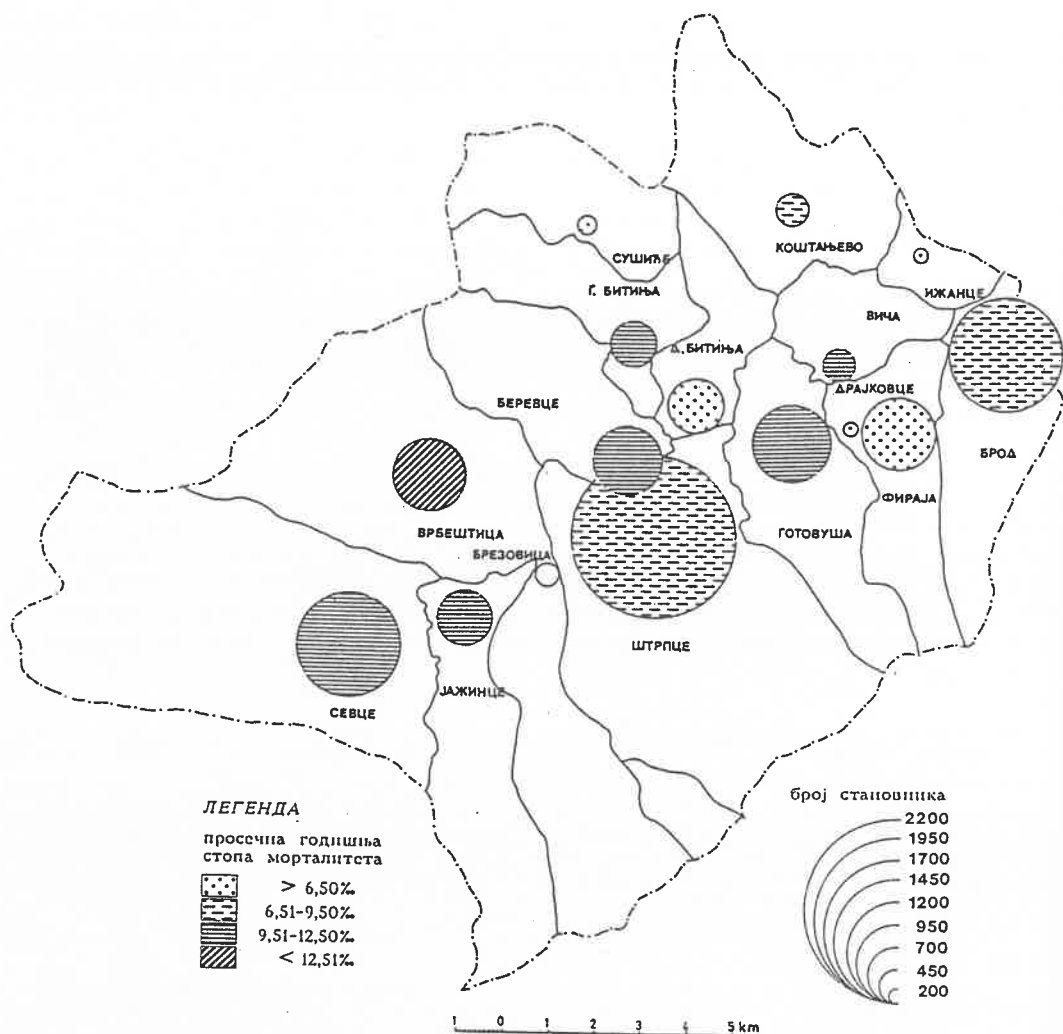
Морталитет становништва

Шездесетих година становништво Сиринишке жупе одликовале су просечене годишње стопе морталитета од 9,66%, седамдесетих од 7,66% а осамдесетих од 7,84%. То је низак ниво смртности, са тенденцијом даљег опадања.

Просторна диференцираност нивоа и тока смртности становништва је у Жупи знатно мања од диференцираности наталитета и фертилитета женског становништва (Ск. 8. и 9.).

Ск. 8. - Морталитет становништва у општини Штрпце 1960-1962. године

Ск. 9. - Морталитет становништва у општини Штрпце
 1980-1982. године

Шездесетих година вишу смртност имало је становништво у етнички чистим албанским насељима (од 10,46% у Коштањевоу до 16,44% у Броду) у односу на етнички чиста српска (од 6,88% у Штрпцу до 11,49% у Јажинцу) и етнички мешовита насеља (од 7,52% у Вичи до 13,62% у Сушићу).

До осамдесетих година општи морталитет је знатно опао у етнички чистим албанским насељима (од 4,50% у Ижанцу до 7,65% у Броду) и већини мешовитих насеља (од 3,68% у Драјковцу до 9,98% у Г. Битињи). Истовремено општи морталитет је порастао у етнички чистим српским насељима (од 7,29% у Штрпцу до 12,6% у Врбештици) (Таб. 25).

Таб. 25. - Стопе морталитета становништва општине Штрпце

Насеља	Просечне годишње стопе морталитета %			Индекси промена просечних годишњих стопа морталитета		
	1960-62.	1970-72.	1980-82.	1970-72. 1960-62.	1980-82. 1970-72.	1980-82. 1960-62.
Укупно	9,66	7,66	7,84	79,30	102,39	228,49
Српска						
Беревце	6,47	7,09	9,51	109,59	134,08	146,94
Брезовица	-	-	-	-	-	-
Врбештица	8,70	5,15	12,62	59,22	244,75	144,94
Готовуша	7,31	7,75	9,82	105,75	127,06	134,37
Јажинце	11,49	11,28	10,49	98,24	92,99	91,35
Севце	8,10	6,54	9,55	80,77	145,99	117,93
Штрпце	6,88	5,48	7,29	79,63	133,00	105,91
Албанска						
Брод	16,44	8,97	7,65	54,57	85,30	46,55
Ижанце	12,53	6,40	4,50	51,06	70,40	35,95
Коштањево	10,46	8,31	6,70	79,37	80,62	63,99
Фираја	12,43	11,58	4,68	93,09	40,40	37,61
Мешовита						
Вича	7,52	10,18	9,91	135,27	97,35	131,68
Г. Битиња	11,88	7,87	9,98	66,28	126,80	80,05
Д. Битиња	9,77	8,30	5,98	84,96	72,02	61,19
Драјковце	9,62	7,69	3,68	79,95	47,88	38,29
Сушиће	13,62	9,33	5,96	68,49	63,94	43,79

Извор: Пописни резултати наведени у списку литературе под ред. бр. 27.
 Напомена: Стопе за 1960-62. годину израчунате су на основу процењеног броја умрлих.

Наведене промене у општем морталитету последница су опадања специфичних стопа смртности тј. смртности по старости, али и промене у старосној структури. Знатно снижење општег морталитета код албанске популације настаје како услед смањења смртности, посебно смртности одојчади, тако и услед младе старосне структуре и јачања контингента млађег становништва на основи високог наталитета и фертилитета. Нижи ниво плодности српске популације у дужем временском периоду у Сиринићкој жупи повећао је уделе старијих лица, што је утицало и на раст опште смртности.

Због недостатка података нисмо у могућности да прикажемо кретање смртности по старости, а посебно смртности одојчади, мада је извесно да у оквиру специфичног морталитета постоје могућности за даље снижавање смртности. То ће имати утицаја на хуманији демографски развој али и на транзицију фертилитета, посебно код албанског становништва.

Просторна диференцираност у нивоу и току општег морталитета по појединим насељима са различитом етничком структуром значајан је фактор промена у природном прираштају становништва и формирању укупних популационих потенцијала у Сиринићкој жупи на основу природних компоненти развитка становништва.

Природни прираштај становништва

Напред анализирани промене у наталитету и морталитету становништва определиле су ток и ниво природног прираштаја у Сиринићкој жупи у периоду 1961-89. године (Таб. 26. и Ск. 10., 11.).

На основу природног прираштаја дошло је у општини Штрпце у периоду 1961-71. године 2.410 лица, 1971-81. године 1.969 лица, а од 1981-89. године 1.240 лица. Од шездесетих до седамдесетих година највећи удео у укупном природном прираштају имала су етнички чиста српска насеља (1.050 лица или 43,6% природног прираштаја), затим етнички чиста албанска насеља (866 лица или 35,9% природног прираштаја) и најзад етнички мешовита насеља (496 лица и 20,5% природног прираштаја). У наредним међупописним периодима етнички чиста албанска насеља дају основну масу лица природном прираштају општине Штрпце и то: у периоду 1971-81. 871 лице или 44,2%; а од 1981-89. године 683 лица или 55,1% природног прираштаја. Учешће природног прираштаја из етнички чистих српских насеља опада у периоду 1971-81. година на 36,5% (719 лица) а у периоду 1981-89. године на 27,8% (302 лица). Етнички мешовита насеља такође смањују удео свог природног прираштаја у укупном прираштају општине Штрпце са 18,7% у периоду 1971-81. године на 20,5% у периоду 1981-89. године. Према томе, око 33% албанског становништва у Сиринићкој жупи даје две трећине укупног природног прираштаја, што је последица напред анализираниг вишег нивоа наталитета и фертилитета женског становништва албанске у

Таб. 26. - Стопа природног прираштаја становништва општине Штрпце

Насеља	Просечне годишње стопе природног прираштаја у ‰			Индекси промена просечних годишњих стопа природног прираштаја		
	1960-62.	1970-72.	1980-82.	1970-72. 1960-62.	1980-82. 1970-72.	1980-82. 1960-62.
Укупно	22,83	17,89	14,22	33,55	79,51	34,35
Српска						
Беревце	17,94	12,21	9,13	68,08	74,79	50,92
Брезовица	-	-	-	-	-	-
Врбештица	28,48	16,29	4,32	57,19	26,55	15,18
Готовуша	15,82	12,51	3,72	79,07	29,71	23,49
Јажинце	12,69	1,41	3,64	11,12	257,99	28,68
Севце	25,00	15,27	12,00	61,06	78,59	47,99
Штрпце	11,26	9,24	6,61	82,12	71,52	58,73
Албанска						
Брод	32,60	29,90	31,11	91,99	103,74	95,43
Ижанце	24,73	33,18	36,04	134,14	108,61	145,69
Коштањево	33,88	38,75	28,28	114,39	72,98	83,48
Фираја	36,73	32,92	25,56	89,63	77,64	69,58
Мешовита						
Вича	27,45	22,06	10,69	80,37	48,44	38,93
Г. Битиња	26,44	18,89	16,43	71,11	87,37	62,13
Д. Битиња	29,85	17,13	16,94	57,40	98,84	56,74
Драјковце	2,26	13,53	10,99	598,60	81,24	486,32
Сушиће	18,98	22,41	32,14	118,08	143,44	169,37

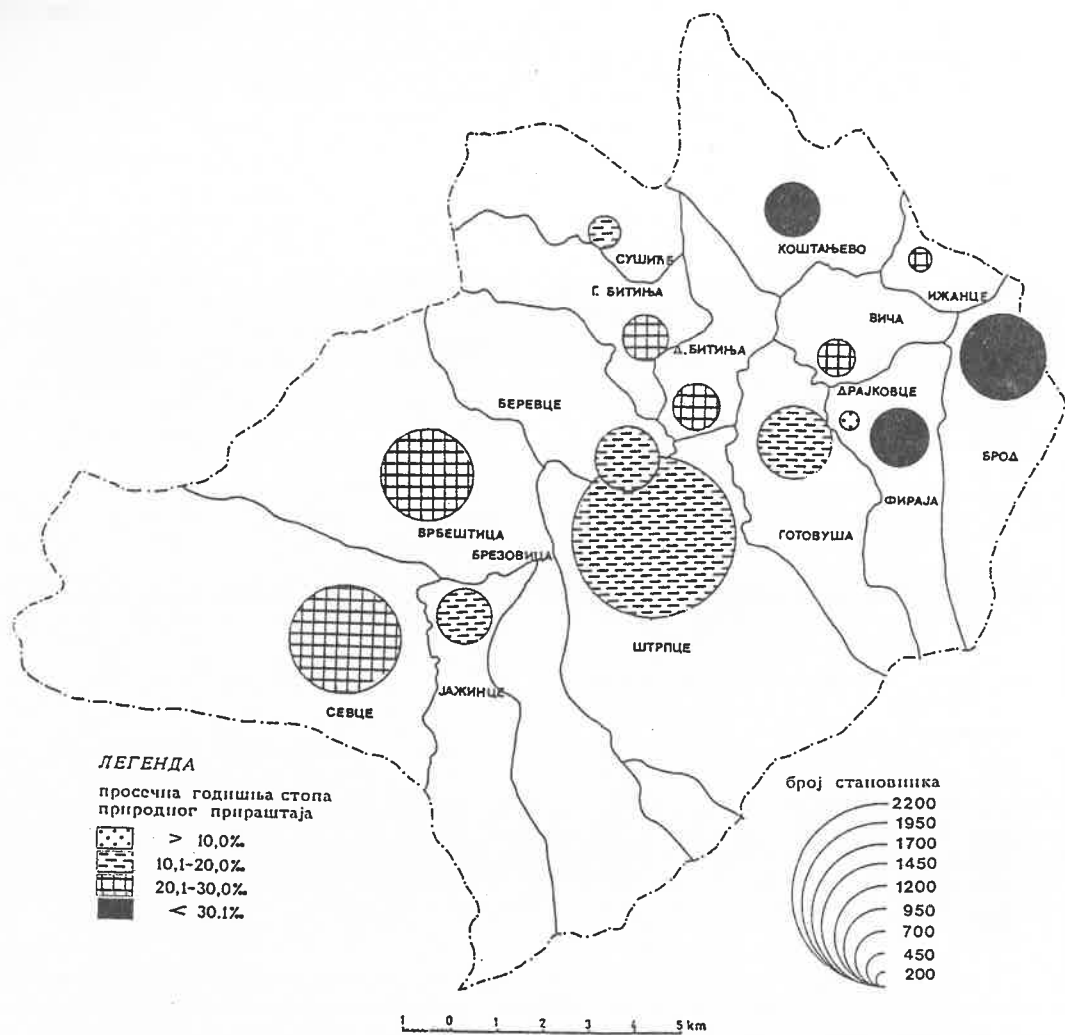
Извор: Пописни резултати наведени у списку литературе под ред. бр. 27.

односу на српску етничку групу. Затим, учешће природног прираштаја у укупном прираштају жупе расте и поред чињенице да је започело опадање наталитета и фертилитета албанске популације од седамдесетих година. То ће бити настављено и у наредном периоду због инерције досадашњег демографског развоја.

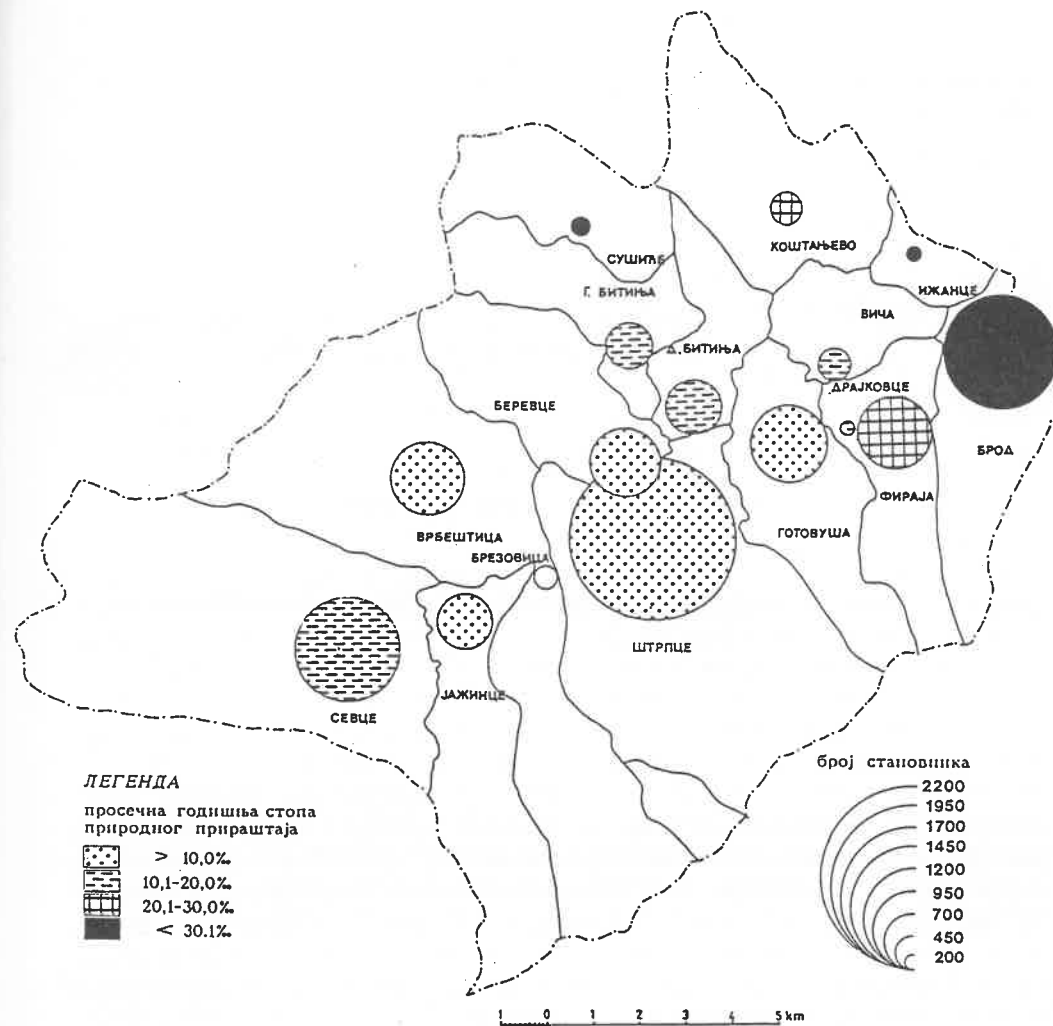
Стопа природног прираштаја износила је у Сиринићкој жупи као целини у периоду 1960-62. године 22,83%, а у 1980-82. години 14,2%, што је смањење са високог на умерен ниво природног прираштаја.

Шездесетих година стопа природног прираштаја у етнички чистим српским насељима кретала се између 12,69% у Јажинцу до 28,48% у Врбештици, а до осамдесетих година она је снижена на свега 2,63% у Јажинцу до 12,0% у Севцу. Истовремено албанско становништво

Ск. 10. - Природни прираштај становништва у општини Штрпце 1960-1962. године

Ск. 11. - Природни прираштај становништва у општини Штрпце 1980-1982. године

одликује, услед високог наталитета и фертилитета и пада морталитета, стопе природног прираштаја шездесетих година између 24,73% у Ижанцу до 36,73% у Фираји, а осамдесетих година између 25,56% у Фираји и 36,04% у Ижанцу. То је знатно спорије опадање у односу на етнички чиста српска насеља. У етнички мешовитим насељима стопа природног прираштаја износила је шездесетих година између 2,26% у Драјковцу до 29,85% у Доњој Битињи, а осамдесетих година између 10,99% у Драјковцу до 32,14% у Сушићу.

Просторна диференцираност природног прираштаја у Сиринићкој жупи почива на нивоу и току наталитета, фертилитета и морталитета становништва српске и албанске етничке групе и представља веома важно обележје популационог развоја са бројним последицама на природни, привредни, социјални, етно-културни и политички развој овог и ширег простора.

МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ПОПISУ 1989. ГОДИНЕ *

Још у својим истраживањима из 1938. године Урошевић А. закључује да се становништво овог краја одавало печалбарењу и исељавању због тешких услова живота. "Мала и планинска Сиринићка жупа, повољна углавном само за сточарску и шумарску привреду, не пружа довољно извора за опстанак већег броја становништва", мада је у несигурним временима због свог заклоњеног положаја била привлачна и за досељавање (Урошевић А., 1948.). У послератном периоду створили су се повољнији услови за развој и других привредних грана, пре свега туризма, али ипак из удаљених, саобраћајно неповезаних, сиромашних планинских села становништво се интензивно исељавало. Не залазећи у проблематику порекла и ранијих досељавања становништва, која су тематика антропогеографске студије, може се рећи да је данас Сиринићка жупа емиграционо подручје. Подаци свих послератних пописа показују да је миграциони салдо за Жупу био изразито негативан, односно да је исељавање било знатно већег обима од досељавања становништва. На неразвијеност овог краја указује податак да је данас на подручју Сиринићке жупе око 80% становништва аутохтоно, односно од рођења живи у месту сталног боравка, а свега 2.597 лица мигрантско.

На основу Ванредног пописа 1989. године може се детаљније сагледати обим досељавања и структура мигрантског становништва према времену, старости, полу и правцима из којег се доселило. С друге стране, осим обима исељавања, пописи не пружају и информације о правцима исељавања и основним одликама ове групе становништва.

* Аутор мр Гордана Војковић

Из табеле 27., пре свега се види да највећи део чине пресељења унутар општине Штрпце. Од 2.597 лица која су мигрирала, само 820 је досељено из осталих општина СР Србије и других република, док се број од 1.777 лица, односно 68,4% од укупно досељеног становништва, односи на локална пресељења унутар општине Штрпце. За разлику од хомогено српских и мешовитих насеља, у чисто албанским насељима, поред локалних миграција између албанских насеља са подручја Жупе, значајно је и учешће досељених из општине Урошевац и осталих општина САП Косова. Данас, највећи проценат досељених у односу на укупно становништво на подручју Жупе има насеље Брезовица (72,5%). Нови развој насеља Брезовице бележи се од 1954. године када је преобработено у туристичко (Николић С., 1956.), али је највећи број становника досељен тек у периоду од 1971. године, и то спуштањем становништва из села Врбештице у чијем атару се и налази ово насеље (203 од укупно 290 досељених у Брезовицу). Слично спуштање из удаљених села ка централном делу Жупе, мада знатно мањих размера, одиграло се и у Драјковцу, у које је после 1981. године досељено 26 становника из Коштањева, или у Горњој Битињи у коју је досељено становништво из Сушића. Ипак, свакако највећи број пресељења у последњем периоду одиграо се ка општинском центру Штрпце. Од укупно 589 досељеника у насеље Штрпце 74% је са подручја Жупе, највише из Беревца, Севца, Сушића.

Таб. 27 - Структура досељеног становништва према месту из којег се доселило на основу пописа 1989.

	Укупно досе- љено	Из другог места исте општине	Из општ. Уроше- вац	Из општ. САП Косово	Осталих општ. СРС	СР БиХ	СР Маке- доније	Остал. репу- блика
Српска насеља								
број	1559	1190	75	188	56	23	53	15
%	100,0	74,4	4,7	11,8	3,5	1,4	3,3	0,9
Албанска насеља								
број	496	211	117	136	2	19	9	2
%	100,0	42,5	23,6	27,4	0,4	3,8	1,8	0,4
Мешовита насеља								
број	502	376	41	70	2	6	7	-
%	100,0	74,9	8,2	13,9	0,4	1,2	1,4	-
ОПШТИНА								
број	2597	1777	233	394	60	48	68	17
%	100,0	68,4	9,0	15,2	2,3	1,8	2,6	0,7

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989., у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

У структури досељеног становништва доминира српско, 70,2%; албанско становништво учествује са 25,6%, док је учешће осталих етничких група минимално. Највише мигрира женско становништво - преко 80% досељеног становништва у Општини. У хомогено албанским насељима у овим пресељењима искључиво учествује женско (97,6% од укупно досељених) и младо становништво, и то су пре свега удадбене миграције. Тако је, на пример, у Фирају досељено 35 жена из Брода, 27 из Кошталева, а у Броду се удало 39 жена из Фираје и још 56 жена из других албанских или мешовитих насеља из Жупе. Подаци о старосној структури миграната дати су према великим старосним групама и показују да је 95% становништва које је учествовало у миграцијама млађе од 39 година. Мада, претпоставља се да у старосној групи 20-39 година највеће учешће има становништво до 30 година старости. Само се у српским насељима јавља изванредан број лица која су у време досељења били старија од 40 година, и то је старосна група са подједнаким учешћем мушког и женског мигрантског становништва (Таб. 28.).

Таб. 28. - Досељено становништво према полу и старости у време досељења у општину Штрпце

	Укупно досељено		испод			
	број	%	19 год.	20-39	40-59	60 +
Српска насеља						
свега	1599	100,0	668	814	97	20
мушко	391	24,5	186	146	50	9
женско	1208	75,5	482	668	47	11
Албанска насеља						
свега	496	100,0	267	226	3	-
мушко	12	2,4	9	1	2	-
женско	484	97,6	258	225	1	-
Мешовита насеља						
свега	502	100,0	248	242	9	3
мушко	51	10,2	29	16	4	2
женско	451	89,8	219	226	5	1
ОПШТИНА						
свега	2597	100,0	1183	1282	109	23
мушко	454	17,5	224	163	56	11
женско	2143	82,5	959	1119	53	12

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989., у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

То значи да данас Сиринићка жупа не представља подручје атрактивно за досељавање, да се главна мобилност становништва на подручју Жупе, када је у питању досељавање, своди на удадбене миграције, да оваква пресељења не утичу на промене у социјалном и економском животу Жупе, и да се у основи ово становништво може сврстати у аутохтоно.

Структура мигрантског становништва према времену досељења показује да се од седамдесетих година интензивира процес пресељавања, а такође се постепено мења и структура миграната према правцима досељења. Мада је у апсолутном износу повећан број локалних миграната, у релативном износу дошло је до смањења учешћа локалних миграција, са 78% из предратног периода на 65% у периоду после 1981. године. Истовремено, повећано је учешће досељених из осталих општина САП Косова, а од 1971. године запажа се јачање имиграције из СР Македоније (Таб. 29.).

Таб. 29. - Структура досељеног становништва према времену досељења на основу ванредног пописа 1989. године

	Укупан број досељених	структура у %				
		1945 и раније	1946/1960	1961/1970	1971/1980	1981 и после
Српска насеља	1599	10,4	16,8	16,4	27,5	29,0
Албанска насеља	496	10,3	23,2	17,9	23,2	25,4
Мешовита насеља	502	14,1	22,7	16,5	21,7	24,9
ОПШТИНА	2597	11,1	19,1	16,7	25,6	27,5

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989., у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Посебну врсту миграција које бележи попис становништва представља одлазак на привремени рад у иностранство. У Сиринићкој жупи ова кретања данас нису значајнијег обима. Према Ванредном попису на привременом раду у иностранству налази се 229 становника Жупе са још 74 члана својих породица, што је 2,4% од укупног становништва Општине. Највећи број лица је на привременом раду у Немачкој и Швајцарској, и то је углавном млађе и средовечно становништво.

ПРОМЕНЕ У СТАРОСНО-ПОЛНОЈ
СТРУКТУРИ СТАНОВНИШТВА*

Значај изучавања старосно-полне структуре становништва проистиче из чињенице да она представља демографски оквир свих садашњих потреба, и будућег популационог и економског развика сваког подручја. Наиме, старосна структура неке популације најбоље одсликава демографски развитак у дужем периоду, јер је у тесној међузависности са природним и миграционим кретањима, мада се промене у наталитету најснажније одражавају на старосну структуру.

Становништво Општине одликује се још увек младом популацијом: 39,5% од укупног становништва чини становништво од 0-19 година, а 11,0% становништво старије од 60 година, иако је током последњих тридесет година дошло до постепеног смањивања учешћа младог у укупном становништву (Таб. 30.). Истовремено, дошло је до постепеног пораста учешћа средовечног становништва. Према подацима из 1981. године, који једино омогућују поређење са ширим просторима, општина Штрпце имала је знатно повољнију старосну структуру у односу на становништво уже Србије, али и ниже учешће младог становништва када се пореди са Косовом. Подаци по насељима управо показују да чисто албанска насеља на подручју општине Штрпце имају све одлике старосне структуре становништва Косова, док је у чисто српским насељима знатно ниже учешће младог становништва. С једне стране, дугорочно одржавање високих стопа фертилитета албанске популације, и с друге стране, постепено опадање фертилитета код српског становништва, условили су ову диференцираност.

Таб. 30. - Промене у старосној структури становништва Општине

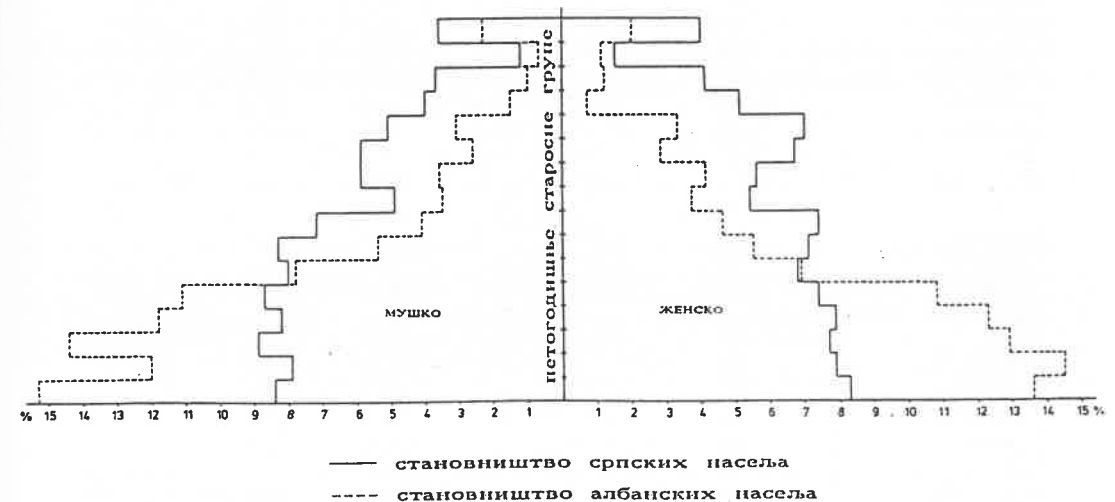
	Укупно	старосне групе			
		0-19	20-39	40-59	60+
ОПШТИНА					
1961. год.	100,0	46,5	28,9	16,3	8,2
1981. год.	100,0	42,1	27,1	20,0	10,5
1989. год.	100,0	39,5	29,5	20,0	11,0
<hr/>					
СР Србија (1981)	100,0	31,6	29,5	26,4	12,5
Ужа Србија (1981)	100,0	27,6	30,1	29,0	13,3
САП Косово (1981)	100,0	52,4	26,6	14,5	6,4

Извор: Попис становништва 1961; Документационе табеле РЗС СРС за 1981; Ванредни попис становништва у општини Штрпце 1989; Општине у СР Србији 1988, РЗС СРС, Београд, 1989.

* Аутори: мр Гордана Војковић и др Ксенија Петовар

Данас се на релативно малом простору Сиринишке жупе може говорити о постојању два у свету и Југославији супротна модела репродукције становништва, и то: модел изразито проширене репродукције познате по рађању великог броја деце, јаком популационом расту и младом становништву, које се јавља код албанске популације, и модел прете репродукције који одликује српску и остале етничке групе, са спорим растом и трендом старења популације (Спасовски М., 1990.).

Упоредна анализа по насељима за последњих тридесет година (Таб. 31. и Ск. 12.) показује да старосна структура становништва албанских насеља има све одлике прогресивног типа старосне структуре, и да је чак у односу на 1961. годину дошло до смањивања учешћа старијег средовечног и старог становништва. Преко половине укупног броја становника ових насеља млађе је од 19 година, а индекс старости (однос младог и старог становништва) је испод 0,1. У хомогено српским насељима већ се може говорити о процесу лаганог старења становништва. Учешће младог становништва креће се у интервалу од 30,7% у Штрпцу до највише 37,8% у Брезовици, док је учешће старог становништва двоструко веће од учешћа у албанским насељима. Такође, знатно је веће учешће старијег средовечног становништва. Индекс старости становништва Јажинца и Штрпца, на пример, већ прелази ниво од 0,5, који је један од индикатора да је становништво прешло праг демографске старости.

Ск. 12. - Старосно-полна структура становништва српских и албанских насеља 1989. године

Таб. 31. - Старосна структура становништва по насељима 1961. и 1989. год.

	Укупно	старосне групе у %				индекс старости
		0-19	20-39	40-59	60+	
а) 1961. год.						
Српска насеља						
Беревце	751	45,5	30,0	18,8	5,7	0,1
Врбештица	1065	46,5	33,0	15,0	5,5	0,1
Готовуша	839	42,6	31,0	18,2	8,2	0,2
Драјковце	208	43,3	30,8	13,0	13,0	0,3
Јажинце	673	41,2	33,3	16,9	8,6	0,2
Севце	1120	48,7	27,9	15,7	7,8	0,2
Штрпце	1812	40,5	32,5	18,9	8,1	0,2
Албанска насеља						
Брод	957	53,1	22,8	14,1	9,8	0,2
Ижанце	245	49,0	24,9	16,7	9,4	0,2
Коштањево	624	50,3	23,4	13,6	12,7	0,2
Фираја	686	50,4	25,2	16,3	7,9	0,2
Мешовита насеља						
Вича	408	49,3	25,7	17,6	7,4	0,2
Г. Битиња	522	46,2	28,7	14,8	10,3	0,2
Д. Битиња	525	48,0	30,5	15,0	6,3	0,1
Сушиће	362	55,0	24,0	14,1	6,9	0,1
ОПШТИНА	10797	46,5	28,9	16,3	8,2	0,2
б) 1989. год.						
Српска насеља						
Беревце	811	32,1	31,3	23,9	12,7	0,4
Брезовица	400	37,8	33,3	18,5	10,5	0,3
Врбештица	810	33,6	31,4	24,8	10,3	0,3
Готовуша	970	32,6	30,5	24,3	12,6	0,4
Јажинце	689	29,6	30,7	23,8	15,8	0,5
Севце	1271	35,6	31,8	20,6	12,0	0,3
Штрпце	2213	30,7	28,6	24,2	16,5	0,5
Албанска насеља						
Брод	1594	53,5	29,1	12,5	4,9	0,1
Ижанце	210	55,2	23,8	15,7	5,2	0,1
Коштањево	429	57,6	24,7	13,1	4,7	0,1
Фираја	1056	51,0	29,0	14,1	5,8	0,1
Мешовита насеља						
Вича	367	44,4	27,5	17,4	10,6	0,2
Г. Битиња	574	39,9	27,7	18,8	13,6	0,3
Д. Битиња	762	40,9	30,8	18,6	9,6	0,2
Драјковце	222	37,8	24,8	26,6	10,8	0,3
Сушиће	223	46,6	23,3	19,7	10,3	0,2
ОПШТИНА	12601	39,5	29,5	20,0	11,0	0,3

Извор: Попис становништва 1961; Ванредни попис становништва у општини Штрпце 1989.

Међу демографским обележјима становништва у општини Штрпце посебну пажњу изазива податак о сразмери мушког и женског становништва (Таб. II и III у прилогу). Однос мушкараца и жена је 52,1 према 47,9%. И Штрпце као и остала подручја у Косову има више процентуално учешће мушкараца од жена.¹

Разлика је нешто већа међу албанским становништвом (53,8 према 46,2%) у поређењу са српским (51,3 према 48,7%). Високо учешће младог становништва је уобичајено објашњење за овакву полну раздеобу становништва (обзиром да се на стотину рођених девојчица роди око стотину шест-седам дечака), али је вероватно још један чинилац овде битан, а то је веће раубовање жена у сеоским и неразвијеним срединама, у којима се оваква полна структура становништва и среће (Македонија, Косово, Црна Гора).

Из старосно-полне структуре посебно се издвајају функционални контингенти становништва који указују на замену генерација, прилив младог становништва, упућују на будуће формирање радне снаге или биолошку репродукцију, што је све значајно за планирање даљег развоја, запошљавања, школовања итд.

Упоредна анализа за 1961. и 1981. годину (Таб. IV у прилогу) показује да је у општини Штрпце смањено учешће предшколског и школског континента, тј. деце до 14 година, а да је повећано учешће омладине од 15-27 година, радно-способног и континента старог становништва. Међутим, основни континенти становништва показују значајне разлике између две етничке групе које живе у врло сличном економском, политичком и природном окружју. Удео деце до 14 година старости код Срба је 24,8%, а код Албанаца 40,9%, а удео омладине између 15 и 27 година старости 20,4% и 27,8%. Мушки континент узраста 15-64 године старости у Срба је 34,1% укупног становништва, а код Албанаца 27,8%; код жена доби 15-59 година ови проценти су 29,3 и 24,9.

Удео ученика основних школа код Срба је 13% а код Албанаца 21,7%; док у средњошколском образовању српско становништво има нешто виши удео (5,8% укупног становништва) у поређењу са албанским (4,7%). Учешће студената у албанској популацији је нешто више (2,1%) него у српској етничкој групи (1,6%) у општини Штрпце (Таб. V у прилогу).

¹ Р. Петровић наводи да су, према подацима за 1971. годину само четири етничке групе имале сразмерно мање женског него мушког становништва: Југословени, Турци, Албанци, и Македонци. Случај Југословена објашњава се стицајем друштвених околности, а код осталих група овај тип полне структуре је стално присутан и условљен вишом смртношћу младог женског становништва, (Петровић Р., 1985).

СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА*

ПРОМЕНЕ У ЕКОНОМСКОЈ СТРУКТУРИ СТАНОВНИШТВА

Код истраживања економске структуре становништва обично се полази од основне поделе становништва на активно, издржавано и лица са личним приходима. Податке о активности становништва из пописа 1981. године, међутим, треба користити са резервом, посебно када се ради о територији Косова и Метохије. Наиме, према методологији пописа активно становништво чине сва лица старија од 15 година која у време пописа обављају занимање, али и лица која не обављају занимање, или су прекинула рад због одслужења војног рока или издржавања казне. Ова лица, уствари, треба сврстати у категорију неактивног становништва. Такође, у односу на претходне пописе, пописом из 1981. године подаци су исказани за активно становништво које обавља занимање у земљи, што значи да се, ради упоредивости са подацима претходних пописа (пре свега из 1971.), мора извршити допуна броја активних за број лица на привременом раду у иностранству, посебно за општине где је велики број радника у иностранству.

У периоду од 1961 до 1981. године за целу Србију је карактеристично опадање опште стопе активности као резултат повећаног обима школовања младог становништва и трансфера пољопривредног становништва. На Косову, међутим, а тиме и у општини Штрпце, изразити пад активности становништва није само одраз стварних промена у активности становништва "већ и недоследности у примени методологије, непотпуности или непрецизности дефиниције за неке категорије становништва. На то је нарочито утицао став у примени дефиниције активности за женска лица у пољопривредним домаћинствима, где су пописивачи, под утицајем локалних и личних схватања, та лица пописивали као "пољопривреднице" или као "домаћице"¹.

Такође, промене које настају у економској структури становништва, пре свега прерасподела радне снаге из пољопривреде у друге делатности, обично представљају добар индикатор нивоа економске развијености датог подручја. Високо учешће радне снаге ангажоване у пољопривреди говори о нижем ступњу привредног развоја и обратно. На Косову и Метохији, међутим, због наведених недоследности у примени методологије, подаци о активности становништва у пољопривреди нису реалан показатељ економске развијености. Тако се на Косову и Метохији јавља драстично опадање пољопривредног становништва у периоду 1961-1981. године, који није праћен одговарајућим економским развојем.

* Аутор мр Гордана Војковић

¹ Попис становништва, домаћинства и станова 1981., Општа и методолошка објашњења, Београд, 1983, стр. 33.

Становништво према економској активности

Према подацима пописа становништва из 1981. године значајно је снижена активност становништва Жупе у односу на 1961. годину: у апсолутном износу број активних снижен је са 4.482 на 3.021, у релативном износу општа стопа активности снижена је са 41,5 на 24,9%. Ванредни попис становништва из 1989. године пружа знатно ралније могућности за поређење са 1961. годином. Према подацима најновијег пописа, када се посебно водило рачуна о поштовању методологије, види се да број активних лица у Жупи износи 4.822, а стопа активности 38,3% (урачунато је и становништво активно у иностранству).

Таб. 32. - Промене у активности становништва Општине

	Укупно	активно	лица са лич. приходима	издржавано
1961	10797	4482	171	6144
1981	12115	3021	910	8184
1989	12601	4822	965	6814
просечна годишња стопа раста (на 1000 станов.)				
1961-1989	5,5	2,6	63,7	3,7

Извор: Попис становништва 1961; Документациони материјал за 1981., РЗС СРС; Ванредни попис становништва 1989. у општини Штрпце.

Посебно се велике разлике у погледу активности између 1981. и 1989. године јављају када се анализира женско становништво. Тако је, на пример, према попису из 1981. године, у општини Штрпце број активних жена драстично снижен - са 1.415 из 1961. на свега 369 активних жена. Године 1989, међутим, у Жупи је пописано 1.665 активних жена, од тога 27 на привременом раду у иностранству. Насупрот Косова, где се према пописним подацима до 1981. године нагло смањила активност женског становништва, на осталим подручјима Србије током последњих двадесет година настављена је тенденција пораста активности жена. Обзиром да су на Косову највећи пропусти настали у примени дефиниције код активности пољопривредног становништва, то су подаци за пољопривредно становништво претходних и пописа из 1981. године потпуно неупоредиви. Не само да су 1981. године жене већином пописане као домаћице, значи издржавано становништво, већ је и изванредно део мушког становништва које се не школује пописан као издржавано. Тако је учешће пољопривредног у укупном (12,7%) и активног пољопривредног у укупно активном становништву у општини Штрпце 1981. године износило 13,6%, што је двоструко

ниже од просека за Србију. На недоследности у попису 1981. указује и податак да је у Општини пописано 1.790 пољопривредних газдинстава а свега 369 активних пољопривредника.

Истовремено у периоду 1961-1981. у општини Штрпце значајно је повећано учешће издржаваног у укупном становништву. Број издржаваних повећан је за 2.040 лица: од тога, према процени, 29% је резултат повећаног обима школовања, око 5% пораста младог становништва, а преостале две трећине пораста издржаваног становништва настале су као резултат методолошких пропуста приликом спровођења пописа на Косову 1981. године. У 1989. години број издржаваних износио је 6.740 лица у земљи, односно 6.814 у земљи и иностранству, значи за свега 670 лица више него 1961. године.

На основу свега може се закључити да у периоду од 1961 до 1989. године није дошло до значајнијих промена у погледу активности становништва. Смањена је општа стопа активности становништва, мада не у оној мери како су то показивали резултати претходног пописа, као резултат повећаног обима школовања становништва и промена у старосној структури (пре свега повећања удела младог становништва код албанске популације). У истом периоду највише је повећано учешће лица са личним приходима, док се учешће издржаваног становништва, када се посматра на нивоу Општине, смањило (мисли се на релативне показатеље).

За ниво насеља (Таб. 33.) не располаже се подацима о активности становништва у иностранству, али обзиром да се не ради о великом броју лица подаци за становништво у земљи омогућују истраживање промена у активности на подручју општине Штрпце. Најизразитије промене одиграле су се у албанским насељима. Не само да је готово двоструко снижена општа стопа активности, већ је и у апсолутном износу дошло до опадања броја активних лица. У Броду и Фираји је до снижавања броја активних лица дошло и поред изразитог пораста укупног становништва ових насеља. У Ижанцу и Коштањеву истовремено је снижавано и укупно становништво, међутим, опадање активног становништва се одиграло далеко динамичније: на пример, индекс опадања укупног становништва за Ижанце износи 84,9, а активног становништва 47,3.

Данас је у албанским насељима на подручју општине Штрпце активност становништва изразито ниска, око 22%, а учешће издржаваног становништва прелази 74% од укупног становништва. Разлози су многоструки: велико рађање код албанске популације формирало је изразито младу популацију у којој око 40% чини становништво млађе од 15 година; положај жене у овом још увек традиционалном друштву је такав да се она сматра као издржавано лице без обзира на то у којој мери се бави пољопривредним пословима (од укупног женског становништва учешће активног се креће у интервалу од свега 2% у Ижанцу до 6,9% у Броду); млађе мушко становништво се такође из-

Таб. 33. - Становништво према полу и активности 1961 и 1989.

	Укупно		Структура према активности у %			
	свега	женско	свега	женско	лица с лич. приходима	издржавано
а) 1961. год.						
Српска насеља						
Беревце	751	368	43,9	30,2	1,7	54,3
Врбештица	1065	523	49,2	36,9	0,5	50,3
Готовуша	839	420	47,3	35,2	1,4	51,3
Драјковце	208	113	41,3	30,1	4,8	53,8
Јажинце	673	343	41,0	23,3	1,3	57,7
Севце	1120	556	38,6	23,7	2,5	58,9
Штрпце	1812	917	34,8	17,4	3,0	62,2
Албанска насеља						
Брод	957	457	41,0	23,6	0,8	58,2
Ижанце	245	107	37,1	14,0	-	62,9
Коштањеве	624	279	43,9	29,7	-	56,1
Фираја	686	335	40,1	27,8	1,3	58,6
Мешовита насеља						
Вича	408	193	40,9	26,4	2,7	56,4
Г. Битиња	522	259	46,0	32,4	0,6	53,4
Д. Битиња	525	246	42,5	28,5	1,1	56,4
Сушиће	362	188	39,8	28,2	0,8	59,4
ОПШТИНА	10797	5304	41,5	26,7	1,6	56,9
б) 1989. год.						
Српска насеља						
Беревце	793	393	47,8	41,7	10,3	41,9
Брезовица	389	192	40,4	34,4	7,7	51,9
Врбештица	807	384	39,9	20,6	8,6	51,5
Готовуша	946	454	40,6	32,6	12,9	46,5
Јажинце	672	328	48,5	40,9	10,1	41,4
Севце	1262	601	47,4	43,8	8,2	44,4
Штрпце	2144	1089	36,7	28,0	13,2	50,1
Албанска насеља						
Брод	1544	819	23,1	6,9	2,8	74,1
Ижанце	208	98	20,7	2,0	1,9	77,4
Коштањеве	427	206	22,0	4,9	3,3	74,7
Фираја	103	482	22,7	4,1	2,5	74,8
Мешовита насеља						
Вича	360	174	39,7	32,8	5,6	54,7
Г. Битиња	552	273	56,7	57,1	2,2	41,1
Д. Битиња	733	356	39,0	33,4	7,2	53,8
Драјковце	208	99	38,9	32,3	9,1	51,9
Сушиће	222	108	40,5	30,6	6,8	52,7
ОПШТИНА	12298	5962	37,3	27,5	7,8	54,8

Извор: Попис становништва 1961. године..., Ванредни попис 1989. године.

Напомена: Подаци за 1989. годину односе се на становништво у земљи. Процент женског становништва израчунат је у односу на укупно женско.

јашњава као издржавано без обзира на могућност бављења пољопривредном делатношћу. Наравно, овако висок проценат издржаваног становништва намеће потребу већих материјалних издвајања и свакако успорава привредни развој ових насеља.

У чисто српским насељима учешће активног становништва је двоструко веће и јавља се већи проценат становника са личним приходима, "што је у непосредној вези са знатно вишим процентом запослених међу члановима ове етничке групе у поређењу са Албанцима, а вероватно и са другим основама стицања пензије (борачке, и сл.)" (Петовар К.). Посебно је већа активност женског становништва у односу на албанска насеља. Интересантно је да 1961. године нису постојале веће разлике у погледу нивоа активности женског становништва у албанским и српским насељима, али да је од тада значајно опала активност Албанки, док је активност женског становништва у српским насељима у порасту.

Велике разлике у стопама активности између Српкиња и Албанки, обзиром на релативно ниске стопе активности Српкиња, потврђују потпуно инфериоран и другоразредни положај жена међу албанским становништвом. Ове разлике се посебно показују међу лицима која траже прво запослење. Код Срба је нешто виши удео жена од мушкараца међу онима који на бироу траже запослење, а код Албанаца је готово шестоструко већи број мушкараца него број жена међу овим грађанима. То значи да Албанке не само што имају ниску стопу активности, него је њихов ниво аспирације и тежња за запошљавањем још веома скупен (Петовар К.).

Таб. 34. - Становништво према активности 1989.

	обавља занимање	тражи прво запослење преко зајед- нице запошљ.	лица са личним приходима	издржавано становништво
ОПШТИНА				
свега	45,7	8,0	11,3	35,0
мушко	58,3	9,7	15,3	16,7
женско	32,6	6,4	7,2	53,8
Српска насеља				
свега	48,7	7,3	14,4	29,7
мушко	60,8	6,5	19,0	13,8
женско	36,3	8,0	9,7	56,0
Албанска насеља				
свега	27,9	11,3	4,7	56,1
мушко	48,1	18,6	7,6	25,6
женско	5,9	3,4	1,5	89,3

Извор: Ванредни попис становништва 1989. у општини Штрпце.

Стопе издржаваног становништва се значајно разликују између етничких група (Албанци имају двоструко више стопе издржаваног становништва од Срба), а исто тако су драстичне разлике између издржаваног женског становништва у Албанаца и Срба (Петовар К.).

Однос издржаваног и активног становништва указује у којој мери је активно становништво, мисли се на оно које обавља занимање, оптерећено издржавањем осталог дела популације. Издржавано становништво може бити младо или старо, и та старост издржаваног становништва опредељује структуру потрошње. Што је коефицијент већи, већи је и терет који лежи на активном становништву (Wertheimer - Baletić A., 1978.).

Коефицијент издржаваности (као просечно изведена величина која показује оптерећеност активног становништва издржавањем осталог дела популације) за општину Штрпце износи 1,8. Међутим, док у српским насељима на једног активног долази 1,4 издржаваних становника, у хомогено албанским насељима један активни оптерећен је издржавањем 5 лица. У целој Општини већа је оптерећеност активних издржавањем младог становништва, до 19 година старости, него лицима која су прешла 60 година старости. У албанским насељима један активни издржава преко 3 лица млађа од 19 година, а посебно је велика оптерећеност издржавањем ученика и студената за чије потребе треба издвојити и највише средстава - на једног активног долази 1,8 ученика. У српским насељима исти коефицијенти су троструко нижи.

Таб. 35. - Структура издржаваног становништва 1989. године

	Укупно издржавано	старосне групе				
		0-14	15-19	20-39	40-59	60 +
Српска насеља	3687	1734	514	711	446	282
коефицијент издржаваности	1,44	0,67	0,20	0,28	0,17	0,11
Албанска насеља	2605	1354	357	589	206	99
коефицијент издржаваности	5,03	2,61	0,69	1,14	0,40	0,19
ОПШТИНА	7430	3748	1020	1474	724	464
коефицијент издржаваности	1,80	0,91	0,25	0,36	0,18	0,11

Извор: Ванредни попис становништва 1989. године у општини Штрпце, РЗС СРС, Београд, 1990.

Опште одлике становништва као радне снаге

Радна снага је основни фактор сваке производње. Од обима и квалитета активног становништва у погледу његове квалификационе и старосне структуре, здравственог стања итд., у великој мери зависи продуктивност и општи темпо привредног развоја, а за планирање даљег развоја свакако је од значаја и степен садашње искоришћености радног контингента.

Учешће радне снаге у укупном становништву на подручју општине Штрпце износило је 23,2% 1981. године, а према подацима из 1989. године 37,3%. Слична ситуација је на подручју целог Косова, мада подаци из 1981. године, за коју је једино могуће поређење са ширим просторима, не дају праву слику економске активности становништва. Према подацима пописа 1981. године, учешће радне снаге на подручју уже Србије износило је 51,4%, док је на Косову свега 22,6% укупног становништва било активно (Група аутора, РЗС, 1984.). Различити су фактори који утичу на ниво активности становништва: структура делатности на датом подручју, демографски чиниоци, односно старосно-полна структура становништва, традиционални обичаји и схватања и др.

Активно становништво према делатности

Општи тренд промена у структури сваке привреде је смањивање учешћа примарног сектора и пораст секундарног и терцијарног сектора делатности. То повлачи и смањивање учешћа активног становништва у примарним делатностима у укупно активном становништву. Тако је у послератном периоду, трансфером пољопривредног становништва у непољопривредне делатности, учешће активног становништва из примарног сектора у укупно активном становништву СР Србије готово преполовљено, са 75,6% из 1953. године на 39,2% у 1981. години (Група аутора, РЗС, 1984.). На подручју Косова и Метохије учешће активних у примарном сектору у истом периоду смањено је за преко 60%, на 30,4 процената од укупно активног становништва.

У општини Штрпце, као и на подручју целог Косова и Метохије, процес деаграризације не може се пратити у потпуности. Године 1961. 80,9% активног становништва било је ангажовано у примарним делатностима, а свега 6,3% у терцијарним. Након тога започеле су интензивније структурне промене, тако да је према подацима Ванредног пописа 1989. године 39,7% активних становника долазило на примерне делатности и готово једна трећина на терцијарне делатности. Ипак, на основу поређења са Србијом, претпоставља се да је и ова бројка прецењена, јер се већи део становништва које је иначе активно у пољопривреди изјашњава као издржавано становништво, односно као лица која траже запослење. Од свих насеља највећи проценат активних у терцијарним делатностима има насеље Штрпце, што је и разумљиво обзиром да је то административно-управни, образовни и здравствени центар Општине.

Таб. 36. - Промене у структури делатности у општини Штрпце

	Активно становништво	по делатностима		
		примарне	секундарне	терцијарне
1961.	4227	3418	541	268
1971.	3375	2073	892	410
1981.	1350	415	339	628
1989.	3905	1550	1210	1145
Структура у %				
1961.	100,0	80,9	12,8	6,3
1971.	100,0	61,4	26,4	12,2
1981.	100,0	30,7	25,1	46,5
1989.	100,0	39,7	31,0	29,3

Извор: Попис становништва 1961, 1971; Документациони материјал за 1981., РЗС СРС; Ванредни попис становништва 1989. у општини Штрпце.

Старосно-полна структура активног становништва

Демографски оквир за формирање радне снаге чини тзв. радно способно становништво, односно контингент становништва у старости од 15 до 64 за мушкарце и 59 година за жене. Тежња сваког друштва је да што већи број чланова буде економски активан. Ипак, данас се може пратити процес опадања активности младог становништва до 19 година старости због све већег обухвата школовањем, и с друге стране пораста економске активности жена. Свакако, пожељно је да старосна структура радног контингента и радне снаге буде што млађа, мада велики прилив у радни контингент може стварати проблеме око запошљавања великог броја лица.

У условима изразите пољопривредне производње активно становништво регрутује се и изван старосне границе радног контингента. У општини Штрпце према подацима из 1989. године није било активних становника млађих од 15 година, а свега 3,7% од укупно активног становништва прелази горњу границу радно-способног узраста. Преко 60% радне снаге је младо, до 39 година старости. Код мушког становништва разлике у погледу старосне структуре активног становништва нису изразите између насеља различите националне припадности, мада се у основи код албанских насеља запажа нешто веће учешће млађег активног становништва. Међутим, у погледу старосне структуре женске радне снаге јавља се већа издиференцираност између чисто албанских и чисто српских насеља. На албанска насеља долазе укупно 82 активне жене, што је свега 5% женске радне снаге у Општини. Од овог броја 90% активних албанки млађе је од 30 година, а након тога готово потпуно престаје активност женског становништва у албанским насељима.

Таб. 37. - Старосно-полна структура активног становништва

	Активно становништво	старосне групе (у %)			
		15-19	20-39	40-59	60 +
Мушко становн.					
Српска насеља	1793	3,2	59,2	31,9	3,3
Албанска насеља	646	8,7	63,2	25,4	2,8
Мешовита насеља	516	7,2	54,8	30,6	7,4
Укупно Општина	2955	5,1	59,3	31,7	3,9
Женско становн.					
Српска насеља	1159	5,0	57,4	31,2	6,4
Албанска насеља	82	28,0	64,6	4,9	2,4
Мешовита насеља	397	12,1	49,1	30,2	8,6
Укупно Општина	1638	7,9	55,7	29,7	6,7

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. год. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990. године

Различита активност становништва код појединих старосних група, међу половима, између пољопривредног и непољопривредног становништва, последица је низа економских, демографских, социјалних, и на овом подручју посебно значајних културних чинилаца и традиционалних обичаја.

Модел економске активности по старости сличан је за све популације. Активност је ниска код младог становништва, постепено расте од 25-29 године, затим остаје углавном непромењена до 50 година старости, када почиње најпре лагано, а потом све брже да опада. Активност мушког становништва у општини Штрпце добро прати овај модел. Од 25 до 40-44 године старости мушко становништво постиже пуну запосленост (Таб. 38. и Ск. 13). Ниже стопе активности у српским у односу на албанска насеља има становништво до 19 година старости, које углавном наставља школовање, и након 50 године старости (ниже учешће пољопривредног, већи проценат лица са личним приходима).

Као што је већ истакнуто, знатно је нижа активност женског становништва. Разлике су уочљиве не само у погледу нивоа активности између полова већ и по националности. Активност женског становништва виша је само за старосну групу од 15-19 година старости (21,6%) у српским (и мешовитим) насељима, јер мањи проценат младог женског становништва у сеоским срединама наставља школовање након основног образовања. До 35 године старости радно се активира око 70% женског становништва у српским насељима, а након тога убрзано опада активност код жена. У албанским насељима готово да се не може говорити о активности женског становништва. Највиша стопа активности албанки је 20,4% у старости 20-24 године, а већ у старости 30-34 година активно је свега 2,4% женског становништва.

Ск. 13 - Стопе активности становништва по старости и полу, 1989.

△ Укупно Општина   □ Српска насеља
+ Албанска насеља   ◇ Мешовита насеља

Таб. 38. - Стопе активности по старости и полу

	Мушко становништво				Женско становништво			
	Општина	Српска	Албан.	Мешов.	Општина	Српска	Албан.	Мешов.
Свега	46,6	50,2	38,0	48,5	27,5	33,7	5,4	39,3
15-19	24,2	19,2	27,5	30,8	23,2	21,6	12,4	47,5
20-24	80,6	79,1	78,9	88,2	57,4	72,3	20,4	79,6
25-29	92,0	95,2	84,6	92,3	55,2	68,9	16,3	69,8
30-34	98,4	98,3	98,8	98,5	56,2	71,9	2,4	66,7
35-39	98,4	98,4	97,1	100,0	49,2	58,9	1,4	67,4
40-44	94,3	94,2	93,4	100,0	41,9	49,2	1,8	61,4
45-49	89,6	90,6	86,8	88,6	41,3	45,9	1,6	68,4
50-54	85,5	83,5	89,7	92,3	39,6	44,6	2,4	48,0
55-59	63,4	58,5	66,7	75,9	31,5	32,2	2,0	55,6
60-64	27,4	17,8	46,2	52,8	26,3	22,9	-	48,7
65 +	12,8	10,8	8,7	24,7	10,3	9,9	3,1	17,6

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Највише стопе активности у скоро свим старосним групама, и код мушког и код женског становништва, су у мешовитим насељима која имају и највеће учешће пољопривредног становништва.

Економска искоришћеност радног континента

Посебан значај за планирање будућег развоја Општине има што тачније утврђивање резерви радне снаге. Неактивни део становништва које припада радном континенту указује на могућу понуду радне снаге. Овде треба нагласити да је у питању потенцијална понуда, јер реално само млађи део неактивног становништва радно способног узраста представља праве резерве радне снаге. Такође, с обзиром да се не могу тачно одвојити они који су физиолошки радно способни од оних који то нису, како истиче Wertheimer - Baletić A., цели неактивни део радног континента представља тзв. *демографске резерве радне снаге*, док су праве резерве нешто мање. Ипак, и овако исказана економска искоришћеност радног континента представља добар индикатор нивоа активности и указује на популационе потенцијале будућег развоја.

Стопа искоришћености радног континента, као показатељ демографских резерви радне снаге, у општини Штрпце износила је 1989. године 60,0%. Степен искоришћености радног континента мушког становништва (74,5%) знатно је виши од степена искоришћености радног континента женског становништва (43,8%). У поређењу са другим подручјима, то указује на изузетно ниску искоришћеност радног континента и значајне демографске резерве радне снаге. Степен искоришћености је различит за поједине старосне групе, између полова, и у зависности од делатности, али у сваком случају ради се о резервама младе радне снаге.

Таб. 39. - Стопе искоришћености радног континента 1989.

	Стопе искоришћености		
	свега	мушко	женско
Српска насеља			
Беревце	70,9	81,0	60,3
Брезовица	63,9	75,8	51,7
Врбештица	59,8	81,9	31,9
Готовуша	62,2	72,1	50,7
Јажинце	69,8	79,5	58,9
Севце	70,7	74,4	66,3
Штрпце	57,7	69,6	45,3
Албанска насеља			
Брод	43,7	72,4	12,7
Ижанце	39,1	67,2	4,1
Коштањево	42,7	70,0	10,0
Фираја	40,0	70,8	6,9
Мешовита насеља			
Вича	65,1	76,9	52,5
Г. Битиња	85,7	86,6	84,8
Д. Битиња	66,8	75,1	57,7
Дражковце	57,7	67,1	46,9
Сушиће	70,2	79,2	57,7
ОПШТИНА	60,0	74,5	43,8

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Из табеле 40. види се да су укупне демографске резерве на подручју општине Штрпце у 1989. години износиле 3.120 лица, што је 42,3% од укупног радног континента. Женско становништво чини 68,3% од укупних демографских резерви радне снаге, а једна трећина демографских резерви је младо становништво од 20-39 година старости. Међутим, ако се издвојено посматра само овај континент резерви радне снаге младог становништва (20-39 година), онда подаци показују да преко 80% потенцијалне радне снаге долази на женско становништво. Неактивно становништво од 15-19 година старости није узето у обзир зато што је то углавном становништво које је обухваћено школовањем. Ова група чини готово једну трећину укупних резерви радне снаге али се претпоставља да ће се након школовања њен највећи део економски активирати.

У старости од 25-55 година учешће неактивног мушког становништва је минимално и углавном се своди на радно неспособно становништво, док се о старијем средовечном становништву не може говорити као о стварним резервама радне снаге.

Диференцираност између појединих насеља или група насеља је велика. Стопе искоришћености радног контингента у чисто албанским насељима изузетно су ниске (око 40%), пре свега због изразито мале економске искоришћености женског радног контингента. Наиме, као што су и претходни подаци показали, не постоје веће разлике у активности мушког становништва између насеља, али се зато степен искоришћености женског радног контингента креће у интервалу од свега 4,1% у Ижанцу до скоро 85% у Горњој Битињи.

Таб. 40. - Демографске резерве радне снаге према старости и полу у општини Штрпце 1989. године

	ОПШТИНА			Српска нас.			Албанска н.			Мешовита		
	св.	м.	ж.	св.	м.	ж.	св.	м.	ж.	св.	м.	ж.
Свега	3120	989	2131	1744	589	1155	1002	259	743	374	141	233
15-19	898	471	427	451	240	211	311	148	163	136	83	53
20-24	339	119	220	138	67	71	169	40	129	32	12	20
25-29	217	40	177	85	14	71	107	20	87	25	6	19
30-34	177	7	170	73	5	68	82	1	81	22	1	21
35-39	193	6	187	108	4	104	70	2	68	15	-	15
40-44	179	14	165	103	9	94	59	5	54	17	-	17
45-49	216	31	185	125	19	106	68	7	61	23	5	18
50-54	237	42	195	163	35	128	45	4	41	29	3	26
55-59	345	108	237	240	76	164	67	18	49	38	14	24
60-64	319	151	168	258	120	138	24	14	10	37	17	20

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Пољопривредно становништво

Општина Штрпце, као и остала подручја на Косову и Метохији, има изузетно ниско учешће пољопривредног становништва, које је у супротности са постигнутим нивоом друштвено-економске развијености и, као што је већ истакнуто, у највећој мери одраз неуједначене методологије пописа становништва. Мада, како се може закључити из података Ванредног пописа, и обичаји и схватања албанског становништва представљају један од фактора смањења пољопривредног становништва, јер чињеница је да се већина Албанки сматра за издржавано становништво и онда када се бави пољопривредним пословима.

У Жупи је према попису из 1989. године било 2.739 пољопривредних становника што је 21,7% од укупног становништва. У од-

носу на 1981. годину када је у Жупи пописано свега 1.490 пољопривредних становника (12,7% од укупног) подаци из 1989. године дају знатно реалнију слику економске структуре становништва.

Током последњих 30 година у општини Штрпце дошло је до убрзаног опадања пољопривредног становништва. Од 1961. године број пољопривредних становника смањен је за 3.801 лице, или по просечној годишњој стопи од -3,1%. Осим Севца, које је већ 1961. године имало ниже учешће пољопривредног у укупном становништву у односу на остала насеља у Жупи, у чисто српским насељима просечна годишња стопа смањења пољопривредног становништва била је знатно изнад просека Општине. За разлику од промене у укупном становништву, процеси код пољопривредног становништва одигравали су се далеко динамичније. Опадање пољопривредног становништва није било само резултат исељавања, већ и трансфера пољопривредног становништва у непољопривредне делатности. Тако је учешће пољопривредног у укупном становништву опадало знатно брже од смањења апсолутног износа пољопривредног становништва (Таб. 41.).

Таб. 41. - Промене у броју и учешћу пољопривредног становништва 1961-1989.

	пољопривредно ст.				индекс промене учешћа 1961-89.
	1961. год.		1989. год.		
	број	% од укупног	број	% од укупног	
Српска насеља					
Беревце	464	61,8	123	15,2	24,6
Брезовица			32	8,0	
Врбештица	682	64,0	89	11,0	17,2
Готовуша	553	65,9	111	11,4	17,3
Јажинце	313	46,5	106	15,4	33,1
Севце	458	40,9	287	22,6	55,3
Штрпце	737	40,7	71	3,2	7,9
Албанска насеља					
Брод	732	76,5	608	38,1	49,8
Ижанце	228	93,1	133	63,3	68,0
Коштањево	593	95,0	178	41,5	43,7
Фираја	494	72,0	280	26,5	36,8
Мешовита насеља					
Вича	226	55,4	124	33,8	61,0
Г. Битиња	329	63,0	269	46,9	74,4
Д. Битиња	340	64,8	225	29,5	45,5
Драјковце	129	62,0	21	9,5	15,3
Сушиће	262	72,4	82	36,8	50,8
ОПШТИНА	6540	60,6	2739	21,7	35,8

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

У 1961. години учешће пољопривредног у укупном становништву било је високо у свим насељима Жупе. Кретало се у интервалу од 40,7% у Штрпцу до преко 90% у албанским насељима Ижанцу и Коштањеви. Интензивније опадање учешћа пољопривредног становништва у српским насељима (индекс за период 1961-1989. креће се у интервалу од 7,9 до 55,3) створило је већу диференцираност међу насељима у Општини. Најниже учешће пољопривредног у укупном становништву има општински центар, 3,2%, остала српска насеља од 8,0, у Брезовици, до 22,6% у Севцу, док је у чисто албанским насељима од 26,5% у Фираји до преко 63% у Ижанцу. Највеће опадање броја пољопривредних становника међу албанским насељима, по просечној годишњој стопи од -4,2% у периоду 1961-1989. године, има неразвијено и удаљено село Коштањево из кога је и иселавање становништва било велико.

Учешће активног пољопривредног у укупно активном становништву Жупе у 1989. години износило је 31,8%. Највећи проценат становништва активног у пољопривреди има Горња Битиња, 70,6%, најниже учешће активног пољопривредног има општински центар - 6% од укупно активног. Осим Севца, сва остала чисто српска насеља имају учешће активног пољопривредног у укупно активном становништву ниже од просека Општине (Таб. VI у прилогу).

Поред опадања учешћа пољопривредног становништва, у Жупи су се током последњих тридесет година одиграле значајне промене и у структури овог дела популације. На нивоу Општине те промене нису тако уочљиве, јер је стопа активности пољопривредног становништва (учешће активног пољопривредног у укупном пољопривредном) остала готово непромењена (50,8% 1961. године и 53,3% 1989. године). На нивоу насеља, међутим, запажа се појава све веће диференцираности албанске и српске популације.

Године 1961. стопе активности и проценат издржаваног становништва били су прилично уједначени по насељима (Таб. 42.). Осим Ижанца, у албанским насељима женска радна снага износила је преко једне трећине укупно активног становништва у пољопривреди. Према подацима пописа из 1989. године стопе активности пољопривредног становништва крећу се у интервалу од свега 14,3% у Ижанцу до преко 80% у српским насељима. У чисто албанским насељима учешће издржаваног становништва достиже 80% од укупне популације, а женско становништво уопште није ангажовано у пољопривреди. С друге стране, у хомогено српским насељима већ се може говорити о "феминизацији" пољопривредне производње.

Таб. 42. - Промене у структури пољопривредног становништва према активности, 1961-1989. година.

	1961. год.		1989. год.				
	активно свега	женско	издржавано	активно свега	женско	издржавано свега	женско
Српска насеља							
Беревце	52,2	23,5	47,8	93,5	83,7	6,5	4,1
Брезовица				100,0	87,5		
Врбештица	59,4	21,7	40,6	84,3	62,9	15,7	13,5
Готовуша	57,7	26,2	42,3	91,9	83,8	8,1	5,4
Јажинце	56,9	24,9	43,1	88,7	67,9	11,3	7,5
Севце	60,9	28,4	39,1	87,5	75,6	12,5	5,9
Штрпце	47,6	18,9	52,4	66,2	47,9	33,8	21,1
Албанска насеља							
Брод	43,3	14,8	56,7	26,2	5,3	73,8	42,8
Ижанце	36,8	6,6	63,2	14,3	-	85,7	46,6
Коштањево	42,8	14,0	57,2	20,2	5,1	79,8	41,0
Фираја	46,2	18,8	53,8	20,4	0,7	79,6	41,1
Мешовита насеља							
Вича	54,4	21,7	45,6	52,4	38,7	47,6	19,4
Г. Битиња	55,3	24,9	44,7	82,2	54,3	17,8	6,7
Д. Битиња	50,0	20,3	50,0	53,8	39,1	46,2	24,4
Драјковце	51,2	26,4	48,8	95,2	95,2	4,8	-
Сушиће	47,3	20,2	52,7	57,3	40,2	42,7	17,1
ОПШТИНА	50,8	21,0	49,2	53,3	35,8	46,7	25,0

Извор: Попис становништва 1961. год. СЗС, Београд; Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Старосна структура пољопривредног становништва

Различит ниво активности становништва Жупе једним делом последица је и разлика у старосно-полној структури становништва. У чисто српским насељима већ се запажа процес старења укупног становништва, а трансфер, пре свега млађег становништва, у непољопривредне делатности директно се одражава на старење пољопривредног становништва. Мада се на Косову и Метохији у целини не може говорити о демографском старењу због високог учешћа младог становништва и високе репродукције албанске популације, подаци за поједина насеља показују супротну слику.

Према подацима Ванредног пописа из 1989. године на подручју Жупе дијаметрално је супротна слика између албанских и српских насеља у погледу старосне структуре пољопривредног становништва, иако подаци на нивоу Општине одсликавају веома повољне односе између младог и старог становништва. Учешће становништва

млађег од 19 година износи 35,2%, такође, веће је учешће млађег средовечног становништва у односу на старије средовечно, а учешће становништва старијег од 60 година не прелази 10%. Индекс старости на нивоу Општине упућивао би на закључак да се ради о младој популацији - 0,28 (Таб. 43.).

Таб. 43. - Старосна структура пољопривредног становништва

	старосне групе (у %)				индекс старости
	0-19	20-39	40-59	60 +	
Српска насеља					
Береџе	4,1	25,2	49,6	21,1	5,2
Брезовица	3,1	28,1	50,0	18,8	6,0
Врбештица	24,7	29,2	37,1	9,0	0,4
Готовуша	3,7	37,4	51,4	7,5	2,0
Јажинце	11,3	18,9	39,6	30,2	2,7
Севце	11,2	38,7	35,9	14,3	1,3
Штрпце	9,9	22,5	43,7	23,9	2,4
Албанска насеља					
Брод	53,8	31,6	10,9	3,8	0,1
Ижанце	54,8	24,1	16,5	4,5	0,1
Коштањево	56,2	25,8	14,6	3,4	0,1
Фираја	50,0	30,4	13,2	6,4	0,1
Мешовита насеља					
Вича	43,6	29,0	18,6	8,9	0,2
Г. Битиња	24,5	32,3	23,4	19,7	0,8
Д. Битиња	37,8	32,4	24,4	5,3	0,1
Драјковце	-	23,8	66,7	9,5	-
Сушиће	42,7	34,2	19,5	3,7	0,1
ОПШТИНА	35,2	30,6	24,2	10,0	0,3

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990. год.

Међутим, велика је диференцираност између хомогено албанских и хомогено српских насеља, док у мешовитим насељима преовлађују одлике албанске популације. Пољопривредно становништво албанских насеља има све одлике прогресивне старосне структуре: више од половине становништва млађе је од 19 година; учешће млађег средовечног становништва у Броду и Фираји прелази 30% укупне пољопривредне популације, док је у Ижанцу и Коштањевоу учешће ове групе мање због већег иселавања; индекс старости становништва не прелази 0,13. У чисто српским насељима односи су супротни: мало учешће младог становништва и изразито високо учешће старог и старијег средовечног становништва. У Береџу и Брезовици индекс старости изно-

си 5,2, односно 6,0, а једино Врбештица и Севце имају нешто повољнију старосну структуру пољопривредног становништва. Од мешовитих насеља једино се у Горњој Битињи одвија процес демографског старења пољопривредног становништва (то је насеље са већим учешћем српске народности), док се остала насеља одликују младом старосном структуром.

У погледу старосне структуре радне снаге у пољопривреди владају слични односи: у српским насељима скоро две трећине радне снаге (62,4%) чини старије средовечно и старо становништво, док је у албанским насељима две трећине радне снаге млађе од 40 година (Таб. 44.). Старосна структура радне снаге ангажоване у пољопривреди неповољнија је од старосне структуре непољопривредног становништва, што посебно долази до изражаја у српским насељима. На основу изнетих анализа може се закључити да се у српским насељима пољопривредном производњом готово искључиво бави женско и старије становништво, односно да се као и у највећем делу Србије све више испољава процес тзв. "феминизације" и "сенилизације" пољопривредне производње. Истовремено, у албанским насељима пољопривредна производња базирана је искључиво на мушкој радној снази.

Таб. 44. - Старосна структура активног пољопривредног становништва

	број активних	старосна структура у %			
		0-19	20-39	40-59	60+
Српска насеља	716	4,8	32,8	45,8	16,6
Албанска нас.	271	10,3	53,9	28,4	7,4
Мешовита н.	474	13,5	38,8	32,7	15,0
ОПШТИНА	1461	8,6	38,7	38,3	14,4

Међутим, праву слику о пољопривреди у општини Штрпце пружа тек податак о броју и структури становништва које повремено обавља пољопривредне послове. Захваљујући детаљној обради и табелирању података Ванредног пописа становништва из 1989. године, било је могуће анализирати и појаву бављења пољопривредом као допунском делатношћу, која је типична за наше услове. Тако се може видети да поред 1.461 активног пољопривредника у Жупи, од којих две трећине чини женска радна снага, још 4.819 лица повремено обавља пољопривредне послове, што представља значајан контингент допунске радне снаге без кога пољопривреда Сиринишке жупе не би могла да се развија. Од овог броја 3.033 лица, или 63% долази на мушко становништво, од којих 1.593 је запослено, односно обавља занимање у некој другој делатности ван пољопривреде. Поред тога, у овај контингент улази

и 509 лица која су пријављена на бироу за запошљавање и чекају прво запослење, а највећи део чини становништво из групе издржаваног, њих 2.394. Од издржаваног становништва које се повремено бави пољопривредним пословима једна трећина су домаћице, а 40,5% долази на издржавано мушко становништво до 35 година старости.

Интересантно је да се један део женског становништва албанских насеља, које се декларише као издржавано, повремено бави пољопривредним пословима, као и да је велики део млађег мушког издржаваног становништва ангажовано у пољопривреди. То упућује на закључак да број издржаваног становништва треба редуковати, јер је то у условима ниске запослености у непољопривредним делатностима активно пољопривредно становништво. Разлика између стварно издржаваног и оног које повремено обавља пољопривредне послове види се из табеле 45.

Таб. 45. - Издржавано становништво у албанским насељима које повремено обавља пољопривредне послове, 1989. год.

		свега	мушко	женско
Издржавано ст.		2395	979	1416
Издржавано ст. које повремено обавља пољопривредне послове	број	676	383	293
	%	28,2	39,1	20,7

На основу ових анализа може се закључити, с једне стране, да контингент издржаваног становништва није тако велики као што показују први подаци (друго је питање недовољне упослености у пољопривреди, постојања прикривених резерви радне снаге и највероватнијег трансфера становништва у непољопривредне делатности), а с друге стране, поставља се питање ефикасности пољопривредне производње која у великој мери базира на радницима-сељацима тзв. "полутанима".

Резерве радне снаге у пољопривреди

Сталан трансфер пољопривредног становништва у непољопривредне делатности намеће потребу што тачнијег утврђивања резерви радне снаге у пољопривреди. У већини крајева Србије стихијски карактер процеса деаграризације и иселавања становништва из сеоских крајева проузроковали су изразито старење пољопривредног становништва тако да се све више јавља проблем недостатка радне снаге у пољопривреди. С друге стране, због планирања економског развоја неког подручја постоји сталан интерес за што тачнијим утврђивањем прилива становништва из сеоских насеља и величине трансфера у непољопривредне делатности.

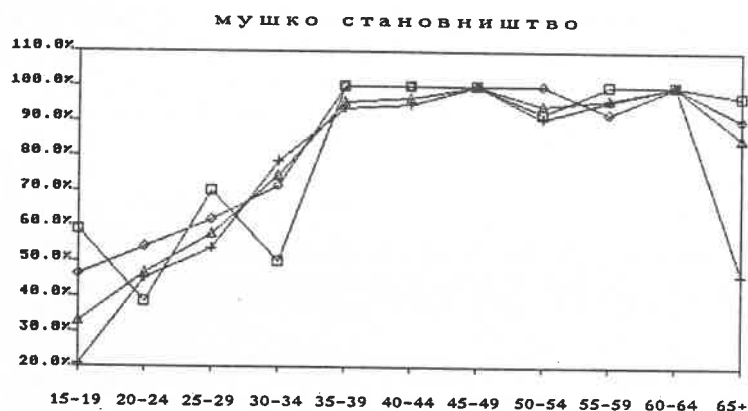
Код израчунавања резерви радне снаге у пољопривреди јавља се више ограничавајућих елемената. Поред стварно економски неактивног дела становништва које припада радном контингенту, и који је могуће непосредно утврдити, постоје и тзв. "латентне" резерве радне снаге. То је део становништва који је ангажован у пољопривредној производњи али у недовољној мери, и реално је очекивати његов прелазак у непољопривредне делатности. Ове прикривене резерве није могуће непосредно утврдити јер зависе од продуктивности и структуре пољопривредне производње.

У општини Штрпце је, као што је истакнуто, поред стално активних становника у пољопривреди ангажовано још 4.819 лица која повремено обављају пољопривредне послове. Овако велики број лица који повремено обављају пољопривредне послове говори о величини ранијег трансфера пољопривредног становништва, њиховој недовољној упослености у пољопривреди, али показује и да садашњих 1.461 активних пољопривредника, у садашњим условима развијености, није у могућности да самостално обави све пољопривредне послове. Зато је тешко говорити о резервама радне снаге у пољопривреди на овом подручју, јер то у крајњој линији зависи и од будућег правца развоја пољопривреде Жупе. Стога су у табели 46. дате само демографске резерве радне снаге у пољопривреди, које говоре о величини економски неискоришћеног дела радног контингента.

Таб. 46. - Демографске резерве радне снаге у пољопривреди према старости и полу 1989. године

	свега	структура у %					
		15-19	20-39	40-59	15-19	20-39	40-59
а) Мушко							
Српска нас.	21	7	13	1	33,3	61,9	4,8
Албанска н.	146	61	82	3	41,8	56,2	2,1
Мешовита	49	21	27	1	42,9	55,1	2,0
Општина	216	89	122	5	41,2	56,5	2,3
б) Женско							
Српска нас.	21	4	5	12	19,0	23,8	57,1
Албанска н.	259	61	127	71	23,6	49,0	27,4
Мешовита	36	3	18	15	8,3	50,0	41,7
Општина	316	68	150	98	21,5	47,5	31,0

Демографске резерве радне снаге у пољопривреди на подручју Сиринићке жупе износе 532 лица. Највећи део резерви је у албанским насељима (76,1%) и њихове готово две трећине чини женско становништво (Ск. 14.).

Ск. 14. - Стопе активности пољопривредног становништва по старости и полу, 1989.

△ Укупно Општина   □ Српска насеља
+ Албанска насеља   ◇ Мешовита насеља

Од укупног неактивног пољопривредног становништва радно-способног узраста 29.5% је младо становништво (15-19 година), које се још увек школује и које ће највероватније у већем броју потражити запослење у непољопривредним делатностима. Праве резерве радне снаге представља неактивно становништво од 20-39 година старости, и оно

чини половину укупних резерви радне снаге на подручју општине Штрпце. У српским насељима врло је мали број економски неактивних становника овог узраста, док се у чисто албанским насељима поред неактивног женског становништва јавља и велики број неактивних мушкараца. У старости од 40 и више година код мушког становништва свих насеља у Општини готово потпуна је искоришћеност радног континента, док се код женског становништва, посебно албанских насеља, јавља велики број неактивних. Резерве женске радне снаге у албанским насељима недовољно су квалификоване и због традиционалних односа без перспективе да се ускоро економски активирају.

ПРОМЕНЕ У ОБРАЗОВНОЈ СТРУКТУРИ СТАНОВНИШТВА

Образовна структура становништва један је од добрих индикатора степена друштвено-економског и културног развоја неког подручја, а подаци о нивоу писмености и образовања основа за оцену потенцијала будућег развоја. Подаци о нивоу образованости повезани са осталим обележјима становништва пружају велике могућности за испитивање утицаја различитог социјално-економског миљеа на појаве и процесе у друштву. Утицај образовања може се сагледати преко два потпуно различита ефекта. С једне стране, промене у нивоу образовања углавном су праћене променама у животном стандарду, а с друге стране, што је свакако важније, праћене су променама у схватању, навикама, лакшем прилагођавању и спремности да се прихвате нове идеје.

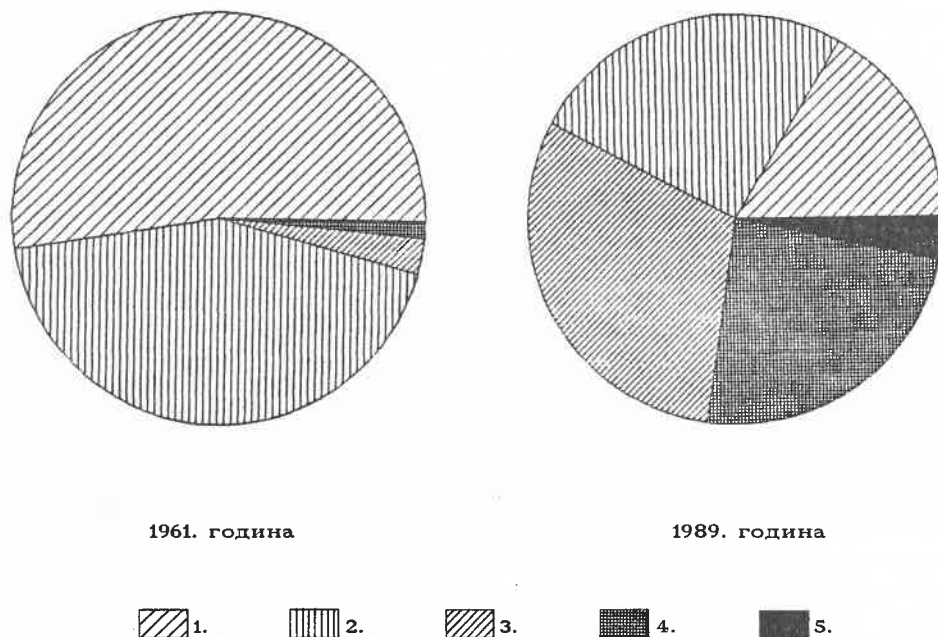
Према подацима пописа из 1961. године на подручју општине Штрпце било је 2.833 неписмених становника, што је износило 35,8% од укупног становништва старијег од 10 година. У двадесетогодишњем периоду, до 1981. године, број неписмених је готово преполовљен, али још увек чини високих 16,2% укупног становништва старијег од 10 година. Мада је у односу на подручје Косова и Метохије, које у целини гледано има 17,6% неписменог становништва, ситуација нешто повољнија, учешће неписмених на подручју уже Србије од 11,1%, и посебно у САП Војводини од 5,8% (Група аутора, РЗС, 1984.), говори о могућностима даљег смањења неписмености у општини Штрпце.

У посматраном периоду значајно су се смањиле разлике у нивоу писмености становништва између појединих насеља у Жупи. Године 1961. највеће учешће неписменог становништва имала су изолована, неразвијена насеља Сушиће, Ижанце и Коштањево, и чисто албанска насеља Брод и Фираја, преко 55% укупног становништва старијег од 10 година. Истовремено, српска насеља у долини Лепенца имала су од 17-27% неписменог становништва. Двадесет година касније просторни распоред није битније измењен али су умањене разлике: највеће учешће неписмених имају Ижанце и Коштањево, а најниже учешће Драјковце и Готовуша (Таб. VII у прилогу).

Поред просторне, у Општини се јавља и значајна полна диференцираност нивоа писмености. Више од две трећине неписменог становништва (70,9% у 1981. години) је женско становништво. Полне разлике у нивоу писмености мање су у чисто албанским и слабије развијеним насељима. У Коштањеви, на пример, скоро је подједнако учешће неписменог мушког и женског становништва. Ипак, треба нагласити да је и поред пораста релативног учешћа у укупно неписменом становништву, број неписмених жена у апсолутном износу смањен (са 1.883 у 1961. години на 1.086 неписмених жена у 1981. години).

Посебно је значајно да је у односу на 1961. годину знатно редукован број неписменог младог становништва. Највећи део неписмених у 1981. години био је старији од 35 година, док је младо становништво готово у потпуности обухваћено обавезним школовањем.

Мада је током последњих тридесет година побољшана образовна структура становништва (Ск. 15.), последњи подаци Ванредног пописа показује да је у општини Штрпце још увек низак ниво школског образовања: 1.448 становника, тј. 16,4% од укупног становништва

Ск. 15. - Структура становништва према образовању 1961. и 1989. године

1. - без школске спреме; 2. - незавршена основна школа; 3. - основно образовање; 4. - средње образовање; 5. - више и високо образовање

старијег од 15 година, је без икакве школске спреме, а још 2.260 лица (25,6%) је без завршеног основног образовања. Број становника са средњим образовањем повећао се у последњих десет година за 40%, на 2.107 лица, и заједно са 308 становника са вишим и високим образовањем чини 27,4% од укупног становништва старијег од 15 година. Ипак, подаци из 1981. године, који једино пружају могућности за поређење са ширим подручјем, показују да је ниво образовања на подручју општине Штрпце био испод нивоа образовања не само уже Србије и Војводине већ и Косова (Таб. 47).

Таб. 47. - Структура становништва старог 15 и више година према школској спреми у 1981. години.

	без школске спреме и са 1-3 разреда	4-7 разреда основне шк.	основно образовање	средње образовање	више и високо образов.
ОПШТИНА	29,1	20,7	32,7	15,5	1,9
САП Косово	27,8	17,1	34,5	17,3	3,3
Војводина	13,4	21,2	31,7	27,2	5,1
Ужа Србија	18,7	29,8	19,8	25,0	6,4

Извор: Становништво и домаћинства СР Србије, према попису 1981., РЗС СР Србије, Београд, 1984., стр. 88.; Документациони материјал РЗС СР Србије, Београд

Разлике у нивоу образовања између појединих насеља на подручју Сиринишке жупе могу се сагледати из табеле 48. Највеће учешће лица без школске спреме имају чисто албанска насеља, Ижанце и до 43,7%, и од мешовитих насеља Сушиће. У односу на друга насеља, у албанским је знатно нижи удео становника са незавршеним основним образовањем. С обзиром да је у овој групи највећим делом заступљено старије становништво, повољна старосна структура становништва албанских насеља има утицаја на формирање оваквих односа у структури становништва према школској спреми. Истовремено у чисто албанским насељима највеће је учешће становника са завршеним основним образовањем (44,3%), и веома је низак удео становништва са средњом и вишом или високом школом (21,8%).

Таб. 48. - Образовна структура становништва старог 15 и више година у општини Штрпце 1989. године

	Број станов.	Без школске спреме	незавршена осн.шк.		основно образовање	средње образовање	више и високо образов.
			1-3 раз.	4-7 раз.			
Српска насеља							
Беревце	614	18,7	2,9	21,8	26,5	26,5	3,4
Брезовица	279	12,9	2,9	20,4	30,5	29,7	3,6
Врбештица	603	18,7	4,1	30,0	32,2	14,8	0,2
Готовуша	736	9,6	6,0	25,0	29,1	27,9	2,4
Јажинце	531	15,6	4,3	26,2	22,4	27,9	3,6
Севце	935	14,9	4,7	28,8	30,8	19,0	1,8
Штрпце	1706	11,7	5,5	19,9	22,0	32,5	8,4
Албанска насеља							
Брод	919	22,1	1,3	13,5	41,1	19,6	2,3
Ижанце	119	43,7	-	10,9	30,3	14,3	0,8
Коштањево	238	20,6	0,8	13,0	51,7	13,4	0,4
Фираја	653	21,3	0,3	12,7	39,7	23,1	2,8
Мешовита насеља							
Вича	250	14,0	5,2	22,0	34,4	22,8	1,6
Г. Битиња	406	16,7	8,4	22,4	33,3	17,0	2,2
Д. Битиња	512	18,6	5,1	19,3	30,5	23,4	2,9
Драјковце	167	7,2	3,6	27,5	24,0	31,7	6,0
Сушиће	146	26,0	2,1	41,1	25,3	5,5	-
ОПШТИНА	8814	16,4	4,0	21,6	30,5	23,9	3,5

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990. год.

У целини гледано, најповољнију образовну структуру становништва имају хомогена српска насеља, изузев Врбештице која је једно од неразвијенијих насеља у Општини. У српским насељима учешће становника са средњим, вишим и високим образовањем је изнад просека Општине. Најповољнију структуру има општински центар Штрпце: једна трећина од укупног становништва старијег од 15 година има средњу школску спрему, а још 8,4% лица је са вишим и високим образовањем. У групу насеља са релативно вишим нивоом образовања спада и мешовито насеље Драјковце, са 37,7% становника са средњим и вишим образовањем и најмањим учешћем лица, 7,2%, без школске спреме. Близина општинског центра свакако је позитивно утицала на развој овог насеља.

Разлике у образовној структури становништва су веома велике како између српске и албанске етничке групе, тако и између мушкараца и жена (Таб. 49.)¹.

Таб. 49. - Структура становништва према школској спреми и полу

	Укупно	Без школске спреме	непотпуна основна школа	основно образовање	средње образовање	више и високо образов.
свега	100,0	16,4	25,6	30,5	23,9	3,5
мушко	100,0	8,8	21,1	31,9	33,2	4,9
женско	100,0	24,5	30,4	29,0	14,0	2,0
Српска насеља						
свега	100,0	14,0	28,8	26,6	26,3	4,2
мушко	100,0	6,4	24,4	28,2	35,2	5,3
женско	100,0	21,9	33,5	24,9	17,0	3,1
Албанска насеља						
свега	100,0	23,0	13,8	41,3	19,7	2,1
мушко	100,0	15,1	9,5	40,7	30,9	3,6
женско	100,0	32,0	18,8	41,9	6,8	0,4
Мешовита насеља						
свега	100,0	16,7	29,2	30,7	20,7	2,6
мушко	100,0	9,1	25,2	33,0	29,1	3,6
женско	100,0	25,0	33,7	28,1	11,7	1,4

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Разлике у степену формалног образовања између мушкараца и жена у општини Штрпце су веома велике и битније не одступају од осталих делова југословенског простора, посебно сеоског. Више од половине одраслог женског становништва у општини нема завршену основну школу (54,9%), свега једна од педесет одраслих жена има више или високо образовање. Код мушкараца је образовна структура нешто повољнија, али још увек веома лоша.

Међу српкињама 21,9% су без основне школе а 33,5% са непотпуном основном школом, док су ти проценти код Албанки 32 и 28,8%. То значи да је код обе етничке групе удео одраслог женског становништва са назавршеном основном школом већи од половине укупног жен-

¹ Аутор наредног одељка о разликама у образовној структури становништва међу половима и радно-компетентном контингенту становништва је др Ксенија Петовар.

ској становништва. Албанке имају већи удео контингента са завршеном основном школом, али зато веома мали број са завршеном средњом школом (6,8%) и занемарљиво учешће високообразованих жена. У том погледу је образовна структура Српкиња нешто повољнија (17% има завршену средњу школу, а 2,7% вишу или високу школу).

Подаци о образовној структури становништва старог 15 и више година могу се употребити за дефинисање тзв. радно-компетентног контингента становништва. У уобичајној је употреби тзв. радно-активни контингент становништва, који означава становништво које је према годинама старости способно за рад. Категорија радно-компетентног становништва подразумева одређени степен формалног образовања, као предуслов за обављање квалификованих послова.

Сматрамо да би контингент радно-компетентног становништва морао да обухвати активно становништво најмање са средњим нивоом образовања. У том случају би удео радно-компетентног становништва у одраслој популацији општине Штрпце (15 и више година) износило у просеку 27,4 процената. Код српске етничке групе 30,6 процената је радно компетентног становништва, а код албанске етничке групе 21,8 процената становништва старог 15 и више година. Међу српкињама, контингент радно-компетентног је 19,7 процената, а међу албанкама 7,2 процената одраслог женског становништва. (Таб. VIII у прилогу).

Заостајање у нивоу формалног образовања код Албанки у поређењу са Српкињама уочава се и код млађих контингената (узраст 15-19 година и 20-34 године). Удео жена без школе у овим контингентима код Српкиња износи 2,9 и 2,7% а код Албанки 8,5 и 12,2%, а са незавршеном основном школом код Српкиња 2,5 и 9,9%, а код албанки 11,3 и 16,4%. Процент Српкиња (ове две узрасне групе) са завршеном средњом школом је 10,6 односно 46,7 а Албанки 4,3 односно 15 проценат. Најзад, проценат Српкиња узраста 20-34 године са завршеном вишом школом или факултетом је 4,5%, а Албанки 1,2%.

Ниво образовања је један од показатеља спремности за рад и квалитетно обављање занимања. Знано је да квалитет образовања у многим школама у нас није добар, тако да се не може успоставити знак једнакости између нивоа формалног образовања и квалитета знања и оспособљености за обављање позива. Но и поред тога, то је ипак некакав индикатор потенцијала за рад, и што је важније, индикатор нивоа аспирације омладине и њихових родитеља.

ПРОЈЕКЦИЈА ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА*

Пројекције демографског развоја општине Штрпце заснована је на процени основних смерова промена квантитативних и квалитативних карактеристика групе ендогених и егзогених фактора, који ће, у периоду проспекције, имати доминантан утицај на демографске појаве и процесе у овом простору:

- актуелне и претпостављене промене у релевантним демографским структурама и биодинамици,
- очекиване промене, у периоду проспекције, у укупном просторном развоју Општине,
- претпостављене промене у дистрибуцији и редистрибуцији становништва и формирање иницијалне језгре значајније демографске агломеризације,
- место и улога општине у просторно-функционалној организацији Покрајине и будуће стање,
- очекивано интензивирање укупног развоја у Општини и окружујућем простору, који би резултирала променама у основним правцима интер и интрарегионалних миграционих токова.

За потребе ове пројекције, применом аналитичког метода, урађене су три варијанте будућег развоја Општине. Прва (варијанта А) се заснива на "класичној" демографској поставци да ће будућност личити на прошлост, и представља практично "минималистичку" варијанту. Друга (варијанта Б) полази од процене о нешто успоренијем темпу претпостављених промена обе групе фактора и предвиђа умерени демографски раст, док се трећом (варијантом В) на основу процене о бржим променама релевантних фактора предвиђа знатно динамичнији демографски развој Општине.

ПРОЈЕКЦИЈА БРОЈА СТАНОВНИКА

У табели 50. дата је пројекција промена у демографској вези личности насеља општине по варијантама. Према "минималистичкој" варијанти (варијанта А) број становника у општини у периоду 1989. - 2001. година повећао би се за 3,2% (2001. године општина би имала 13.000 становника), а у периоду 2001.-2011. година за 6,1%, тако да би на крају периода проспекције (2011.) број становника износио 13.800. Од укупно

* Аутор мр Бранислав Стојановић

16 насеља у општини у првом периоду (1989.-2001.) у 6 насеља би број становника осетније опао, у 3 би се јавила стагнација, док би 7 насеља остварио нешто бржи демографски раст. У другом периоду (2001.-2011.) у 5 насеља би број становника значајније опао, у 2 би се задржала стагнација, а у осталих девет би био остварен раст. Степен демографске концентрације у насељу Штрпце, као водећем центру општине, порастао би са 17,6% (1989.) на 21,7% у 2011. години.

Варијантом Б (умерен раст) предвиђа се да би у периоду 1989.- 2001. година број становника у општини порастао за 7,1%, а у периоду 2001.- 2011. година за 11,1%, односно број становника у општини, на крају периода проспекције, износио би 15.000. Према овој варијанти у првом периоду у 5 насеља био би остварен значајан демографски пад, у 4 би се јавила демографска стагнација, а у осталих 7 пораст, док би у другом периоду само 4 насеља имала пад становништва и једно стагнацију, а сва остала остварила би раст. Степен концентрације у насељу Штрпце порастао би са 17,6 % у 1989. години на 22,7% у 2011. години.

Таб. 50. - *Пројекција промена у укупном броју становника насеља општине Штрпце (по варијантама)*

Насеље	становника		варијанта А		варијанта Б		варијанта В	
	1981.	1989.	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Беревце	876	811	790	820	800	900	810	980
Брезовица	328	400	480	590	600	830	620	880
Брод	1.350	1.594	1.700	1.800	1.810	2.100	1.850	2.220
Вича	437	367	270	200	300	200	320	220
Врбештица	925	810	790	800	800	820	820	900
Г.Битиња	568	574	570	500	530	450	540	500
Готовуша	985	970	950	990	950	1.050	950	1.100
Д.Битиња	669	762	800	880	800	870	830	900
Драјковце	182	222	240	270	250	270	270	290
Ижанце	222	210	200	160	200	160	200	160
Јажинце	731	689	660	690	670	680	700	750
Коштањево	448	429	380	290	380	290	400	280
Севце	1.222	1.271	1.310	1.360	1.330	1.430	1.400	1.520
Сушиће	280	223	180	140	180	140	180	140
Фираја	926	1.056	1.130	1.310	1.200	1.410	1.240	1.500
Штрпце	1.966	2.213	2.550	3.000	2.700	3.400	2.770	3.860
Општина	12.115	12.601	13.000	13.800	13.500	15.000	13.900	16.200

Према трећој (варијанта В) пораст становништва у општини био би знатно бржи, тако да би у периоду 1989.-2001. година износио 10,3 %, а у периоду 2001.- 2011. година 16,5 %, односно 2011. године демографска величина општине била би 16.200 становника. У

првом периоду у 5 насеља би становништво осетније опало, у два би се јавила стагнација, док би у 9 насеља био остварен значајан демографски раст. У другом периоду наставио би се процес демографског пада у ових 5 насеља, а у свим осталим насељима био би остварен релативно висок популациони раст. Значајно би се повећао и степен концентрације у насељу Штрпце: са 17,6% (1989.) на 23,8 % (2011.).

Према варијанти А просечна годишња стопа демографског раста у периоду 1989. - 2001. година износила би 0,26%, према варијанти Б 0,57%, а према варијанти В 0,81%. У другом периоду (2001.- 2011.) просечна годишња стопа раста износила би: 0,60% према варијанти А, 1,06 % према варијанти Б, и 1,55% према варијанти В, односно према све три варијанте у првом периоду демографски раст би био нешто успоренији, као тенденција наслеђена из предходних периода, док би у другом био осетно бржи.

Таб. 51. - *Број становника општине Штрпце (по варијантама)*

	1991.	1996.	2001.	2006.	2011.
Варијанта А	12.700	12.800	13.000	13.400	13.800
Варијанта Б	12.700	13.200	13.500	14.200	15.000
Варијанта В	12.800	13.300	13.900	15.000	16.200

Варијанта А базира се, кад се ради о факторима демографског катактера, на хипотези о континуираној стагнацији природног прираштаја и настављању неповољних тенденција у механичком кретању, које би у периоду 2001. - 2011. година биле делимично модификоване, тако да би укупан миграциони салдо за цео период проспекције би негативан (Таб. 52).

Исто тако и варијанта Б полази од претпоставке о даљој стагнацији природног прираштаја, затим од хипотезе о негативном миграционом салду у периоду 1989.-2001. година, као наставка неповољних тенденција из предходног периода, али и од претпоставке о позитивном миграционом билансу (као резултанти бржег развоја општине) у периоду 2001.-2011. година.

Варијанта В заснива се на хипотези о нешто споријем паду природног прираштаја у оба посматрана периода, затим на претпоставци о значајном смањењу негативног миграционог салда у периоду 1989.- 2001. година, као и о релативно високом позитивном миграционом салду у периоду 2001.-2011. година што би представљало резултат очекиваног позитивног утицаја групе фактора егзогеног карактера.

Таб. 52. - Компоненте демографског раста општине Штрпце
(по варијантима)

Варијанта-компоненте	1989. - 2001.	2001. - 2011.	УКУПНО
ВАРИЈАНТА А			
Природна	1.500	1.000	2.500
Механичке	-1.100	-200	-1.300
Укупно	400	800	1.200
ВАРИЈАНТА Б			
Природна	1.600	1.100	2.700
Механичка	-700	400	-300
Укупно	900	1.500	2.400
ВАРИЈАНТА В			
Природна	1.700	1.200	2.900
Механичка	-400	1.100	700
Укупно	1.300	2.300	3.600

С обзиром на очекиване тенденције реална је претпоставка да ће се демографски развој општине Штрпце одвијати или нешто модификованије и динамичније него у ранијим периодима (варијанта Б), или осетно измењено и према квалитативним и према квантитативним одликама (варијанта В), тако да су ове две варијанте усвојене као основа за пројекције демографских структура и промена у броју домаћинства.

ПРОЈЕКЦИЈА ДЕМОГРАФСКИХ СТРУКТУРА

Према обе варијанте у периоду проспекције дошло би и до значајних промена у основним демографским структурама у општини Штрпце. Старосна структура становништва била би коригована, према практично обе варијанте, постепеним смањењем удела контингента младог становништва, значајнијим повећањем удела средовечног и блажим порастом удела старог становништва (Таб. 53. и 54.).

Према варијанти Б контингент младог становништва (0-19 година старости) био би у константној стагнацији, док би његов удео до 2011. године у укупној популацији општине значајно опао. Удели контингента млађег (20-39 година старости) и старијег (40 до 59) средовечног становништва били би у порасту (од укупно 49,5 % у 1989. на укупно 56,0% у 2011. години), као и удео старог (60 и више година) становништва, односно старосна структура становништва општине Штрпце била би, до 2011. године, значајно измењена.

Таб. 53. - Старосна структура становништва општине Штрпце
(варијанта Б)

	0 - 19	20 - 39	40 - 59	60 и више
1989.				
Укупно	4.982	3.715	2.520	1.384
%	39,5	29,5	20,0	11,0
2001.				
Укупно	4.900	4.100	3.000	1.500
%	36,3	30,4	22,2	11,1
2011.				
Укупно	4.800	4.900	3.500	1.800
%	32,0	32,7	23,3	12,0

Таб. 54. - Старосна структура становништва општине Штрпце
(варијанта В)

	0 - 19	20 - 39	40 - 59	60 и више
1989.				
Укупно	4.982	3.715	2.520	1.384
%	39,5	29,5	20,0	11,0
2001.				
Укупно	5.100	4.300	2.900	1.600
%	36,7	30,9	20,9	11,5
2011.				
Укупно	5.300	5.400	3.600	1.900
%	32,8	33,3	22,2	11,7

Промене у старосној структури, према варијанти В, имале би нешто другачији карактер. Удео младог становништва (0 до 19 година) постепено би опадао, али би апсолутна величина овог контингента била у порасту. Контингенти млађег (20 до 39) и старијег (40 до 59) средовечног становништва осетно би порасли, и апсолутно и према уделу (са укупно 49,5% у 1989. на 55,5% у 2011. години), тако да би ова популација до 2011. године попримила одлику према карактеристикама старосне структуре, релативне стабилности.

Таб. 55. - Старосно-полна структура становништва општине Штрпце (варијанта Б)

	0 - 19		20 - 39		40 - 59		60 и више		УКУПНО %	
	укупно %		укупно %		укупно %		укупно %			
1989.										
мушко	2.645	53,1	2.014	54,2	1.237	49,1	672	48,5	6.568	52,1
женско	2.337	46,9	1.701	45,8	1.283	50,9	712	51,5	6.033	47,9
2001.										
мушко	2.500	51,0	2.200	53,7	1.400	46,7	700	46,7	6.800	50,4
женско	2.400	49,0	1.900	46,3	1.600	53,3	800	53,3	6.700	49,6
2011.										
мушко	2.400	50,0	2.500	52,0	1.700	48,6	800	44,4	7.400	49,3
женско	2.400	50,0	2.400	48,0	1.800	51,4	1.000	55,6	7.600	50,7

Према подацима за 1989. годину удео мушког у укупном становништву био је осетно већи од удела женског, тако да је стопа маскулинитета износила 1089. Варијантом Б се предвиђа да би до 2001. године стопа маскулинитета опала на 1015, а до 2011. године на 974, односно била би на уобичајеном нивоу.

Сличне тенденције, иако модификоване снажним дејством компоненте механичког раста, предвиђају се и варијантом В. До 2001. године стопа маскулинитета опала би на 1044, а 2011. године износила би 1000, односно удео мушког и женског становништва био би изједначен (Таб. 56.).

Таб. 56. - Старосно-полна структура становништва општине Штрпце (варијанта В)

	0 - 19		20 - 39		40 - 59		60 и више		УКУПНО %	
	укупно %		укупно %		укупно %		укупно %			
1989.										
мушко	2.645	53,1	2.014	54,2	1.237	49,1	672	48,5	6.568	52,1
женско	2.337	46,9	1.701	45,8	1.283	50,9	712	51,5	6.033	47,9
2001.										
мушко	2.700	52,9	2.300	53,5	1.400	48,3	700	43,7	7.100	51,1
женско	2.400	47,1	2.000	46,5	1.500	51,7	900	56,3	6.800	48,9
2011.										
мушко	2.700	50,9	2.800	51,8	1.700	47,2	800	44,4	8.100	50,0
женско	2.600	49,1	2.600	48,2	1.900	52,8	1.100	55,6	8.100	50,0

Према обе варијанте пројекције доћи ће и до значајнијих промена и код свих основних контингената младог становништва (предшколског који обухвата децу од 0 до 7 година старости, и школообавезног који обухвата децу од 7 до 14 година), као и контингента омладине (Таб. 57. и 58.).

Таб. 57. - Промене у величине основних континената младог становништва и омладине (варијанта Б)

	1989.		2001.		2011.	
	укупно	%	укупно	%	укупно	%
Деца до 7 год.	1.779	14,1	1.600	11,9	1.500	10,0
Деца од 7 до 14.	1.995	15,8	2.000	14,8	1.900	12,7
Омладина (15-27)	2.884	22,9	3.100	23,0	3.100	20,7
УКУПНО	6.658	52,8	6.700	49,7	6.500	43,4

Варијантом Б предвиђа се постепен и апсолутан и релативан пад величине ова три контингента, чији би се укупан удео у популацији Општине смањно са 52,8% (1989.) на 43,4% (2011.).

Таб. 58. - Промене у величини основних континената младог становништва и омладине (Варијанта В)

	1989.		2001.		2011.	
	укупно	%	укупно	%	укупно	%
Деца до 7 год.	1.779	14,1	1.700	12,2	1.800	11,1
Деца од 7 до 14.	1.995	15,8	2.100	15,1	2.200	13,6
Омладина (15-27)	2.884	22,9	3.100	22,3	3.500	21,6
УКУПНО	6.658	52,8	6.900	49,6	7.500	46,3

У првој етапи (1989.-2001. година), према варијанти В, промене ова три функционална контингента имале би, практично, идентичан карактер као и оне предвиђене варијантом Б. Међутим, у етапи 2001.-2011. година ови контингенти би, према варијанти В, имале осетан апсолутни раст (под претпостављеним утицајем још увек релативно снажне биодинамичке компоненте), док би се њихов удео у укупној популацији Општине смањно (са 52,8% 1989. године на 46,3% у 2011. години), јер је предвиђени раст биодинамичке компоненте спорији од предвиђеног раста механичке компоненте.

Претпостављени популациони раст општине Штрпце, према обе варијанте пројекције, као и тенденције смањивања контингента младог и блажаг раста контингента старог становништва рефлектоваће се и на промене контингента радноспособног становништва, који ће до 2011. године осетно, и апсолутни и релативни, расти (Таб. 59. и 60.).

Таб. 59. - Промене у величини контингента радноспособног становништва (варијанта Б)

	1989.		2001.		2011.	
	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%
Мушко	4.092	32,5	4.500	33,3	5.200	34,7
Женско	3.548	28,2	4.100	30,4	4.800	32,0
УКУПНО	7.640	60,7	8.600	63,7	10.000	66,7

Таб. 60. - Промене у величини контингента радноспособног контингента (Варијанта В)

	1989.		2001.		2011.	
	Укупно	%	Укупно	%	Укупно	%
Мушко	4.092	32,5	4.600	33,1	5.400	33,3
Женско	3.548	28,2	4.100	29,5	5.100	31,5
УКУПНО	7.640	60,7	8.700	62,6	10.500	64,8

Варијантом Б предвиђа се знатно бржи раст овог контингента у односу на раст укупног становништва. Величина контингента радноспособног становништва (који обухвата мушко становништво старости од 15 до 64 године и женско од 15 до 59 година старости) у општини повећала би се са 7.640 у 1989. на 10.000 у 2011. години, односно индекс раста износио би 131 а укупног становништва свега 119 за цео период 1989.-2011. година. Удео овог контингента у укупном становништву порастао би са 60,7% у 1989. на 66,7 % у 2011. години, што значи да би 2/3 становништва Општине обухвата овај контингент.

Промене у величини контингента радноспособног становништва, према варијанти В, имале би нешто другачији карактер. Раст овог контингента био би и према овој варијанти бржи од раста укупног становништва општине (индекс раста за период 1989.- 2011. година износио би 137, а за укупно становништво 129), али би његов удео у укупној популацији био нешто нижи него према варијанти Б, због споријег смањења контингента младог становништва.

ПРОЈЕКЦИЈА БРОЈА ДОМАЋИНСТАВА

Према обе варијанте предвиђају се значајне промене у просечној величини домаћинства у општини Штрпце, која је 1981. године износила 5,82, а 1989. године 5,58. До 2011. године предвиђа се осетније смањење просечне величине домаћинства, што би резултирало знатно динамичнијим растом броја домаћинства у поређењу са порастом укупног становништва. Индекс раста броја домаћинства у периоду 1989.-2011. година, према варијанти Б износио би 146 (према 119 колико би износио за укупно становништво), а према варијанти В чак 159 (за укупно становништво 129).

Таб. 61. - Промене у броју домаћинства (варијанте Б и В пројекције)

	1981.	1989.	2001.	2011.
Варијанта Б	2.083	2.257	2.600	3.300
Варијанта В	2.083	2.257	2.700	3.600

Закључна разматрања *

Истраживање појава и процеса у развоју становништва Сиринићке жупе највећим делом обухвата послератни период. Посебна детаљна истраживања омогућило је Ванредни попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у општини Штрпце, спроведен 31. марта 1989. године, а према стандардној методологији Савезног завода за статистику. На тај начин Попис је пружио не само исцрпне податке за оцену актуелне демографске ситуације, како на нивоу Општине, тако и за сва насеља, већ и омогућило упоредивост релевантних показатеља са свим претходним пописима спроведеним у нашој земљи. Посебно велики број информација када је у питању ниво општине и насеља, што није случај за остале пописе становништва, добијен је за женско становништво: укрштени су подаци о броју женског становништва старог 15 и више година према броју живорођене деце са другим демографским (старост), социо-културним (школска

* Аутори: др Милена Спасовски, мр Гордана Војковић, мр Бранислав Стојановић

спрема, националност) и економским (активност и занимање) обележјима. То је омогућило детаљну анализу фертилитета женског становништва у општини Штрпце и утврђивање основних детерминанти различитог нивоа рађања.

Поред ванредног пописа становништва, у Жупи су извршена и анкетна истраживања жена које су рађале, као и социолошка анкетна испитивања, која су употпунила слику и омогућила боље разумевање демографских кретања и социоекономских особености природно затвореног простора Сиринићке жупе. Детаљна анализа по насељима и на овом малом простору указала је на велике разлике између српске и албанске етничке групе у погледу развоја становништва, економске активности, образовно-квалификационе структуре и изражену просторну диференцираност свих демографских појава и процеса. Стога наведена истраживања имају посебан значај за дефинисање главних циљева популационе политике на овом, у погледу демографског развоја, веома диференцираном простору.

Популациона политика, као саставни елемент друштвено-економске, тј. развојне политике државе, представља уствари збир законодавних мера, програма и свих друштвених и државних акција које имају за циљ да измене постојеће неповољне трендове у расту и саставу становништва у интересу свеукупног националног развоја. Крајњи циљ популационе политике је успостављање равнотеже између фертилитета и морталитета становништва, односно обезбеђивање сталне, умерене али и контролисане репродукције становништва, која представља неопходан услов општег друштвено-економског развоја и прогреса сваке етничке групе и друштвене заједнице као целине. Основна начела популационе политике треба да буду поштовање слободног одлучивања појединаца и супружника о рађању и величини породице, али и неопходност усклађивања индивидуалних и друштвених потреба у сфери репродукције становништва, јер се планирањем потомства у целини планира и развој сопствене породице и деце (Група аутора, 1988.). Овим питањима се у нашој земљи поклања нарочита пажња у последњој деценији у вези са евидентним бројним последицама које долазе од разлика у демографском развоју појединих подручја и етничких група. С тим у вези је и Скупштина СР Србије усвојила: Основе за израду резолуције о политици обнављања становништва у СР Србији (1982.) и Резолуцију о политици обнављања становништва у СР Србији (1983.).

Формулисање елемената популационе политике у општини Штрпце почива на изнетим глобалним циљевима неопходног друштвеног усмеравања развоја становништва и чињеници да је демографски развој у овој релативно хомогеној природној средини веома диференциран по појединим етничким групама, уз постојање два различита модела развоја међу српским и албанским становништвом. То доводи до бројних последица како у демографској, тако и у економској, социјалној, културној, политичкој и другим сферама.

Елементи популационе политике и основни циљеви будућег развоја становништва у општини Штрпце су следећи:

- Уравнотежен популациони раст по појединим просторним целинама и групама насеља, те постизање равномерније густине насељености у Жупи у зависности са укупним природним потенцијалима. Наиме, током последњих тридесет година становништво албанских насеља, Брода и Фираје, и мешовитог насеља Доње Битиње, у коме је учешће албанске популације у сталном порасту, увећава се по изразито високој годишњој стопи раста. Опште, и посебно пољопривредне густине насељености, готово су удвостручене у односу на 1948. годину, и знатно изнад просека Општине, па се може говорити о релативној пренасељености. У осталим насељима са високим стопама природног прираштаја албанске популације није дошло до пораста броја становника само због истовременог великог исељавања становништва. У Жупи је изражена појава унутрашњих пресељавања - становништво насеља из виших, изолованих делова, силази ка централном делу Жупе куда води главна саобраћајница. Највећа емиграција је из Сушића, Коштањева и Ижанца, али и остала насеља имају негативне стопе миграционог салда.

- Изразит бројчани раст и евидентну популациону експанзију албанске популације треба умањити снижавањем фертилитета женског становништва и приближавањем његовог нивоа простој репродукцији, коју има српско становништво. Још шездесетих година разлике у стопама природног прираштаја албанске и српске популације биле су упадљиве, јер је процес демографске транзиције тада већ велико захватио српско становништво, док је албанска популација била у пред-транзиционој фази демографског развоја. Данас су разлике умањене, стопе фертилитета женског становништва албанске народности опадају, али је још увек њихова плодност 1,9 пута виша од плодности женског становништва српских насеља. Просечан број живорођене деце на једну жену у етнички хомогеним албанским насељима износи 6,9 а у етнички хомогеним српским насељима 3,2 деце. Демографски процеси издвојених етничких група у Сиринићкој жупи имају све битне одлике њиховог демографског понашања у ширим размерама, и може се говорити о постојању два модела репродуктивног понашања. Детаљна истраживања међузависности плодности и појединих економских, социјалних, културних чинилаца указала су на њихову високу корелацију са нивоом плодности, што треба имати у виду када се говори о мерама популационе политике, али и на различито дејство ових фактора код албанске и српске популације. То значи да и низ других фактора - традиционалан начин живота, положај и улога жене у породици и друштву, улога религије, имају значајан утицај на ниво плодности, и да је снижавање фертилитета албанске популације процес који се не може одвијати брзо.

Као резултат досадашњег демографског развоја у наредном периоду испољиће се јача популациона експанзија албанске у односу

на српску и остале етничке групе, односно доћи ће и до даљих промена у пропорцији албанског и српског живља на подручју Жупе.

- Смањење природног прираштаја треба да настане код албанског становништва на основу пада наталитета и фертилитета, као и даљег снижавања специфичног морталитета код обе етничке групе. Међутим, с обзиром да у албанским насељима расте учешће фертилних жена у укупној женској популацији, док је у српским насељима присутно смањење удела фертилних жена, у наредном периоду може се (само на основу ових разлика) очекивати даље диференцирање нивоа наталитета и укупних популационих потенцијала појединих етничких група.

- Постизање хумане природне репродукције становништва са контролисаним рађањем и мањим губицима у морталитету, посебно у морталитету одојчади, треба да доведе до хумане али и биолошки, економски, социјално, културно, здравствено рационалне репродукције.

- Контрола рађања треба да се спроводи здравственом заштитом жена и применом контрацептивних средстава. До сада се код српске популације спроводила готово искључиво абортусом, и то у великом проценту изван здравствене установе, како су показала анкетна истраживања.

- Утврђивање циљева у политици миграција становништва треба да води заустављању исељавања становништва и њиховом повратку на ово подручје, као и обезбеђењу слободније циркулације људи различитог етничког састава, образовног нивоа, активности и занимања. Истраживање је указало на велики обим исељавања становништва са овог подручја и стално присутна пресељења из забачених насеља ка централном делу Жупе. Традиционално печалбарство и емиграција из економских разлога одржали су се до данас. Привредно неразвијена Општина није могла да упосли све вишкове радне снаге из пољопривреде, која није пружала довољно средстава за живот, тако да данас више од половине радника ради изван општине Штрпце, многи и у другим републикама. Међутим, у односу на друге крајеве Косова и Метохије где је присутно стално исељавање Срба, у Жупи су фактори економске природе, тешки услови живота, велика густина насељености, саобраћајна изолованост, покренули исељавање становништва и једне и друге етничке припадности. Чак је учешће емиграције из чисто албанских насеља у укупном негативном миграционом салду у порасту (у питању су најнеразвијенија насеља Коштањево и Ижанце).

- Постизање биолошки уравнотежене старосне структуре, заустављање старења српског становништва и смањење високог апсолутног и релативног учешћа младог становништва у албанској популацији. Дуготрајно одржавање високих стопа фертилитета, уз опадање морталитета свих старосних група, формирало је изразито младу старосну структуру албанске популације. Више од половине становника албанских насеља млађе је од 19 година, а учешће старог становништва не

прелази 5% од укупне популације. Истовремено, у етнички хомогеним српским насељима започео је процес демографског старења. Мада изразито млада старосна структура указује на значајне популационе потенцијале, она је неповољан демографски оквир за формирање виших удела активног становништва, и ствара велики притисак младог становништва на школовање и запошљавање.

Репродукција радног контингента указује на снажан прилив радне снаге, који ће у наредном периоду довести до проблема у запошљавању тако великог броја лица, и уколико се не предузму одређене акције, појачати процес исељавања из Општине. Прилив младог становништва у радни контингент у српским насељима је 1,4, а у албанским насељима скоро 5 пута већи од одлива становништва из радног контингента.

- Смањење контингента издржаваног становништва, између осталог и већим активирањем жена у пољопривредним и непољопривредним делатностима. Једна од битних разлика становништва различите етничке припадности на подручју Сиринишке жупе, поред осталог условљена и старосном структуром становништва, је ниво економске активности. У албанским насељима активност становништва је изразито ниска, свега 22%. Оптерећеност активног становништва издржавањем економски неактивног становништва достиже значајне размере (један активни издржава 5 лица). Код српске популације учешће активног становништва је двоструко веће, и посебно је већа активност женског становништва.

Степен искоришћености радног контингента становништва у општини Штрпце изузетно је низак и указује на значајне демографске резерве радне снаге. Две трећине укупних резерви радне снаге долази на женско и углавном младо становништво. У пољопривреди, највећи проценат демографских резерви јавља се у албанским насељима, која имају изразито младу старосну структуру пољопривредног становништва. У етнички хомогеним српским насељима, међутим, увелико се одвија процес старења пољопривредног становништва и производња све више базира на женском и старом становништву.

- Снажније промене економске структуре становништва развојем примарног, секундарног и терцијарног сектора привређивања. У мери у којој је то било могуће обзиром на веродостојност статистичких података, утврђено је да се процес деаграризације одвијао релативно брзо у општини Штрпце. Број становника ангажованих у примарним делатностима преполовљен је за последњих тридесет година, али је констатовано и изузетно велико ангажовање допунске радне снаге.

- Снажнији развој урбаног центра, ширење процеса урбанизације и полифункционалног развоја појединих насеља. Општински центар Штрпце учествује са 18% у укупном становништву Жупе и тек у новије време почиње да добија изглед градског насеља. То је једино насеље у Општини са свега 3 процента пољопривредног становништва

и већим учешћем терцијарног сектора делатности, захваљујући пре свега својој административно-управној, образовној и здравственој функцији као општинског центра.

- Трансформације структуре, величине и извора прихода породице и домаћинства. Током последњих четрдесет година величина домаћинства у Сиринићкој жупи смањена је са просечно 6,8 на 5,6 чланова. Међутим, наведене разлике у кретању становништва условиле су диференцијалне промене у погледу структуре домаћинства српских и албанских насеља: у првима се може пратити континуирано опадање просечне величине домаћинства и распадање великих породичних заједница које су све доскора постојале, док је у другима чак присутан сталан раст величине домаћинства. У појединим албанским насељима просечна величина домаћинства повећана је са око 6,6 на преко 8,5 чланова.

Наведени и други елементи популационе политике треба у глобалу да омогуће уравнотежен популациони раст међу српским и албанским становништвом у општини Штрпце у вези са могућностима природне и друштвене средине за стварање услова живота на вишем социо-економском и културно-цивилизацијском нивоу (у погледу исхране, здравствене заштите, школовања, запошљавања, становања, културних потреба итд.).

Уравнотежен популациони развој појединих етничких група предуслов је за виши степен културно-цивилизацијског развоја уз међусобну сарадњу, уважавање културних специфичности и прихватање одређених заједничких циљева који воде културном и економском просперитету и стабилизовању међусобних односа.

Међутим, неопходно је истаћи, да ће основни ефекти појединих мера популационе политике у максималној могућој мери зависити, првенствено, од резултата балансирања регионалног развоја (и на нивоу Покрајине и на нивоу Републике), а што би довело и до преусмеравања досадашњих демографских токова. Поједине конкретне мере ове политике, која мора бити саставни део политике регионалног развоја, моћи ће да се дефинишу на локалном нивоу (ниво општине), али само у контексту планирања укупног развоја тог простора.

СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ РАЗВОЈА*

Увод

Сврха израде студије о социо-економским детерминантама развоја општине Штрпце је да се дође до сазнања о особеностима становништва, друштвених група и начина живота релевантних за усмеравање социјалног, економског и културног развоја Општине.

У изради студије коришћена су два основна извора података: 1) Ванредни попис становништва, домаћинства и станова спроведен у Општини 31. марта 1989. године, према стандардној методологији за провођење десетогодишњих пописа становништва (у даљем тексту Попис '89); 2) Теренска истраживања која су обухватила разговоре у домаћинствима (анкетирано је око 50 домаћинства) и разговоре са грађанима - носиоцима одређених улога или активности у Општини (лекар, просветни радници, запослени у Општини, радници у приватном сектору и сл.). Основа разговора у домаћинствима нису били стандардизовани упитници, него су се разговори одвијали у оквиру утврђене матрице (начин живота, ставови према развоју насеља, перспективе развоја домаћинства, будућност породице и деце, односи са комшијама, виђење улоге месне заједнице, локалних организација и општине, и сл.), а тежиште разговора, утврђивано је у зависности од конкретне ситуације.

Издавање прикупљеног материјала и података урађено је проблемски. Обрађена су она питања за која држимо да имају посебну важност, како у објашњењу актуелне ситуације, друштвених односа и

* Аутор др Ксенија Петовар. Рукопис предат јуна 1990. године.

оствареног нивоа квалитета живота у Општини, тако и у формирању политика и подстицаја за бржи развој и квалитетне промене у социјалном, економском и културном простору општине.

Из разумљивих разлога у излагању не помињемо имена анкетираних лица и домаћинстава, а посебно то не чинимо у ситуацијама када су у питању били критички интонирани искази о односима и стању у Општини. Таква врста исказа, будући анонимна, мора се узети на поверење аутору, или одбацити.

Подаци из Пописа '89. године дати су у табелама обрађеним у Републичком заводу за статистику Србије. За потребе ове студије, табеле су дорађене на тај начин што су сва насеља у општини Штрпце подељена у три основне групе и налазе се у прилогу овог рада.

Груписање насеља према етничком критеријуму уследило је након сазнања да се основне и битне разлике између начина живота те економских и социјалних обележја становништва налазе у њиховој етничкој припадности. Сазнања до којих смо дошли у истраживањима других подручја у Покрајини¹ показала су да етничка припадност и обележја која она индукују (начин живота, облици примарног груписања, ставови, економско понашање, и сл.) спадају у она битна својства која одређеном социјалном простору дају печат.

Додатни разлог оваквог груписања насеља у општини Штрпце је изузетно висок степен етничке хомогенизације насеља. Од 16 насеља у општини само се за три може рећи да су етнички мешовита (Вича, Горња и Доња Битиња), у два насеља доминира једна етничка група (Драјковце и Сушиће), док је у 9 насеља етничка хомогенизација практично стопроцентна. У албанским насељима готово уопште нема становника друге етничке припадности, а у етнички чистим српским насељима нађе се тек понеки Ром, Македонац или Црногорац.

Слична дистрибуција је и у верској припадности.

¹ Ауторка студије је сарађивала или водила следећа истраживања односно пројекте на територији покрајине Косово:

а) Социолошка студија за Генерални урбанистички план Приштине, са В. Рогићем и Н. Вренезијем, Приштина 1982. година

б) Социолошка студија за Просторни план општине Титова Митровица, ИАУС, Београд, 1987.

в) Информатичка основа и Студија пресељења становништва за Просторни план подручја РЕИС Косово, ИАУС, Београд, 1989.

СОЦИО-ЕКОНОМСКА ОБЕЛЕЖЈА СТАНОВНИШТВА И ДОМАЋИНСТАВА

Делови рукописа који се односе на демографска обележја, образовну структуру и активност налазе се у одговарајућим поглављима првог дела књиге (странице 77, 82-83 и 103).

Запосленост

У Сиринићкој жупи запослено је, према Попису 1989. године 2.450 становника, од тога 2.061 мушкарац (84,1%) и 389 жена (15,9%). (Таб. IX у прилогу). Квалификациона структура женског запосленог становништва је знатно боља од квалификационе структуре мушког запосленог становништва. Код оба пола удео запослених са високом стручном спремом је 4,1%, док је удео запослених мушкараца са вишом стручном спремом 4,8%, а жена 12,1%. Са средњим образовањем је запослено 27,9% мушкараца и 51,2% жена.

У етнички чистим српским насељима међу запосленима је 81,3% мушкараца и 18,7% жена, док је у албанским насељима овај однос 96,4% према 3,6%. Очигледно да су шансе женског становништва да добије запослење знатно слабије од мушкараца. При томе жене које хоће да се запосле морају имати више формално образовање од мушкараца. Елементи традиционалног мушког друштва су још увек веома јаки и утицајни на простору Сиринићке жупе, а знатно израженији међу албанском етничком групом.

О шансама за запошљавање обзиром на полну и етничку припадност говори однос броја запослених према укупном броју активног становништва старог 15 и више године (Таб. IX и X у прилогу).

У најповољнијој ситуацији у погледу запослености су становници етнички чистих српских села у Општини. Ова групација учествује у укупном активном становништву Општине са 64,3%, а има 75,8% запослених у Општини. Етнички чиста албанска насеља учествују у активном становништву са 15,8% а са бројем запослених 10,2%. Група мешовитих насеља учествује у активном становништву са 19,9%, а у броју запослених са 14%. Ако посматрамо проценте редова такође се потврђује одређена фаворизација етнички чистих српских насеља. Од укупног броја активног становништва, у овој групацији насеља запослено је 62,9%, у групи албанских насеља 34,2% а у групи мешовитих насеља 37,7%. Од укупно активног становништва на територији целе Општине, запослено је 53,3%.

Изнети подаци односе се на укупно становништво. Подаци о запослености жена су знатно лошији од просека, што значи да су подаци о запослености мушкараца знатно бољи.

Таб. 62. - Активно и запослено становништво према етничким обележјима насеља 1989.¹

	Укупно запослених		Укупно активно становништво
	број	% од активног	
ОПШТИНА			
број	2450	53,3	4593
%	100,0		100,0
Српска насеља			
број	1857	62,9	2952
%	75,8		64,3
Албанска насеља			
број	249	34,2	728
%	10,2		15,8
Мешовита насеља			
број	344	37,7	913
%	14,0		19,9

	укупно запослених жена		
ОПШТИНА			
број	389	23,7	1638
%	100,0		100,0
Српска насеља			
број	347	29,9	1159
%	89,2		70,7
Албанска насеља			
број	9	11,0	82
%	2,3		5,0
Мешовита насеља			
број	233	8,3	397
%	8,9		24,2

Од укупног броја активног женског становништва запослено је 23,7%, што значи да је запосленост жена скоро два и по пута нижа од општег просека, а бар четири пута нижа од запослености мушкараца. У српским насељима проценат запослених жена у односу на укупно активно женско становништво је 29,9%, у албанским насељима 11%, а у мешовитим 8,9%. У погледу дистрибуције радних места на којима су запослене жене, у најповољнијем положају су српска насеља - 89,2% "женских" радних места у Општини, а 70,7% активног женског становништва.

Из назначених података могу се извести два основна закључка:

¹ Табеле 62-67 израђене су на основу резултата Ванредног пописа становништва 1989. у општини Штрпце.

(1) Мушкарци су у знатно повољнијем положају у погледу могућности да се запосле, а разлика између мушкараца и жена у погледу шанси на запошљавање знатно је већа него што је то разлика између етничких група. Запослене жене као и жене које чекају запослење имају бољу образовну структуру од запослених мушкараца.

(2) У групи етнички чистих српских насеља постоје већи изгледи грађана да се запосле него у остале две групе насеља. Објашњење је могуће тражити у два правца. Прво објашњење имало би у виду етнички састав насеља и, отприлике, могло би се образложити на следећи начин: етнички чиста српска насеља су била на одређени начин фаворизована отварањем радних места. Сличност између етнички чистих албанских насеља и мешовитих насеља могла би се објаснити мањим улагањима односно отварањем радних места у албанским насељима те у етничким мешовитим; у овим другима због релативне перспективности заједничког живота обзиром на етничке напетости и промене етничке структуре у етнички мешовитим насељима на Косову. У прилог оваквог тумачења говоре подаци о односу броја запослених и броја активног становништва старијег од 15 година по насељима (Таб. 63.).

Из табеле 63. уочава се да је у 6 од 16 насеља у општини веће процентуално учешће запослених у насељу у односу на процентуално учешће активног становништва док је у осталих 10 насеља однос обрнут. Међу шест насеља којима је веће процентуално учешће броја запослених у односу на укупан број запослених у општини према броју активног становништва, пет насеља су етнички чиста српска насеља, а шесто је насеље са доминантним учешћем српске етничке групе (Драјковце). Истовремено, ових шест насеља имају највиши проценат запосленог становништва у односу на активно становништво са 15 и више година старости (Штрпце - 80,3%; Драјковце - 69,1%; Брезовица - 68,8%; Врбештица - 68%; Готовуша - 60,7%, итд.).

Други правац објашњења о бољим изгледима за запошљавање у етнички чистим српским насељима пошао би од степена централности насеља у општини. Како се из претходне табеле у тексту види, сва насеља која имају позитиван биланс броја запослених у односу на број активног становништва, остварују веома малу разлику између ове две варијабле. Једино насеље у општини које има значајнију разлику између удела запосленог становништва (25,7% запослених у општини) и броја активног становништва (17,1% активног становништва у општини) је Штрпце, односно општински центар.

Подаци у обе претходне табеле указују на благо фаворизовање српске етничке групе у запошљавању: од укупног броја радних места 75,8% су у етнички чистим српским насељима (у њима се налази 64,3% укупног активног становништва), 10,2% у албански чистим насељима (15,8% од укупног активног становништва) и 14,0% у мешовитим насељима (19,9% од укупно активног становништва). Очито је да на

Таб. 63. - Распоред активног становништва и запосленог становништва по насељима 1989.

	Број становника (15 и више год.)	Број активних (15 и више год.)	Број запослених	Однос броја запослених и активних ст. (15 и више год.)
Укупно	8550	4593	2450	53,3
%		100,0		

Српска	5279	2952	1857	62,9
%		64,3	75,8	
Беревце	598	379	192	
%		8,2	7,8	50,6
Брезовица	270	157	108	
%		3,4	4,4	68,8
Врбештица	600	322	219	
%		7,0	8,9	68,0
Готовуша	716	384	233	
%		8,3	9,5	60,7
Јажинце	519	326	193	
%		7,1	7,9	59,2
Севце	927	598	275	
%		13,0	11,2	46,0
Штрпце	1649	786	631	
%		17,1	25,7	80,3

Албанска	1856	728	249	
%		15,8	10,2	25,6

Брод	874	357	116	
%		87,8	4,7	32,5
Ижанце	117	43	11	
%		0,9	0,4	25,6
Коштањево	236	94	29	
%		2,0	1,2	30,8
Фираја	629	234	93	
%		5,1	3,8	39,7

Мешовита	1415	913	344	
%		19,9	14,0	37,7

Вича	243	143	58	
%		3,1	2,4	40,5
Г. Битиња	386	313	77	
%		6,8	3,1	24,6
Д. Битиња	484	286	113	
%		6,2	4,6	39,5
Драјковце	157	81	56	
%		1,8	2,3	69,1
Сушиће	145	90	40	
%		1,9	1,6	44,4

овакав распоред радних места делују различити чиниоци, (централизација активности и радних места у општинском центру и околним насељима, и сл.), али ћемо посебно анализирати један од чинилаца за који сматрамо да може имати дугорочне последице за даљи развој Општине. Ради се о доминацији односно апсолутном фаворизовању друштвеног сектора својине, због чега су у југословенском друштву и биле тако изражене тенденције концентрације инвестиција, радних места, друштвених делатности и сл., у насељима која су била средишта административних и управних функција.

Изједначавање положаја различитих облика својине омогућиће одвајање политичке моћи од економских токова развоја и учинити ове друге независним у односу на тзв. политичке и административне субјекте. Тек у таквим условима могуће је ослободити енергије и потенцијале локалних заједница и приватника да инвестирају у мале погоне (мала и средња предузећа), отварају нова радна места и доприносе економском и социјалном развоју локалне заједнице.

У анализи запослености становништва у Сиринићкој жупи треба поменути још једно обележје: етничку структуру радно активног становништва.

Таб. 64. - Етничка структура радно активног становништва

	Мушкарци		Жене	
	Учешће у укупном мушком станов.	Учешће у радно актив. контингенту мушког ст.	Учешће у укупном станов.	Учешће у радно актив. контингенту женског ст.
Укупно	6336	4092	5962	3538
%	100,0	100,0	100,0	100,0
Албанци	2143	1266	1883	1027
%	33,8	30,0	31,4	28,9
Срби	4144	2833	3964	2432
%	65,4	69,0	66,5	68,5

Удео радно-активног становништва код Албанаца је нешто нижи него код Срба. Ову разлику треба имати на уму када се истражују разлике у процентуалној заступљености запосленог становништва према етничкој припадности, због тога што постоје знатне разлике у демографској пирамиди између две етничке групе, на једној страни, те у положају и могућностима женског становништва да се запосле изван домаћинства.

Анализу обима запослености уопште и по етничким групама требало би допунити подацима о броју лица Сиринићке жупе која траже прво запослење (Таб. XI у прилогу).

Таб. 65. - Лица која траже прво запослење према
етничком обележју 1989.

	Укупно	Мушкарци	Жене
Укупно	688 - (100,0 %)	420 - (61,0 %)	268 - (39,0 %)
%	100,0	100,0	100,0
Срби	413 - (100,0 %)	189 - (45,8 %)	224 - (54,2 %)
%	60,0	45,0	83,6
Албанци	264 - (100,0%)	227 - (86,0%)	37 - (14,0%)
%	38,4	54,0	13,8
Остали	11 - (100,0%)	4 - (36,4%)	7 - (63,6)
%	1,6	0,3	1,6

Од укупно активног становништва у Сиринићкој жупи (4.593) њих 3.905 обавља занимање (85%), а 688 (15%) тражи прво запослење. Међу лицима која траже прво запослење 61% су мушкарци, а 39% жене. Ако имамо у виду етничку сразмеру становништва, видимо да Албанци у већем проценту траже прво запослење него што је њихово укупно учешће у становништву Жупе (38,4% према 33%) а Срби у нешто мањем проценту него што је њихово учешће у становништву Жупе (60% према 66%).

Релативно значење ових односа постаје очигледно када се посматра полна припадност лица која траже прво запослење и број запослених становника Жупе према полу.

Таб. 66. - Запослени и лица која траже прво запослење
према етничким обележјима насеља и полу 1989.

	Број запослених		Број лица која траже прво запослење		% у односу број запослених
Српска насеља:					
укупно	1857	(100,0)	383	(100,0)	20,6
мушкараца	1510	(81,3)	174	(45,4)	11,5
жена	347	(18,7)	209	(54,6)	60,2
Албанска насеља:					
укупно	249	(100,0)	210	(100,0)	84,3
мушкараца	240	(96,4)	180	(85,7)	75,0
жена	9	(3,6)	30	(14,3)	333,3
Мешовита насеља:					
укупно	344	(100,0)	96	(100,0)	27,9
мушкараца	311	(90,4)	66	(69,5)	21,2
жена	33	(9,6)	29	(30,5)	87,9

Структура запослених према полу у Сиринићкој жупи је изразито на штету жена, без обзира да ли се ради о Српкињама или Албанкама. Како се види из прве колоне, у српским насељима удео жена у укупно запосленом становништву је тек 18,7%, а међу становницима чисто албанских насеља стање је још неповољније - тек свака двадесетседма запослена особа је женског пола.

Очито да су у питању веома сужене шансе за запошљавање жена у сеоским насељима удаљеним од општинског центра, те у етнички мешовитим насељима, која у садашњим околностима етничких напетости на Косову нису у центру интереса за инвестициона улагања. Жене због обавеза према породици и деци су у знатно већој мери упућене на запошљавање у месту становања (због губљења времена у дневним миграцијама), што знатно сужава шансе за њихово запошљавање у насељима са слабијим инвестиционим програмима.

Доказ за ово објашњење може се наћи у пропорцији радних места у општинском центру. У Штрпцу се, како је већ поменуто, налази 25,7% радних места (односно запосленог становништва) општине. Од тога удео радних места на којима су запослени мушкарци износи 21% "мушких" радних места у Општини, а удео радних места на којима су запослене жене чак 55,9% "женских" радних места у Општини. Тачно је да је у апсолутном броју то релативно мала цифра (194 запослене жене), али је релативни однос показатељ који се мора имати у виду приликом усмеравања нових инвестиционих активности, а такође и друштвених делатности.

Из овог угла посматрано очито је да у међусобним оптужбама о томе да ли је процентуално запослено више Српкиња или више Албанки у односу на учешће у етничком саставу становништва, право питање треба да гласи: *Откуда таква диспропорција у запослености полова, а не етничких група?* Слично питање може се извести и из друге колоне: процентуално је више жена међу становништвом српских насеља које тражи прво запослење у односу на број мушкараца. У албанским насељима ситуација је обрнута - знатно већи број мушкараца тражи запослење у поређењу са женама, као што је, уосталом, скоро тридесетоструко већа запосленост мушкараца Албанаца него Албанки. Из овога је јасно да је право питање ко и због чега фаворизује запошљавање мушкараца, посебно у албанској етничкој скупини, на штету жена? Не сумњамо да ће се одговори потражити у сфери традиције, навика, вредности, патријархалног друштва и сл., што је, несумњиво, тачно. Но, у таквим упоређењима нужно је показати да дискриминација у запошљавању није искључиво, нити најдиректније, повезана са етничком припадношћу. Основна дискриминација је у полној припадности. Потврду за ову тезу видимо у процентима треће колоне, која показује проценат лица која траже прво запослење према броју запослених, по етничким групама и полној припадности. Видимо да је у Срба однос између броја запослених и броја лица која траже запослење 5,2 пута на штету жена - Српкиња, а у албанској етничкој групи овај однос је 4,4 пута на штету жена.

Таб. 67. - Срби и Албанци који траже прво запослење
према школској спреми

	Без школе	Незавршена основна и основна школа	Средња школа	Виша и висока школа
Срби:				
мушкарци	0,0	21,7	75,7	2,6
жене	0,4	17,4	78,1	3,6
Албанци:				
мушкарци	1,8	20,3	72,7	5,3
жене	-	29,7	62,2	8,1

Најзад, занимљиво је погледати образовну структуру лица која траже прво запослење.

Код Српкиња је најмањи удео оних који траже посао са незавршеном основном школом или са основном школом, а највиши удео групе са средњим образовањем; у сваком случају боља је образовна структура жена Српкиња него мушкараца Срба који траже прво запослење. Код Албанаца је ситуација нешто другачија: процентуално је више учешће Албанки са вишим и високим образовањем које траже запослење него Албанаца, и обрнуто, виши је проценат Албанки са основним образовањем у поређењу са бројем мушкараца. Наравно, треба имати у виду да се ради о релативно малим бројевима тако да свако превођење у релативне односе мора бити узето са одређеним степеном сумње. Но, ипак сматрамо да и ови подаци говоре у прилог тезе да се основа дискриминације у запошљавању налази знатно више у полној припадности него у етничкој припадности.

Поред тога у анализама запошљавања треба имати у виду и фактор централитета насеља и концентрацију управних, административних, терцијарних и других функција и активности.

Тип и величина породице

Према подацима Пописа 1989. године у општини Штрпце живеће су 3.034 породице, организоване у 2.264 домаћинства, односно 1,34 породице по домаћинству. Просечна величина домаћинства је 5,6 чланова. У етнички чистим српским насељима домаћинства имају у просеку 4,7 чланова, у албанским насељима 8,6 чланова, а у етнички мешовитим 6,1 члан. Обзиром на степен етничке хомогенизације насеља може се узети да је просечна величина домаћинства у Срба 4,7 чланова, а у Албанаца 8,6 чланова.

Већ сам податак о просечној величини домаћинства у Срба и Албанаца указује на процентуалну заступљеност величинских група домаћинства у две етничке групе. Код Срба су у највећем броју петочлана (20,3%) и четворочлана (19,1%) домаћинства, а потом шесточлана

(16,6%). Самачких домаћинстава у Срба је 5,4% а двочланих 10,2 % и то говори да у српским домаћинствима у Сирињској жупи још увек није започео процес старења домаћинства, нити напуштања домаћинства од стране млађих чланова.

Код Албанаца је највећи број осмочланих и већих домаћинстава (56,9%), те седмочланих (12,3%), и шесточланих (11,2%) домаћинстава. Удео малих домаћинстава је веома низак, а самачких и двочланих изузетно мали (2,6% и 2,3%).

Ценећи просечну величину домаћинства и број породица у оквиру домаћинства може се закључити да је код обе етничке групе релативно висок удео тзв. проширених домаћинстава (трогенерацијских и/или са сродницима по бочној линији), а посебно у албанској етничкој групи (Таб. XII и XIII у прилогу).

Састав породица је доста занимљив. Највише је тзв. потпуних породица које чине оба родитеља са децом (код Срба 66,5%, а код Албанаца 66%). Брачних парова без деце је у Срба 26%, а у Албанаца двоструко мање (11,5). Тзв. непотпуних породица, коју чини један родитељ са дететом - децом је знатно више у Албанаца (12,5%) него у Срба (7,4%). Овако висок удео тзв. непотпуних породица у Албанаца је доста неочекиван. Извесно је да се не ради о разведеним браковима, него је у питању неко друго објашњење. Да ли је у питању методолошки поступак у уписивању података приликом Пописа или нешто друго, аутор ових редова не може да понуди одговор.

Карактеристике породичног груписања и просечна величина домаћинства изискују посебан коментар. Многочлано, проширено домаћинство, без сумње, пружа високи степен емотивне сигурности и заштићености својим члановима, и одређени степен економске сигурности. С друге стране, такво домаћинство обезбеђује висок ниво контроле својих чланова и значајно смањује утицај спољних чинилаца (масмедији, промене у вредносним уверењима, ставовима и сл.).

Укратко, многочлана домаћинства су значајно ограничење у процесу индивидуализације личности и њеног формирања као самосталног и одговорног појединца и аутономног члана друштвене заједнице.

Држимо да у том контексту треба тражити објашњење одређених карактеристика етничких група, а посебно албанске етничке групе и њеног обележја изузетно високог наталитета. Пошто је ово обележје у изравној супротности са основним предобрама о сврси и смислу живота у савременом друштву, јер је окренуто ка репродукцији као основној функцији женског дела становништва, чини се да би опстајање вредносних оријентација које стоје у основи високог наталитета требало потражити првенствено у облицима примарног груписања, а тек потом у тзв. економском домену, односно ниском степену укључености Албанки у сферу рада, односно привређивања изван домаћинства.

У прилог овој тези говоре подаци о броју живорођене деце у односу на етничку припадност и активност мајки (Таб. XIV у прилогу).

Пре него коментаришемо податке из табеле треба скренути пажњу на врло занимљиву појаву која се да прочитати из наведене табеле. У другој колони дат је број жена старих 15 и више година које нису рађале. Код Албанки је удео ових жена много виши него код Српкиња (39,8% према 22,6%). Даља занимљивост која тражи објашњење, односи се на активност жена које нису рађале. Код Српкиња је готово занемарљива разлика у процентуалном учешћу активних и неактивних жена старих 15 и више година које нису рађале (20,8% и 24,2%), односно нешто је више учешће неактивних жена које нису рађале. Код Албанки је ова разлика обрнута и веома велика. Удео активних жена старих 15 и више година које нису рађале износи чак 68,6% популације активних Албанки, а удео неактивних жена које нису рађале 33,2% популације неактивних Албанки. Ове проценте је тешко објаснити, посебно када имамо у виду да је скоро изједначено учешће активних жена које нису рађале и код Српкиња и код Албанки у односу на укупну популацију Српкиња и Албанки (9,6% и 12,9%).

Када пак анализирамо просечан број живорођене деце у Српкиња и у Албанки, добијемо следеће податке:

	Просечан број живорођене деце
Укупно Српкиње и Албанке	3,6
- активне	2,8
- неактивне	4,0
Српкиње	
- укупно	3,0
- активне	2,7
- неактивне	3,3
Албанке	
- укупно	5,5
- активне	4,5
- неактивне	5,7

Следи из ових података да фактор активности жена има утицаја на број живорођене деце. Активне Српкиње имају у просеку 0,6 живорођене деце мање од неактивних Српкиња, а код Албанки је та разлика 1,2 детета. Много су, међутим, веће разлике између броја живорођене деце код жена исте категорије активности а различите етничке припадности. Активне Српкиње роде у просеку 2,7 деце, а активне Албанке 4,5 деце (разлика 1,8), док неактивне Албанке чак 5,7 деце (разлика 2,4 детета). Да би се дошло до поузданијих закључака и потврде да је у питању првенствено етничко-културолошки утицај на број живорођене деце морали би имати податке о броју живорођене деце обзиром на запосленост мајке. Нажалост, таквим подацима за сада не располажемо.

Но чини се, ипак, да и ови подаци озбиљно доводе у сумњу да је једини узрочник високог наталитета Албанки њихова слаба запосленост. Извесно је да се морају учинити многе промене, првенствено у облицима примарног груписања и односима у примарној групи, да би се уопште омогућило излазак албанских жена изван зида домаћинства, а тиме и обезбедиле све оне последице таквог чина, међу које спада и контрола рађања.

УСЛОВИ СТАНОВАЊА

Укупан број станова (стамбених зграда) у општини Штрпце је 2.440, што је нешто више од укупног броја домаћинстава (2.264), односно на једно домаћинство долази 1,08 станова. У етнички чистим српским насељима тај однос је повољнији (1,1 станова на једно домаћинство), у албанским најнеповољнији (0,99 станова на једно домаћинство), а у мешовитим насељима такође, повољан (1,07) (Таб. XV-XIX у прилогу).

Просечан број соба по стану је знатно изнад југословенског просека у све три посматране групе: у српским и мешовитим насељима 3,5 собе по стану, а у албанским насељима 3,3 собе по стану. Просечан број лица по соби креће се од 1,2 у насељима са претежно српским становништвом, 1,6 у етнички мешовитим насељима и 2,6 у албанским насељима.

У свим насељима је веома висок удео четворособних, петособних и већих станова, и то знатно изнад југословенског просека: у етнички чистим српским насељима 47,2%, у мешовитим 43,8% а у албанским 41,4%.

Стамбене зграде су новијег датума и већина их је зидана последњих тридесетак година (66%), а петина између ослобођења и 1960-те године (20%). Не постоји битнија разлика између старости стамбеног фонда у српским и албанским насељима. У првима је удео зграда зиданих у последњих тридесет година 66,9%, а у другима 63,6%. У етнички мешовитим насељима проценат објеката ове старости је најнижи - 61,7%.

Процент стамбених зграда изграђених пре рата у Општини износи 14,2, а по посматраним групама насеља 13,4 (српска), 15,6 (албанска) и 16,5 (мешовита).

Знатно су лошији показатељи просечне површине стана на једно лице, с разлога релативно велике просечне величине домаћинства, посебно код албанског становништва. До 10 m² стамбене површине (која се сматра доњом границом тзв. патолошког прага становања) у Општини је према Попису 1989-те године имала половина становништва (6.349 лица или 50,4%). У етнички чистим српским насељима тај проценат је нижи (33,3%), у етнички мешовитим насељима 54,2%, а у албанским насељима чак 85,2% становништва. У албанским насељима је број грађана који има до 6 m² стамбене површине чак 51,6% становништва.

Преко 20 m² стамбене површине по члану домаћинства у Општини има 14% становника, од тога у српским насељима 20%, у мешовитим 13,8%, а у албанским 1,2%.

Просечна површина станова у општини Штрпце није мала; видели смо то према просечном броју соба у стану. Наравно да су високе просечне величине домаћинства, нарочито у Албанаца (8,6 чланова по домаћинству) основним разлогом овако ниских просечних површина по становнику.

Комунална опремљеност станова у Општини је катастрофално лоша. Ако изузмемо Штрпце, у коме 72% станова има инсталације водовода, канализације и електричну струју и Јажинце са 50% таквих станова, станови у свим осталим насељима су веома лоше комунално опремљени. У осталим етнички чистим српским насељима проценат потпуно комунално опремљених станова је 24,5% у мешовитим насељима 15% а у албанским насељима тек 4,2%.

Без икаквих инсталација је укупно 30 станова.

Прикључак на хигијенску септичку јаму има свега 34,1% станова, на нехигијенску септичку јаму прикључено је 10% станова (или 244), а без икаквог прикључења на септичку јаму је 55,9% станова (1.364 стана) и 7.486 становника општине, дакле, више од половине становника општине Штрпце (односно 59,4%).

У етнички чистим српским насељима половина станова нема прикључка на септичку јаму, а у етнички чистим албанским насељима чак 90%.

Друштвена заједница која, између осталог, као један од најважнијих сектора привредног развоја поставља туризам, производњу хране и, консеквентно, здраву и квалитетну животну средину, не може допустити овако низак ниво комуналне опремљености. Стога држимо да би један од приоритета у развоју општине Штрпце била обавеза сваког домаћинства да у догледно време обезбеди хигијенски исправну септичку јаму и одговарајуће прикључке.

Опремљеност станова помоћним просторијама (купатило и клозет), такође је, веома лоша. Свега трећина станова има купатило са клозетом. И овде су велике разлике између српских и албанских насеља.

Најзад већина станова је у зградама изграђеним од тврдог материјала (81,2%).

Имајући у виду релативно нов стамбени фонд у општини Штрпце, овако лошу комуналну опремљеност станова треба приписати, поред уобичајеног објашњења о неповољним економским условима и сиромаштву краја, и потпуном одсуству било какве грађевинске регулативе и хигијенских норми у грађењу стамбеног фонда. Због тога би било неопходно у најкраћем времену утврдити минималне услове стамбене изградње у општини, који би обавезали на реконструкцију и санацију постојећег стамбеног фонда, и дефинисати минималне стандарде за нову изградњу.

ДРУШТВЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Од друштвених делатности у општини Штрпце организоване су само основно и средње образовање (непотпуно)¹ и основна здравствена заштита. Подаци о броју запослених и оскудни подаци о површинама школских објеката су дати у Таб. XX у прилогу.

Од података о школским објектима дате су површине плаца, површине зграда под објектима, површине дворишта, и сл., али недостаје податак о бруто (или нето) развијеним грађевинским површинама школа. Отуда је немогуће доћи до показатеља о површини наставних просторија или учионица по ученику, нити до осталих релевантних показатеља о комуналној опремљености школа, врсти и квалитету наставних просторија, и сл.

Број запослених у основним и средњим школама дат је према образовној структури, али не и према врсти послова које обављају. Број запослених са средњом, вишом и високом школском спремом (у коју категорију припадају и наставници) у основним школама је 142, или један запослени на 14 ученика. Будући да је међу запосленима део радника који нису у наставном процесу (администрација, управа и сл.) сигурно је однос наставника и ученика неповољнији. Ако претпоставимо да је удео административних и управних радника око 20% међу запосленима са средњом, вишом и високом школском спремом, излази да на једног наставника у основним школама у општини Штрпце долази око 17 ученика. Сам по себи овај показатељ није лош (уобичајено се у школама у Србији креће око 20 ученика на једног наставника). Имајући у виду, међутим, да у општини постоје паралелни разреди за албанску и српску децу, и да због тога раде многа патуљаста одељења са малим бројем ученика, овај релативно повољан показатељ односа броја ученика на једног наставника не имплицира и добар квалитет наставе.

По нашем суду патуљаста одељења и мале школе не обезбеђују потпуно квалитет наставе и стицање знања неопходних за образовну проходност ка вишим нивоима образовања и оспособљавање за обављање стручних и квалификованих послова. Држимо да би и за општину Штрпце било рационалније да организује основно образовање у две или три велике основне школе у којима би деца били обезбеђени услови школовања који задовољавају високе критеријуме и стандарде савременог образовања, а да се доступност овим школама из

¹ Подаци о броју запослених у друштвеним делатностима добијени су на основу анкете из јуна 1989. године. Крајем јула 1990. у Штрпцу је основана Гимназија са 48 запослених, од којих 32 раде у Штрпцу а 16 у Одељењу гимназије у Фираји.

удаљених насеља обезбеди специјализованим школским аутобусима¹. У сваком случају било би пожељно да се уради темељна и објективна анализа услова и квалитета основног образовања у Општини и да се предложи организација која ће обезбедити бољи квалитет основног образовања и доступност основних школа свој деци са територије Општине путем организовања специјализованог превоза (школских аутобуса) и других пратећих садржаја (школска кухиња, библиотеке и сл.)

Средња школа у Штрпцу ради у згради основне школе и има двогодишњу наставу. Услови школовања су веома лоши, просторије су скучене, лоше опремљене, а постоји и тешкоћа обезбеђивања квалификованог наставног кадра. Природни и амбијентални услови у општини Штрпце, те изграђени објекти (хотели и сл.) могу се узети као релативно повољне околности да се предузму акције оснивања специјализоване средње школе, која би имала релативно велико гравитационо подручје (Косово, део северне Македоније и део централне Србије). Школа би давала сазнања у области брдско-планинске пољопривреде, производње специјализованих врста хране, коришћења лековитог и планинског биља, туризма и сл. Била би, дакле, прилагођена привредним и природним потенцијалима овог подручја. Формирање таквог средњешколског центра (на српском и енглеском језику и са специјализованим курсевима које би организовали у сарадњи са универзитетским центрима и међународним и образовним и специјализованим организацијама) чинило би зачетак организовања културно-образовног жаришта у Општини, без кога Општина не може да обезбеди квалитативни преображај социјалног и економског простора.

Сва одељења у косовским школама су етнички чиста. Одлука о етничким одељењима донета је незнано када, пре тридесетак или мање година, са мотивацијом која очито није била без разлога. У приштинским обдаништима васпитне групе су такође етнички одељене, значи од малих ногу деца нису упућена на билингвалност, која је основни предуслов заједничког живота у етнички (и језички) мешовитим срединама.

У разговору са директором и наставницима основне школе у Фираји речено нам је да су одељења у школама етнички чиста зато што су насеља етнички чиста. Тако је, на пример, у селу Вичи школске 1988/89. године било укупно 12-оро српске деце у четири разреда. Сва ова деца била су организована као један разред. Ове школске године у први разред основне школе у Вичи није било уписано нити једно српско дете.

-----
¹ Ауторка је ову тезу темељно образложила и изложила као нужан предуслов подизања квалитета основног образовања за децу из мањих насеља изван општинских центара у Просторном плану Србије (део о друштвеним делатностима).

Објашњење о разлозима етнички чистих одељења призива да поменемо настојање Федералне владе САД да пошто-пото обезбеди етничку хетерогеност основних школа у америчким градовима. Федерална влада је, средином седамдесетих година, донела одлуку о обавезном етничком хетерогизирању одељења основних школа. Пошто је у америчким градовима становништво по правилу сегрегирано не само према економском статусу, него и према етничкој и расној припадности то су и основне школе етнички и расно диференциране. Америчка влада, на основу извештаја стручњака који су се бавили проблемом последица етничке и расне сегрегације у основним школама за потребе федералне администрације, донела је одлуку о обавезном хетерогеном расном и етничком саставу одељења основних школа и обезбедила средства за свакодневно превозење деце аутобусима од места становања до школе коју ће похађати. Тако су деца из сиромашних црначких предграђа свакодневно превозена у локалне заједнице белих грађана и тамо похађала основну школу. Не треба говорити какве све отпоре је оваква владина политика изазвала међу становништвом, како белим (због "снижавања" социјалног и културног статуса одељења и мешања њихове деце са децом из нижих социјалних слојева), тако и обојеним (због наметања система вредности и притисака којима су црначка деца била изложена међу својим белим друговима). Циљеви америчке владе у формирању и остваривању програма "busing" били су вођени интересима међусобног упознавања, културног прожимања и, коначно, интеграције различитих друштвених слојева и класа у оно што се назива амерички начин живота и америчко друштво.

Пример "busing" и слична настојања демократских влада да различитим мерама у сфери образовања, становања, културних програма и сл., подстакну мешање и зближавање различитих социјалних, етничких, и других група грађана који живе на блиским територијалним дистанцама имају за циљ социјалну интеграцију становништва. Социјална интеграција становништва подразумева успостављање заједничких модалитета живљења и признавање различитости и културних специфичности социјалних група. Циљ је да се неговањем толеранције и признавањем легитимности различитих вредности, културних образаца, начина понашања, аспирација, отвори могућност заједничког живота, који неће угрожавати грађане и њихове индивидуалне и групне аспирације и обележја, нити ће наметати образце понашања и начина живота само одређених друштвених група и слојева, без обзира колико су они бројчано, економски или на неки други начин доминантни.

Здравствена служба у Општини организована је преко Дома здравља и пет пунктова: две амбуланте у Драјковцу и Јажинцу и здравственим пунктovima у Севцу, Врбештици и Броду. Здравствена служба запошљава 64 радника, од тога са високом стручном спремом 13, а двоје са вишом стручном спремом. Већина здравствених радника ради у Дому здравља у Штрпцу (77% лекара, 67% запослених у служби здравства у Општини). У амбуланти у Драјковцу ради један лекар и осам радника са средњом школом, а у амбуланти у Јажинцима два

лекара и пет радника са средњом стручном спремом. У здравственим пунктовима у Севцу, Врбештици и Броду ради по један здравствени радник са средњом стручном спремом.

Рачунајући да у здравственој служби у Штрпцу ради 13 лекара, излази да је однос лекара и становника 1:970. Овакав просек је лошији од просека Србије, а отприлике на нивоу просека Косова.

Нису нам доступни никакви подаци о квалитету здравствене заштите у Општини. У разговорима по удаљеним селима где не постоје здравствене станице, добили смо објашњење да здравствени радници Дома здравља не практикују теренски рад и пружање здравствене (превентивне) заштите у насељима (мобилне здравствене службе, дани у којима се обављају систематски прегледи по насељима, организована стоматолошка заштита и редовни преглед зуба у деце и омладине, и сл.). Здравственим радницима се долази на ноге, без обзира да ли се ради о акутним или превентивним медицинским услугама. Овome треба додати да општина Штрпце спада у општине у којима је остварен најнижи обухват вакцинације деце у Србији, који податак је објављен у дневној штампи.

Од укупног броја запослених у тзв. друштвеним делатностима у општини Штрпце (305), око 20% ради у тзв. државним и парадржавним службама (Скупштина општине, СУП и СИЗ за запошљавање). За тако малу општину овај број није занемарљив, али с друге стране ефикасна и квалификована општинска служба могла би значајно да допринесе подизању квалитета живота у Општини, те бржем социјалном, економском и културном развоју. Општинске службе слабом организацијом, те крутим и неодговорним службовањем, су у многим срединама озбиљна запрека слободног развоја, а посебно развоја предузетништва и свих оних активности које подразумевају обезбеђивање различитих врста дозвола и сагласности.

Развијеност друштвених делатности мора се сагледати у контексту општег развоја Општине. Укупан број запослених у Општини, према Попису 1989. године био је 2.435, односно око 19% становништва општине било је у радном односу. Највише је запослених у грађевинарству (815) а то су, у највећем броју, печалбари који раде у грађевинским организацијама у Скопљу, Титограду или другим подручјима ван Општине. Друга делатност по заступљености је индустрија и рударство (393), а иза ове следе угоститељство и туризам (337).

Запосленост у приватном сектору, према подацима из Ванредног пописа 1989. године, ако искључимо пољопривреду, практично је тек у повоју. Свега шесторо грађана самостално обавља делатност, а нема нити једне приватне организације која запошљава друге раднике сем власника¹.

У претходном поглављу наведени су подаци о броју радника у приватном сектору у Општини. Са 0,2% радника у приватном сектору од укупног броја запослених, засигурно да општина Штрпце спада у категорију југословенских општина које имају најтврђи и најодбојнији став према приватном сектору.

Реакција на спутавање приватног сектора у Југославији је енорман раст сиве економије, посебно у неразвијеним подручјима, у којима су државне и парадржавне службе имале знатно већу контролу и могућности спутавања приватног сектора. Према подацима које износи др Лојзе Сочан (Недељна Далмација, 3. децембар 1989. године), обим сиве економије у Југославији имао је енормне размере¹.

Нова политика Савезне владе и законска регулатива која је уследила битно су промениле статус и друштвене и приватне својине, одузимајући (или, за сада боље рећи, смањујући) монопол овој првој и признајући легитимност овој другој. Проблем је у томе што, с различитих разлога, мере и политика Савезне владе немају плодно тло у свим подручјима и у свим надлежним друштвеним и државним установама.

¹ "(...) Наше су анализе, каже Сочан, избациле један доиста стравичан податак: сива економија данас у Југославији равна је трећини вриједности друштвеног производа! То је просјек на разини Југославије с тим да тај постотак у понеким републикама и покрајинама износи око 20, а у понеким чак и до 50%! (...) Што смо у нашим истраживањима ишли јужније и што смо захваћали мање развијена подручја, то су упоришта сиве економије била изражајнија (::::) Сива економија није ништа друго него чедо административног социјализма. То је дјелатност која ниче свугдје где се успостављају нетржишни диспаритети. (...) Надаље, тај рецидив бољшевизма стварао је увјек култ друштвеног власништва, а то у многим нашим срединама није ништа друго него типично политичко власништво, власништво политичких структура на власти, које су дистрибуирале новац, доносиле одлуке где ће се он утоштити, а да се при томе не одговара за резултате такве дистрибуције, или боље рећи не одговара за лоше резултате, за промашаје. (...) Тамо гдје је систем ригидан и гдје фактички допушта само један тип власништва, тамо се заустављају и гуше све друге иницијативе. Међутим, живот има своје токове и своје законитости и ту не помаже репресија, па се упркос читавом арсеналу репресивних мјера, сива економија, како се сада види, није успјела ни смањити, а камоли брисати са тржишта, оно је аутономно функционисало и отварало простор, за њу без обзира на друштвене стеге. И што се догодило: један се дио људи нелегално богатио, упркос свој могућој репресији, а за читаву инфраструктуру друштва терет су подијеле оне двије трећине структуре које су на својим леђима изнијеле друштвени производ" (подвукла К.П.). Недељна Далмација, 3. просинац 1989. године, стр. 12. Интервју са др Лојзе Сочаном.

¹ У периоду од Пописа до октобра 1990. надлежна општинска служба издала је укупно 35 дозвола за обављање приватне делатности, од тога: 3 из делатности угоститељства, 6 из занатске делатности, 14 из области трговине и 12 из области саобраћаја (аутопревозници).

Легитимност и подстицање приватне иницијативе и приватног сектора су од суштинског значаја за развој Општине. У општини Штрпце је још увек велики број грађана печалбара, који раде за разне фирме изван Општине. Несумњиво је да грађани располажу капиталом који би желели да инвестирају као производни капитал у различите облике производних и предузетничких активности. Општина мора бити потпуно отворена према оваквим потребама грађана и не би смела да постоји разлика између статуса приватног и друштвеног сектора нити у којој области привредног и економског живота.

Посебно је непотребно ограничавати приватни капитал у условима ограничених друштвених инвестиција.

Сазнања до којих смо дошли на терену говоре да су отпори према приватном сектору у општини Штрпце веома јаки. Они долазе како од општинских служби (тешкоће око издавања дозвола, скупе дозволе, пореска политика), тако и од радних организација у друштвеном сектору и њиховог страха од конкурентности приватног сектора.

Легализација приватног сектора смањиле различите облике сиве економије и нелегалних трансфера. Стога држимо да би либерализација дозвола за приватни рад (увођење привремених дозвола, брзо и аутоматизовано давање дозвола за све оне активности које нису ограничене за приватни сектор - дефинисање конзистентне и подстицајне пореске политике) били међу приоритетним задацима.

Либерализација приватног сектора смањиле притисак на запошљавање у друштвеном сектору, а тиме и све оне облике привидног и лажног запошљавања које нема економског оправдања него је првенствено мотивисано социјалним разлозима.

У нас је друштвени сектор изразито фаворизован и има монополистички положај. Поред тога друштвени сектор је заштићен не само у условима пословања и различитим облицима подршке друштвено-политичке заједнице, него је заштићен и у последицама пословања (накнада губитка, различите субвенције, ослобађање од пореза, доприноса, и сл.). Монополистички положај друштвеног сектора је, а биће још дуго времена, основна брана увођењу и легализацији приватног сектора, чак и онда када приватни и друштвени сектор буду изједначени правно.

Да би се обновили стари занати и традиционални производи са овог подручја неопходан је подстицај са стране. То би требало учинити на паметан начин, усмеравањем, организовањем, учењем људи ономе што се тражи, што може да прође на тржишту, подучавањем у стандардима квалитета и сл. Таква врста стручног рада и усмеравања од стране локалне заједнице и локалних привредника није могућа; не само зато што не постоји интерес људи који би по својим друштвеним положајима требало да буду за то заинтересовани, већ због тога што не постоји довољно знања и разумевања за ову врсту активности.

За сада не постоје организоване акције у општини за заједничка улагања. Један од суштинских проблема је начин повезивања приватног инвеститора (који нуди програме, улагања и пласман) и власника средстава који би желео свој новац да уложи у те програме. Може ли се остварити ефикасно посредовање државе (општине) између ових субјеката? Ко, у ствари, треба ту да посредује? У одговору на ово питање поново ћемо се вратити на проблем хиперинституционализације друштвеног система. Ако општина својим службама буде задржавала монопол какав има у постојећем систему друштвене организације, онда се, по природи њеног положаја, гарантованих права и концентрације моћи и одлучивања њених служби, не може очекивати никакво ефикасно посредовање између привредних субјеката међусобно и привредних субјеката и грађана.

ОСОБЕНОСТИ СОЦИЈАЛНОГ ПРОСТОРА ОПШТИНЕ ШТРПЦЕ

У поглављу Особености социјалног простора општине Штрпце изнећемо нека запажања из разговора са становницима Општине као и неке опсервације о начину живота, друштвеним односима и положају појединих друштвених група.

Проблем незапослености

Незапосленост младих људи је несумњиво међу најтежим проблемима на подручју Општине. У дефинисању услова и политике запошљавања треба имати у виду одређене специфичности квалификационе структуре незапосленог становништва али и карактеристике домаћинства, које са своје стране проблем незапослености чине још сложенијим.

(1) И поред тога што велики број незапосленог младог становништва има одређени степен формалног образовања (по правилу средњу школу), не треба скривати истину о ниском образовном и квалификационом нивоу које су млади добили у току основног и средњег образовања (оно што су директне последице лошег и непромишљеног система основног и средњег образовања) нити одговарајућим усмерењима и знањима којима незапослени владају. Овако низак и неодговарајући квалитет образовања тешко може одговорити актуелним захтевима рационалног, ефикасног, стручног и квалитетног обављања послова на радном месту. Други, још тежи проблем је што овакво образовање (потпомогнуто одређеним особеностима социјалног и културног миљеа) представља велико ограничење за активан и самоиницијативан став младог човека у решавању својих egzистенцијалних проблема; другим речима, за напор младог човека да сам покуша да дође до неког посла или да га сам (и у заједници са другима) организује уместо да чека да посао добије.

(2) Неодговарајућа и неквалитетна образовна структура незапосленог становништва (квалитет образовања запослених овом приликом остављамо по страни) посебно драстично се исказује код женског албанског становништва. По нашем суду, основна карактеристика токова социјализације женског становништва у Албанаца је *деиндивидуализација*. Социјални и културни контакт, те преминација обичајног права, онемогућавају уобичајени процес социјализације који јединку развија у правцу индивидуе, личности са особеним ставом, аутентичношћу и свести о себи као посебној и непоновљивој особи. Преминација колективитета у албанским примарним заједницама, посебно међу сеоским живљем, држи жену у стању потчињености, редукујући је на функционалног члана домаћинства са примарном улогом репродукције.

Запошљавање женске радне снаге са оваквим културним карактеристикама, уз речена обележја ниске и неквалитетне квалификационе структуре, могућа је у првим фазама само као *чисто рабљење физичке радне снаге*. То је, дакле, једна димензија која се мора имати у виду и она ће се као изразит проблем јављати у свим оним опцијама које претпостављају запошљавање женског албанског становништва изван куће - домаћинства.

Друга опција која би у садашњима социјалним и економским околностима била изгледна, јесте подстицање активности које би омогућиле ангажовање женске радне снаге у оквиру домаћинства. Ту првенствено мислимо на оживљавање различитих облика заната и ручне радиности, који производи би због своје специфичности, аутентичности, реткости и врло малих серија могли имати добар пласман (у земљи и иностранству) и донети релативно добру добит. Да би се ова опција остварила, нужна су два основна услова: (1) спремност мушког дела домаћинства као и неформалних утицајних група у сеоским заједницама да ове покушаје стварно подрже и омогуће својим женским укућанима овакав ангажман (при чему не треба занемарити такве промене у интерперсоналним односима у домаћинству ће бити изазване оваквим ангажманом жена као ни то да су мушкарци потпуно свесни тога), и (2) промишљену и истрајну подршку надлежних општинских служби у подстицању кућне радиности и потпуну отвореност општинских служби према појединцима и групама (из приватног и друштвеног сектора) изван општине који би нашли свој интерес за ангажманима на овом плану.

(3) Посебну тешкоћу у запошљавању младих људи постављају разлике у величини домаћинства у Албанаца и Срба. Ако се успоставе критеријуми који ће вредновати и број запослених по домаћинству (као један од критеријума приликом запошљавања), онда ће српска домаћинства бити у повољнијој ситуацији, само зато што имају мању просечну величину домаћинства и мањи број аспираната на запослење. Ако се успоставе критеријуми који ће вредновати број запослених у односу на број чланова домаћинства, онда ће приоритет у

запошљавању имати албанско становништво, јер имају знатно већа домаћинства, знатно већи број аспираната на запослење по домаћинству, и знатно већи број чланова домаћинства на једног запосленог.

Сасвим је јасно да у нормалним околностима овакви критеријуми приликом запошљавања не би уопште били у игри, те да би једини валидан критеријум била способност и квалификованост аспираната на радно место. У ситуацији у којој је Косово данас, поменути критеријуми су и биће до даљег у игри. Због тога држимо да о њима треба отворено расправљати. Можда ће таква расправа допринети да се увиди сва бесмисленост и економска контрапродуктивност примене тих критеријума.

Омладина

Омладина у насељима која смо обишли је потпуно маргинализована друштвена група. Омладина односно старосна група од рецимо 15 до 26-28 година старости није артикулисана као друштвени субјект, као група са израженим аспирацијама, особеним вредностима, уверењима, специфичним начином живота, и сл. Потпуна имобилност омладине објашњава се недостатком средстава (нема новца за враћање бившег дома културе у Драјковцима, који данас служи као магацин, првобитној намени, нема новца за изградњу спортских терена, за формирање простора за скупљање омладине и различите културне и забавне програме...). Држимо да је објашњење о недостацима новца као основном разлогу одсуства културних и социјалних активности недовољно, па чак и нетачно. Недостатак средстава није никада био основни ограничавајући фактор у животу младих људи. Креативни, смислени и ангажовани програми и покрети младих људи и веома различите и садржајне форме дружења, забављања, различитих активности, ницали су и у веома сиромашним срединама и у сиромашним годинама, без значајније материјалне подршке тзв. шире друштвене заједнице. Дезинтеграција младих и низак степен заједничких активности и ангажмана припадника младе генерације, како у решавању основних егзистенцијалних питања (школовање, запослење, становање и сл.), тако и у сфери промена на плану социјалне организације, културних акција, политичких прилика и сл. последица су, по мом суду, хиперинституционализације друштвеног система на једној страни, и атомизације локалних заједница на другој страни.

Хиперинституционализација друштвеног система означава процесе који су потиснули и онемогућили облике спонтане, ванинституционалне и неформалне акције појединаца и друштвених група. Појединац или друштвена група нису у могућности да било шта ураде, што би имало предзнак легитимитета, ако је то изван званичних институција система. Да ли је могуће, рецимо, да група младих организује своју позоришну трупу, да уложи своје знање и умење, свој рад и своје слободно време и да даје представе по селима у општини а

да претходно није добило дозволу омладинске организације, социјалистичког савеза, да није добила "зелено светло" за програм од надлежних друштвених служби и сл.? Да ли та позоришна група може користити просторије за састанке месне заједнице или неке друге просторије, које великим делом времена зврје неискоришћене? Могу ли суд о вредности припремљене представе да дају грађани, на тај начин што ће представу гледати и препоручивати својим познаницима, пријатељима и суседима? Или суд о вредности представе нужно мора да да за то неки овлашћени друштвени субјект?

Пример позоришне групе је потпуно случајан, можда за ову општину ирелевантан. Може се навести безброј примера самонницијативних активности које се отварају и одвијају изван тзв. институција система, које имају социјалну, културну, политичку легитимност и оправданост и које огромно доприносе богаћењу социјалног живота грађана, подизању квалитета живота, повећању задовољства становништва, побољшању међуљудских односа, интеграцији социјалног простора, а тиме дају и ванредне економске и политичке учинке како за локалну заједницу, тако и за глобално друштво.

Хиперинституционализација друштвеног система је не само скупа и неефикасна; она је контрапродуктивна за економски, социјални и културни развој друштвене заједнице. Огромна средства се троше на функционисање неефикасних, неажурних и тромних друштвених служби, а остварује се сразмерно мала корист и учинак у односу на уложена средства. Стога би било нужно да се у формирању нове општине избегне стереотипна схема организације општина у нас, са свим могућим службама, којима се дефинишу надлежности и средства за функционисање, а њихово деловање је изван било какве контроле и утицаја грађанства.

Хиперинституционализација и неформални друштвени токови

У расправи о социјалним, економским, културним и политички контрапродуктивним ефектима хиперинституционализације нашег друштва, треба укључити и разматрање могућих реакција становништва, односно група становништва на будући развој општине Штрпце. Показало се, наиме, да су са становишта људских и грађанских права, остваривања циљева социјалног, економског и културног развоја, као и успостављања правне државе, били посве легитимни друштвени покрети и процеси вођени ван тзв. институција система. Другим речима, институције система су тако постављене и тако функционишу да онемогућавају остваривање одређених, чак законом гарантованих људских, економских и грађанских права.

Када се то једном потврдило у овом систему, не треба очекивати да ће легитимност оваквих покрета и токова моћи бити укинута и обезвређена. Због тога ће сваки покушај да се одређене активности сузбију (посебно активности у сфери људских, грађанских и економских права), зато што оне не одговарају групама на власти или групама које располажу друштвеном моћи, изазвати реакције, биле јавне или скривене.

Стога држимо да би посебно тежиште у развоју општине морало бити на успостављању потпуно отвореног демократског система, у коме ће се јавно износити и расправљати различита мишљења, ставови и интереси, без обзира колико они били опречни, међусобно искључиви и парцијални. У срединама са оваквим етничким карактеристикама и односима између етничких група, какве су Штрпце, Косово, и Југославија, мора доминирати подстицање толерантне културне атмосфере и легитимности различитих судова и ставова.

Социјална обележја

Основно социјално и културолошко обележје албанских заједница на подручју Општине је *затвореност* спрам било каквих утицаја другачијих вредности и норми живљења и понашања и интерперсоналних односа. Ради се о још увек затвореним заједницама са веома "тврдим" системом вредности и интерперсоналних односа, одбојним на цивилизацијске тековине и промене начина живота, које промене ни у ком случају не подразумевају асимилацију, уништавање културолошких специфичности и сл.

Користимо атрибут "тврд" систем вредности због израженог тежишта на колективитету и потчињавању индивидуалности интересима и циљевима колективитета. Понашање и аспирације индивидуа у оваквим заједницама у потпуности су усмерене на испуњавање циљева и норми заједнице, без обзира колико такво понашање и делање јесте на штету индивидуе. Чак би се могло речи да социјализација у оваквим заједницама спутава сазревање свести о себи као јединственом, непоновљивом индивидууму, чије потребе и аспирације су бар једнако легитимне као и аспирације и потребе примарне групе и заједнице у којој се одраста.

Спутовање индивидуалног сазревања у независну и самосталну личност и ограничења (броне) индивидуалној акцији прожимају укупан социјални, економски и културни контекст ових локалних заједница. Велика домаћинства са јасно утврђеном поделом рада и надлежности практично онемогућавају индивидуалну акцију и индивидуалну иницијативу. Свака индивидуална акција или иницијатива у таквом колективитету изазива потресе, који су врло тешки и ризични за индивидуу. Посебно треба имати на уму зависност индивидуе од колективитета; у овако чврстим и затвореним заједницама стално је присутан ксенофобичан став према свему што долази изван заједнице. Није у питању само одбрана заједнице од спољног утицаја; пресудна функција страха од странца и страног утицаја је у одржавању постојеће структуре примарне групе и онемогућавање било каквих утицаја који би претили да поремете устаљене односе.

Социјализација која пренаглашава зависност индивидуе од колективитета има изравно лоше последице на менталну структуру, како индивидуума тако и локалне заједнице. Одсуство индивидуалне иницијативе чланова примарне заједнице рефлектује се као став и по-

нашање спрам глобалне друштвене заједнице. У односу на глобалну заједницу формирају се очекивања односно ставови о обавези глобалне заједнице да испуни одређене захтеве у погледу задовољења потреба становништва, обезбеђивања одређених погодности, услова итд.

Спутаност индивидуалне активности и иницијативе у албанским заједницама у општини Штрпце подупрta је већ поменутом хиперинституционализацијом друштвеног и политичког система југословенског друштва, а посебно његових мање развијених подручја. Хиперинституционализована друштвена организација, такође не подноси индивидуалну акцију и иницијативу. Тако је ова суштинска одлика друштвеног и политичког система југословенског друштва поговарала и подстицала резистентност примарних заједница на Косову на било какве суштинске промене, а посебно међу албанским становништвом (обзиром на његову специфичну социјалну организацију, наглашену традиционалност, културну и социјалну затвореност и сл.).

Социјални простор општине Штрпце је цивилизацијски сегментиран. Не може се говорити о јединственом социјалном простору на коме живе друштвене и етничке групе различитих економских, социјалних и културолошких обележја са особеностима у начину живота, интерперсоналним односима унутар примарних заједница и сл. Ради се о цивилизацијски сегментираним простору који у датим условима друштвене и политичке организације тешко да може остварити минимални праг толеранције и интеграције.

Разлике између етничких група

Разлике у опремљености насеља, квалитету живота, условима школовања, нивоу задовољавања потреба у насељима општине Штрпце делом се дугују разликама у обележјима домаћинства, начину живота и вредносним оријентацијама становништва.

У албанским селима Фираја и Брод која су веома лоше комунално опремљена, без путева, телефонских инсталација и сл. наглашава се како све инвестиције иду у српска села. Разлике у опремљености српских и албанских насеља и у незапослености Срба и Албанаца тумаче се као последица протежирања ових првих, а не као последица великог популационог притиска, радно-некомпетентне квалификационе структуре албанске омладине, али и начина живота и вредносних оријентација становништва.

Специфичности албанског културног простора

Албанске примарне заједнице су још увек изузетно чврсте и затворене према окружју. Оне су по свом начину живота, интерперсоналним односима, генерацијским односима, односима међу половима, структури потрошње потпуно атипичне према свим осталим етничким групама. Резистентност облика примарних заједница у Албанаца је очи-

гледна. То је јединствен пример у европском простору интактности организације примарног груписања на савремене токове економског, културног и социјалног развоја, и посебно на утицаје масмедија и савремених облика комуникације идеја, вредности, итд.

Објашњење ове резистентности не може се тражити само у особеностима организације примерне заједнице у Албанаца, јер су и друге етничке групе имале чврсте и затворене примарне заједнице и јаке утицаје обичајног права. По нашем суду битна су два чиниоца за разумевање ове резистентности:

(1) онемогућавање да се дође у додир са савременим токовима, идејама и вредностима, што је врло ефикасно спроведено одлуком о укидању учења српскохрватског језика као основног језика, односно његовим формалним учењем у школама као страног језика (два часа недељно);

(2) потпуном контролом образовног система у албанским школама и његовим изузимањем из општег образовног система у нашем друштву.

Када се упореди начин живота албанског становништва у градовима, посебно виших друштвених слојева, који је у потпуности попримно обележја начина живота сличних слојева у осталим етничким групама, види се да ова изолованост и непроменљивост није условљена етничким обележјима Албанаца, него да је наметнута и осмишљена. Заосталост албанског села се само делом може објаснити општом заосталашћу и запостављањем развоја села у нас. Села у Србији су такође заостала, сиромашна и неразвијена; у вредносном смислу, међутим, села у Србији су доживела суштинске промене (аспирације, понашање, начин живота, генерацијски односи, односи у породици и сл.).

Поред тога, мушкарци из албанских села су као печалбари у контакту са савременим токовима и идејама и у Југославији и у свету. Та искуства се, међутим, не интериоризују и не преносе у своју локалну средину (опремање кућа, уређење дворишта, однос према послу, смањивање наталитета, иницијативност, развијање локалних акција и сл.).

О положају жена

Пример - Девојка у селу Брод. 25 година. Отац прима социјалну помоћ. Има два брата близанца (на одслужењу војног рока) и седам сестара. Четири сестре су удате, а четири су код куће.

Примила нас је у Оди. Ода је увек отворена за дошљаци и ту гости сачекају домаћина. Млађи укућани и женска чељад примају госта када домаћин није ту и могу да му праве друштво док не дође домаћин.

Елифе, тако се зове девојка, је завршила основну школу и два разреда средње школе. Путовала је једанпут са школом у Стругу, била је у Приштини и једном приликом код ујака у Аранђеловцу, седам дана.

Никада није размишљала да оде из свог села и да се за-
посли, рецимо, код ујака у Аранђеловцу. Прихватила би посао у фа-
брици, у хотелу не.

Устаје око 6-7 сати, заједно са осталим сестрама, обавља
кућне послове; на окућници саде кукуруз и детелину и имају само
три кокошке (немају чиме да их хране). Раније је одлазила са оцем у
шуму да скупља боровнице и гљиве. Отац је сада стар, не може да
иде, а оне саме не могу да одлазе у шуму.

Није никада била на игранци, нити некој сличној забави.
Гледа телевизију, али не коментарише нити може да помене неку по-
себну емисију. Док је ишла у школу читала је уџбенике и обавезну
лектуру. Када је престала да похађа школу, више не чита.

Српски језик веома слабо разуме, још теже се њиме кори-
сти. Српскохрватски језик је учила два сата недељно.

Никада није била у прилици да сретне некога за кога би
желела да се уда. Чека да се прво уда старија сестра, па ће онда до-
ћи њен ред. Она о томе не одлучује.

Елифе је изопштена из комуникације са спољним светом, са
светом изван њене кући (мајка, стар отац и три сестре). Са вршњаки-
њама села Брод се не дружи. Село је велико, расуто и нема изгледа
да се са њима среће и дружи.

Елифина мајка. Жене су још увек затворене. Не може об-
јаснити зашто је то тако, зашто се ништа не мења. Она каже: "моје
време је прошло у затвору. Желим своје ћерке и унуке да видим да
живе друкчије". Не може да одговори да ли би послала своју кћи да
живи и ради изван села.

Став немоћи. Потпуно одсуство активности назваћу ставом
немоћи. То потпуно одсуство иницијативе и немоћи рационализује се
немањем услова за рад. Елифе и њена мајка на свако питање: Зашто не
раде....., одговарају да немају услова, средстава ..... (не гаје кокошке јер
немају хране за њих; не беру боровнице, зато што треба ићи далеко;
не плету, зато што је вуна скупа).

Положај жена Српкиња

Утицај масмедија и могућност комуникације на српскохр-
ватском језику показује се у разликама између младих жена Српкиња и
Албанки.

Средњошколке у српским селима не разликују се много од
својих вршњакиња у градовима. Изглед, уређеност, коса, гардероба,
хигијена, негованост, показују висок ниво пажње који се поклања
сопственом изгледу. Не постоје никакве препреке у комуникацији. Пот-
пуно отворено, без нелагодности може се разговарати о стварима веома
интимне природе.

Нажалост, млада генерација је у многим суштинским обаве-
штењима упућена само на унутаргенерацијске разговоре. Јаз између ро-
дитеља и деце је велики. Друштвене службе које би по природи свог
посла морале бити активне на овом плану (школа, здравствене службе,
социјални радници, идт.) су незаинтересоване. При Дому здравља или
у оквиру омладинске организације не постоји служба која би била
отворена за разговоре са младим људима. О контрацепцији, о односима
међу половима, о сиди, о сазревању, о сукобима у породици млади
људи могу да разговарају само међу собом. Или да се обавештавају из
тзв. женских часописа који имају ту врсту штива.

Предлог. Да се разговара са образовним програмом ТВ Бео-
град да сними на видеотраке одређени број образовних емисија из раз-
личитих области, које би се могле дистрибуирати (позајмице и сл.),
домовима здравља, омладинским организацијама, школама итд. Тако би
се обезбедио квалификован и стручан ниво обавештења, и надокнадила
огромна празнина присутна у образовању и сазревању младих у мање
развијеним и заосталијим подручјима.

Однос међу половима код младих генерација у српским се-
лима општине се мења. Много више међу женским становништвом које
тежи друкчијем положају у породици, браку, тежи ка запошљавању и
сл.

Још увек је међу добрим делом женског становништва
удаја битан циљ после завршетка школовања. Али такви ставови се по-
лако мењају. Мушкарци су много тврдокорнији у одржавању традицио-
налних схема односа међу половима (положај мушкарца у кући, конзу-
мирање алкохола и сл.).

Нетипично албанско сеоско домаћинство

Домаћинство у селу Брод. Супруга присутна све време раз-
говора. Имају три кћери и пет синова. Велика нова зграда, висока
ограда само поред пута, двориште је наслоњено на имање; у дворишту
патке, ћурани, кокошке, "Застава 101"; велике собе са модерним намеш-
тајем. При доласку затичемо мушкарце и жене да седе заједно на ве-
ранди и ћаскају.

Домаћин је 28 година запослен у војном предузећу. Две
кћери су завршиле факултете, а једна је на студијама.

Домаћин говори о великој незапослености. Пољопривреда не
може апсорбовати радну снагу, парцеле су мале и нема довољно зем-
ље. Незапослени се баве шверцом или раде као физички радници ван
Косова и у иностранству.

Струја је доведена до села Брод 1972. године, а у села
Бурник, Ижанце и Коштањево тек 1978. године. У Броду је напоп
слаб, није изграђена трафостаница.

Амбуланта у Броду налази се у кући коју је дао један мештанин. Ради само три сата дневно. Имају медицинску сестру која даје инекције. Немају лекара, нити постоје редовни обиласци патронажних служби медицинског центра у Штрпцу. Нема тзв. лекарских дана, односно редовних периодичних посета лекара селу.

Немају телефон.

Пре десетак година село је само изградило водовод.

Село Брод било је против припајања општини Штрпце. Нова општина је изневерила очекивања.

Утицај канона Леке Дукађинија

Доминира обичајно право да само мушка деца наслеђују имовину. У случајевима када се наследство решава судским путем, жене учествују у подели наследства.

Социјалистичко законодавство и Канон Леке Дукађинија се суштински сукобљавају у статусу жене. Доминира пракса задржавања статуса жена према Канону Леке Дукађинија. Образовање и еманципација жена руши уобичајену структуру албанских породица. То је основни разлог искључивања жена из било каквих облика ван кућног живота и подстицања свих оних чинилаца који онемогућавају комуникацију жена са светом изван примарне групе као што је учење нематерњег језика, односно страног језика (српскохрватског) који је трансмисија - преносник различитих вредности, друкчијих погледа на свет и односа у породици, посебно друкчијег статуса и улоге жене у савременом друштву, задржавању високих зидова око куће, неучествовање жена у радовима на пољу и сл.

Функција зида. Запажамо да у чистим албанским насељима етнички потпуно хомогеним, се у мањој мери граде зидови око кућа домаћинства, него у етнички хетерогеним насељима. Објашњење би могло бити на трагу спречавања комуникације женског становништва и деце са окружењем, а не традиционалне поделе на мушке и женске улоге и забране да друго мушко лице види женску чељад.

Односи у албанској породици се полако мењају. Полако се стиче право на развод, на пример. Деца по старим законима остају код оца, мада се може постићи споразум да остану код мајке.

Приликом прослава (свадби и сл.) још увек су одвојени мушкараци и жене. Мали дечасти су са мајкама на прослави.

Свако албанско село има своје Мировно веће. А свака махала има своје неформално вођство. Ову неформалну групу чине стари људи из махале и решавају све спорове. Ако ова неформална група у махали не може да реши спор, онда се проблем преноси на Мировно веће, потом у Социјалистички савез, па и ако тако не успе, иде се тек онда на суд. Мировно веће се бира по махалама. Свака махала

бира по једног представника за Мировно веће. Мировно веће се потврђује на Социјалистичком савезу. Постоји статут Мировног већа и редовни годишњи извештаји.

Комуникације и положај удаљених махала

Удаљене махале су изоловане просторно, а то значи и изузете из свих битних друштвених токова. Према разговорима у МанМахали, све је мањи интерес и обавеза надлежних друштвених служби за удаљене заједнице. Социјални радници никада не залазе у ове махале, нити здравствени радници. Раније су били релативно редовни доласци лекара и медикара, пре десетак година, сада више не. То се поклапа са оснивањем Дома здравља у Штрпцу, који има 64 запослена, од тога 12 лекара. Они, међутим, не обилазе села и не иду по кућама.

Слаби су и систематски прегледи деце по школама. Посебно у истуреним одељењима. Од пре неколико година систематски прегледи деце у истуреним одељењима су обустављени. По школама нема стоматолошких служби. Само у Штрпцу.

Похвале су изречене раду ветеринара у Општини. Ради само један ветеринар, озбиљно обавља свој посао и поштује радно место. Увек долази на позив.

Уређеност простора и култура живљења

Неуређеност и запушеност простора села и дворишта домаћинства. До заселака воде блатњави и изорани сокаци. Дворишта су неуређена, блатњава, са утабаном земљом. Нема траве, дрвећа нити цвећа. Не примећују се засади поврћа.

Клозети су страшни. Плитке јаме на падини, тако да се отпадне воде и фекалије сливају на пут уз ограду.

Куће су запуштене. Код старих кућа дограђени су нови делови и то је по правилу гостинска соба.

Откуп и улога задруге

Приватном сектору је забрањен откуп шумских плодова (боровница и гљива). Грађани су обавезни да боровнице дају задрузи. Задруга даје упола мању цену за плодове од приватника. Право милиције да одузима плодове и да кажњава.

Задруга има право на директан откуп стоке. Задруга ништа не инвестира и не мари за обезбеђивање услова за узгој стоке (храна и сл.). Али зато полаже право на откуп. Сељаци не могу да продају стоку другим лицима, само задрузи.

Сељаци плаћају порез на испашу стоке на друштвеном земљишту. Задруга, пак, образлаже забрану продаје стоке другим лицима тиме што се стока напаса на друштвеном земљишту.

Задруга не организује откуп пољопривредних производа (млеко, вуна ...). Задруга је формирана после рата и тада је добро радила. Данас је под утицајем кланова. Ако сељак има неког познатог у Задрузи може да обезбеди различите врсте услуга и помоћи од задруге.

Не постоје могућности нити канали повезивања сељака са заинтересованим привредницима изван Општине. То општина не дозвољава. Друштвени сектор у целини је лоше организован.

Услови образовања

Функција основног образовања у Општини редукована је на задовољавање формалних захтева постављених у систему образовања. Чини се међутим, да би међу основним задацима била критичка анализа квалитета образовања које ђаци добијају. Разговори са ученицима основних школа показују да школа пружа доста низак ниво знања. Посебно су запостављене активности специфичног образовања, које овде практично не постоје (музичко образовање, страни језици и сл.)

Чини се да је настава у албанским школама посебно ниског квалитета. Ово се посебно односи на учење српскохрватског језика.

Економска ситуација домаћинства, посебно у делу српских села омогућава финансирање одређених образовних активности. Грађани су заинтересовани да њихова деца уче стране језике, да уче музичку школу и сл.

Било би пожељно направити програме са Институтом за стране језике и основати курсеве за учење страних језика.

Ово важи и за учење музике, за увођење курсева из програмирања и сл.

Нужно је понудити програме који би деци у Општини омогућили стицање знања које данас не могу добити у својим школама, а која су приступачна градској деци у нас. Родитељи су не само заинтересовани за таква знања него су и спремни да плаћају часове за своју децу.

Закључна разматрања

(1) Битно обележје социјалног простора општине Штрпце је *цивилизацијска сегментираност*. Ради се о простору насељеном друштвеним групама са изразитим цивилизацијским разликама у начину живота, облицима примарног груписања, интерперсоналним и интергенерацијским односима, вредностима, ставовима, аспирацијама, и што је посебно ва-

жно, односу према променама и токовима карактеристичном за сва модерна и отворена друштва. Нису то оне нормалне културне разлике и културна диференцираност присутне у готово свим територијалним заједницама. То су разлике цивилизацијске природе, изражене у толикој мери да можемо говорити о *предцивилизацијској и цивилизацијској парадигми* живљења на једном малом простору.

Основна линија раздвојености ових цивилизацијских парадигми је етничка припадност. Примарне заједнице у Албанаца су изузетно чврсте, традиционално организоване и затворене према окружењу. Оне су по свом начину живота, интерперсоналним односима међу половима, структури потрошње, потпуно различите од свих осталих етничких и територијалних заједница. Резистентност на промене у албанским сеоским заједницама су јединствене у европским, а вероватно и светским размерама. Утицаји масмедија и осталих облика комуникација савременог света у овим заједницама су потпуно блокирани. Оне су, једноставно речено, изопштене из савремених друштвених токова. Овакво стање ствари је веома тешко објаснити ако се имају у виду различити облици утицаја којима су ове заједнице непрекидно изложене (велики број радника печалбара у земљи и иностранству, утицај телевизије и других масмедија - већина албанских домаћинства поседују телевизор и сл.). У покушају објашњења оваквих стања скренућемо пажњу на један узрочник који нам се чини од посебне важности - знање српскохрватског језика. Албанско женско становништво, деца и омладина слабо владају српскохрватским језиком; тим недостатком ове групе су практично искључене из савремених токова и онемогућене у сазнањима нужним за промену ставова, вредносних оријентација, аспирација и пракси.

Шта значи непознавање језика већине може се посебно вредновати када упоредимо сиромашна и економски неразвијена домаћинства у српским селима општине и уопште у сиромашним селима у Србији. Економско сиромаштво у овим срединама није постављало ограничења у промени ставова и посебно аспирација младих људи и женског становништва. Тежња ка побољшању услова живота, ка модернизацији, ка променама особног статуса су веома раширене у овим срединама, а то сазнање и те аспирације дугујемо упознавању промена и начина живота у развијеним срединама.

Због тога држимо да је неопходан услов економских промена у албанским селима културно отварање ових средина и пробијање свих оних баријера које омладину и женско становништво држе затворене или изоловане у овим заједницама. *Учење српскохрватског језика*, не као страног језика или језика друштвене средине, него као *основног језика* на коме се може комуницирати у највећем делу Југославије је *први неопходан услов за ове промене*. Други услов је примена јединствених образовних програма у основној школи и контрола квалитета наставе и ангажмана наставничког кадра у различитим облицима наставних и ваннаставних активности. Поред тога, сматрамо да би оснивање двојезичних новина са квалитетним рубрикама у области историје,

савременог начина живота, здравствене заштите, уређења домаћинства, односима у породици и сл. допринело комуникацији идеја и промени састава и начина живота у овим затвореним и себи оријентисаним заједницама.

(2) Друго, по мом виђењу, суштинско обележје становништва на овом простору, и у албанским и у српским селима је некавалитетна и неодговарајућа образовна структура. И поред тога што велики број незапосленог младог становништва има одређен степен формалног образовања (по правилу средњу школу), не треба скривати истину о ниском образовном и квалификационом нивоу који су млади добили у основној и средњој школи (што је директна последица лошег и не-промишљеног система основног и средњег образовања, бесмислене кадровске политике у образовању, одсуства било какве конзистентне контроле квалитета образовања, веома лоших услова школовања - старе зграде, неопремљене, са минималним прибором и сл.) Речено нам је, на пример, да у средњој школи у Штрпцу (два разреда) су постојала само два усмерења: математичко-физички и противпожарни. Колико су ова знања потребна привреди и друштвеној заједници у Општини не треба коментарисати, али треба рећи да не постоје усмерења која ће младе учити о пољопривреди, коришћењу природних ресурса (шумски плодови и сл.), сточарству, туризму и сл.

Овако низак и неодговарајући квалитет образовања не може одговарати актуелним захтевима рационалног, ефикасног, стручног и квалитетног обављања послова на радном месту. Други, и још тежи проблем је што овакво образовање (потпомогнуто особеностима социјалног и културног миљеа) представља велико ограничење за формирање активног и самоиницијативног става младог човека у решавању својих егзистенцијалних потреба.

Држимо да би Општина могла да на плану образовања сама, не чекајући помоћ надлежних служби у Покрајини, учини неке промене које би допринеле побољшању квалитета образовања и стицању знања релевантних за савремене услове привређивања. Међу овим променама наглашавамо следеће:

- уједначавање програма и критеријума наставе и оцењивања у свим школама на територији Општине;

- темељно учење српскохрватског језика за све ученике, јер је добро познавање овог језика услов за активно укључивање у привредне, економске и културне токове у већем делу Југославије;

- учење енглеског језика као доминантног светског језика чије познавање је неопходно за праћење и коришћење савремених знања;

- трансформација средњег образовања у Општини. Чини се да би средње образовање могло да се усмери у правцу стицања знања и вештина у областима пољопривреде, туризма и осталих сектора

привредног живота који чине специфичне потенцијале развоја, а условљени су природним околностима. Такав средњошколски центар могао би перспективно да прошири гравитационо подручје и да привуче ученике из других општина Покрајине, па чак и изван Покрајине. Сигурно је да развој средњег образовања у правцу понављања уобичајених схема овог нивоа наставе не може допринети афирмацији нити препознатљивости овог средњошколског центра на ширем гравитационом подручју. Због тога тежиште стављамо на специфичне програме који нису развијени нити постоје у систему средњошколског образовања у Покрајини (а изгледа ни у Србији), у којима би се могла обезбедити стална комбинација наставе и практичне примене знања (сточарство, коришћење лековитог биља и шумских плодова, прерада млека и млечних производа, туризам и комплементарне активности, сл.).

Неодговарајућа и некавалитетна образовна структура младих и незапослених људи (квалитет образовања запослених овом приликом остављамо по страни), посебно је драстична код женског албанског становништва. Лош и некавалитетан школски систем не може да промени нити бар ублажи основну карактеристику токова социјализације женског албанског становништва - а то је *деиндивидуализација*.

Социјални и културни контекст албанских примарних заједница, преминација обичајног права и потпуни неуспех државе (друштвене заједнице, како хоћете) на плану еманципације и модернизације начина живота ових заједница, сузбили су уобичајене процесе социјализације у савременом друштву који јединку развијају у правцу индивидуе, личности са особеним ставовима, аутентичношћу и свести о себи као непоновљивој особи. Преминација колективитета у албанским заједницама, посебно међу сеоским живљем, држи жену у стању потчињености, редукујући је на функционалног члана домаћинства са примарном улогом репродукције. Запошљавање женске радне снаге са оваквим културним карактеристикама, уз речена обележја ниске и некавалитетне образовне структуре, могуће је само као *чисто рабљене физичке радне снаге*. То је чињеница која се мора имати у виду и она ће се као изразит проблем јавити у свим оним опцијама које претпостављају запошљавање женског албанског становништва изван домаћинства. То је разлог зашто смо промене на плану образовања и културног отварања албанских примарних заједница ставили у први план.

У овом контексту треба указати и на тешке егзистенцијалне проблеме женског становништва у печалбарским домаћинствима. Знамо да су на овим просторима печалбарска домаћинства веома раширена и у српским и у албанским селима. Пошто је нуклеаризација домаћинства, односно раслојавање домаћинства, много више присутно у Срба, то је положај женског становништва у селима код ове етничке групе знатно тежи. Целокупно домаћинство (пољопривредни радови, свакодневне обавезе, одгој деце, и сл.) је на плећима ових жена, које у систему социјалне заштите у нас чине посве маргиналну групу. Положај сеоске жене у нашем систему је тежак, без правне, социјалне

и економске сигурности. Када на ту жену падну и обавезе вођења целокупног домаћинства, када она преузима и оне традиционално мушке послове, као и послове које су у проширеним домаћинствима обављали други чланови (старија генерација, остала женска одрасла чељад, итд.), онда је извесно зашто је егзодус женског становништва са села много јачи и зашто у селима данас постоји проблем вишка мушког становништва и негативна стопа репродукције становништва (с изузетком Косова).

Задржавање становништва у селима биће ефикасно само ако се побољша правна, социјална и здравствена заштита сеоског, а посебно женског становништва. Треба признати да је улога жена у задржавању становништва у насељима општине Штрпце, овде првенствено мислимо на српску популацију, била пресудна.

(3) Следеће обележје на које треба скренути пажњу јесте економска диференцираност домаћинства. Постоје велике разлике у економској развијености домаћинства које ће се све више повећати у условима слободног и отвореног привређивања, либерализације приватног сектора, и сл. Ову економску диференцијацију домаћинства Општина ни у ком случају не би смела сузбијати рестриктивном пореском политиком, онемогућавањем приватне иницијативе и сл. То значи да не би смеле бити постављене никакве границе економском богаћењу домаћинства; насупрот сматрамо да би Општина својим мерама требало да подстиче богаћење домаћинства, јер само економски јака и потентна домаћинства могу репродуковати више облике заједничке потрошње и богато окружје.

Економска диференцијација домаћинства имплицира разлике у начину живота, облицима задовољења потреба и начину потрошње. Опасно је и дестимулативно за економски развој у оваквим условима економске и социјалне диференцираности наметати одређене схеме и стереотипне облике задовољавања потреба, који би ишли за униформним решењима и лажним уједначавањем квалитета живота и нивоа задовољења потреба становништва. Већ сада постоји не мали број домаћинстава, посебно у српским селима, која су спремна да партиципирају у финансирању различитих облика друштвених активности и садржаја који ће омогућити њиховој деци боље образовање, стицање различитих знања, и сл. (курсеви страних језика, рад на компјутерима, музичко образовање, итд.).

(4) Легализација и подстицање приватног сектора је од суштинског значаја за развој Општине. Према сазнањима до којих смо дошли у разговорима на терену, приватни сектор не ужива адекватну подршку нити наклоност општинских служби (тешкоће око добијања дозвола, скупе дозволе, пореска политика). Негативан однос према приватном сектору је све мање у сфери идеологије и идеолошких предрасуда; негативан став према приватном сектору и ограничења која му

се постављају треба тражити у монополистичком положају друштвеног сектора и у чињеници да ће приватни сектор заиста угрозити заштићен и привилегован положај друштвеног сектора привређивања. Ово што говорим је евидентно у пракси туристичке понуде (одбијање да се дају дозволе за рад приватницима у области туристичке понуде - приватне ски школе, приватне продавнице, и сл.), у броју приватних продавница по селима, и сл.

Легализација приватног сектора смањиће различите облике сиве економије и нелегалних трансфера. У условима ограничених друштвених инвестиција је посебно опасно ограничавање приватног капитала. Либерализација приватног сектора смањиће притисак на запошљавање у друштвеном сектору, а тиме и све облике привредног и лажног запошљавања који немају економску оправданост него су првенствено мотивисани социјалним или неким другим разлозима.

Легализација приватног сектора подразумева потпуно изједначавање оба сектора својине, у свим сферама: (пореска политика, доприноси и обавезе из ЛД и остала давања). Нема никаквог оправдања да друштвена заједница надокнађује губитке радним организацијама у друштвеном сектору (као што је то, на пример, хотел или нека производна организација), а да подиже пореске и друге обавезе приватном сектору да би надоместила средства за ове субвенције, нити пак да средства добијена са стране (фонд за неразвијене и сл.) користи за покривање губитка радних организација у друштвеном сектору и обезбеђивање личних доходака запослених.

Општина Штрпце је у прилици да, као нова и веома неразвијена, развије праксу која обезбеђује стварно место мале привреде и приватног сектора у укупном развоју, односно да кроз прописе и праксу заиста оствари општа начела нашег друштва о значају и месту мале привреде и предузетништва у укупној структури привреде.

У општини Штрпце би, обзиром на повољне природне услове и туристичке потенцијале, посебно требало подстицати различите облике услужног сектора мале привреде: рекреација (тениска игралишта, јахаћи клубови, ски школе, организација туризма у домаћинствима, приватни пансионери као доминантан облик туристичке понуде који може да задовољи веома диференциране захтеве туристичке потражње, дечија обданишта у скијашким центрима, итд., итд.).

(5) Овде је неопходно поменути проблем општинског центризма. Пракса општинског центризма присутна је у готово свим општинама у Југославији, са мањим изузецима у Словенији. О овом проблему било је расправљано на једном научном скупу у Сплиту пре три године, а реферати су штампани у часопису Погледи.

Непожељне последице општинског центризма за развој простора Општине могао би се избећи одговарајућим развојем микроцентра у општини Штрпце и применом несхематизираних програма развоја друштвених делатности и сервиса у Општини.

Желим да изнесем предлог о могућности оснивања, условно названо, микроцентра друштвених делатности на нивоу месних заједница, односно сеоских заједница. Основу програма ових центара чиниле би активности из културе, здравства, социјалне заштите, спорта, рекреације, сервиса, итд. Задатак оваквих микроцентра био би да делују у домену превентиве и просвећивања (комуникацијом програма и активности, стварним ангажовањем грађана у активностима друштвених делатности, и сл.).

Другим речима, залажем се за несхематизован приступ развоју друштвених делатности који подразумева активнију и ангажованију улогу запослених у тим делатностима и општинских служби. Ово је идеја, која наравно захтева озбиљну разраду програма која би обухватила питања објекта, типа, опремљености, начин функционисања служби, њихову пространу покретљивост, отвореност према захтевима и потребама грађана, и сл.

Сама чињеница да се ради о новој општини, једној од најмлађих у земљи, може се сматрати шансом да се критички вреднују уобичајене схеме организације облика социјалног живота и задовољавања потреба становништва, и да се уобличавају нове праксе које би биле применљивије и више одговарале потребама грађана и специфичностима социјалног простора.

(6) Општина Штрпце суочиће се у развоју друштвених делатности и уопште у свом развоју са проблемима који су последица великих разлика у облицима примарног груписања становништва и демографске структуре становништва у насељима. Проблем је у томе што при оваквим разликама демографске природе (број деце у школском узрасту, број запослених чланова домаћинства према броју издржаваних чланова итд.) се нужно поставља питање да ли је и на који начин могуће остварити јединствене норме и стандарде у задовољењу потреба у оквиру друштвених делатности, становања, и сл. Велики демографски притисак и велики број издржаваног становништва у односу на број запослених су перманентна брана подизању нивоа квалитета живота и остваривању постављених стандарда задовољења потреба становништва.

Ова питања се у нашој дневној пракси не постављају на дневни ред, јер се полази од идеологизираних представа о праву на једнаке услове у задовољавању оних потреба које се алиментирају из заједничких извора (фондова). Пракса показује да није ни могуће остварити једнаке услове задовољавања потреба, јер ови фондови нису формиран на нивоу Федерације или Републике, нису дакле централизовани па се средства не дистрибуирају *per capita*. Униформни модели, иза којих стоји велико администрирање и бирократизован начин рада надлежних служби, такође нису продуктиван начин за квалитетно задовољавање потреба становништва у локалним заједницама, јер се морају прилагођавати демографским и економским особеностима и потенцијалима локалне заједнице. Због тога сматрамо да је нужно развијати специфичне програме друштвених делатности прилагођене демографским и социјалним обележјима локалних заједница.

ЛИТЕРАТУРА

1. Basha T., *Determinante prirodnog kretanja stanovništva Kosova*, doktorska disertacija, PMF Univerzitet u Beogradu, 1983.
2. Grupa autora, *Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti*, Centar za demografska istraživanja, IDN, Beograd, 1978.
3. Grupa autora, *Stanovništvo i domaćinstva SR Srbije - prema popisu 1981.*, RZS SR Srbije, Beograd, 1984.
4. Grupa autora, *Demografski razvoj i populaciona politika SAP Kosova*, IDN-CDI, Beograd, 1988.
5. Мацура М., *Проблем рађања на Косову*, Зборник округлог стола о научном истраживању Косова, САНУ, Београд, 1988.
6. Macura M., *Razvojni, socijalni i demografski problemi Kosova*, Časopis za kritičku teoriju društva i kulture, Pogledi - Kosovo danas i sutra, br. 2/1988., Split, 1988.
7. Николић С., *Брезовица (пример преображаја насеља)*, Зборник радова Географског завода, св. III, Београд, 1956.
8. Petrović R., *Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1985.
9. Урошевић А., *Шарпланинска жупа Сиринић*, Годишен зборник, Филозофски факултет Скопје, књ. I, Скопје, 1948.
10. Wertheimer-Baletić A., *Ekonomska aktivnost stanovništva - demografski aspekti*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
11. *Oblast Brankovića - opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1972.
12. *Речник места у ослобођеној области старе Србије* (попис од 1.3.1913.), Београд, 1914.
13. *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год.*, Краљевина Југославија, Општа државна статистика, Сарајево, 1932.

14. Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 марта 1931. год., књ. II, Краљевина Југославија, Општа државна статистика, Београд, 1938.
15. *Popis stanovništva 1953.*, Fertilitet, knj. X, SZS, Beograd, 1960.
16. *Popis stanovništva 1961.*, knj. VI, SZS, Beograd, 1967.
17. *Popis stanovništva 1961.*, knj. XI, SZS, Beograd, 1965.
18. *Popis stanovništva 1961.*, knj. VIII, SZS, Beograd, 1966.
19. *Popis stanovništva 1961.*, knj. XII, SZS, Beograd, 1966.
20. *Popis stanovništva 1961.*, knj. XIII, SZS, Beograd, 1965.
21. *Popis stanovništva i stanova 1971.*, knj. VII, SZS, Beograd, 1975.
22. *Popis stanovništva i stanova 1971.*, knj. XI, SZS, Beograd, 1973.
23. *Popis stanovništva, домаћинства i stanova 1981.*, tabela 194, SZS, Beograd, 1984.
24. *Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године - Документациони материјал*, РЗС СР Србије, Београд
25. *Popis stanovništva, домаћинства i stanova 1981. - opšta i metodološka objašnjenja*, SZS, Beograd, 1983.
26. *Ванредни попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава, 31.3.1989. у општини Штрпце*, РЗС СР Србије, Београд, 1990.
27. *Документација виталне статистике РЗС СР Србије*, Београд.
28. *Општине у СР Србији 1988.*, РЗС, Београд, 1989.

Summary

DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT AND SPECIFICS OF SOCIAL ENVIRONMENT

The study of the demographic development and specifics of the social environment of the Sirinić district (Štrpce commune) was conceived in the preparatory stage of the Project as one of those basic fields of research which are the backbone of a comprehensive study of the complex nature - population - society - economy geosystem. It is based on the standard demographic methodology developed by Miloš Macura and Dušan Breznik, considering demographic development as a complex historical process and population as a natural and social or biosocial category subjected to statistical and functional (deterministic) laws. In this particular case, the researchers had a delicate, scientifically challenging and socially topical and important task. They had to reveal - in a relatively small community featured by a marked geographic compactness, naturally predisposed communicativeness in the nodal Mt Šar region, turbulent political history and perennial disorder, typical of Kosovo and Metohija - the specifics of its formation and behaviour, trends and characteristics, especially differential ones, determined by ethnocultural, anthropogeographic and sociological factors. The results of this research are of broader scientific and social concern. We shall mention only those which we consider as the most important.

Geographic compactness (completeness) and almost one-way passableness of the Sirinić district, closely related to its antropogeographic and cultural and geographic position in relation to the Prizren and Metohija, South Kosovo and West Macedonian surroundings, are of prime significance for the development and fixing of a relatively stable demographic structure reflecting a sharp differentiation of population trends on an ethnic, cultural, civilizational and sociological basis.

Considering the ethnogeographic structure of the Sirinić population, based on the anthropogeographic position and specific antropogeo-

graphic processes in the district itself and its surroundings, which is treated in detail in an anthropogeographic and ethnological study (see Vol. 37/IV, Special Editions of the Geographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts), the following questions impose themselves: the first concerns the relationship between the geographic structure, anthropogeographic, ethnic, cultural and social processes on one side and the Sirinić demographic development on the other; the second question is confined to the demographic behaviour of the Serbs and Albanians in the Sirinić district, as consistent ethnodemographic components which determine to a considerable extent the differential and general demographic situation in the district and its demographic prospects; the third concerns the relations between the basic features of the demographic development of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija and their Sirinić counterparts or, in other words, the Sirinić demographic microregion; the fourth concerns the specifics of the social environment in this district as the factor determining the demographic process; the fifth is about demographic and primarily ethnodemographic and ethnogeographic implications of economic development.

Bearing in mind the mentioned questions relating to the basic conditions for and factors of demographic development of the Sirinić district and its differential features, it is necessary to emphasize the following findings and conclusions:

a) As a special topic, the anthropogeographic and ethnological problems are treated in detail in the fourth volume of the study devoted to the Sirinić district (Special Editions of the Geographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Vol. 37/IV). On the basis of its results, one can evaluate the role of these processes and factors in both the historical and modern demographic development of this district.

b) As to the questions about demographic specifics and behaviour of Serbs and Albanians in the Sirinić district, as well as about a qualitative analogy with general demographic characteristics of the Serbian and Albanian population in Kosovo and Metohija, one can give a highly reliable answer. Namely, there are no major differences between the entity and its components regardless of geographic specifics.

The Serbian population in the Sirinić district is in the process of a demographic transition which moved ahead quite a bit. Despite such a small area and homogeneous ethnocultural environment, it has some internal specifics. The Albanian population in the Sirinić district is at a pre-transitional stage of development or, to be more precise, it is at the very beginning of a transitional period of development featured by a very high birth rate. Such a situation is logical and natural and only confirms the modern theoretical concept about the existence and functioning of consistent homeostatic demographic systems. On the local (Sirinić) and regional (Kosovo and Metohija) plane we have two essentially different demographic systems whose characteristics and behaviour are determined by cultural, civilizational, anthropogeographic, ethnological and sociological factors. The

action of economic factors is not neglected but one should bear in mind that in these two, basically different environments, economic factors do not generate the same effects. Moreover, these effects on a demographic transformation and general social development are not similar.

The above mentioned question about demographic or ethnodemographic and ethnogeographic implications of specific and general economic development for the Sirinić district is of prime significance. From many aspects, it is related to those developmental aims which put the survival of the Serbian population in this nodal Mt Šar and borderline southern part of its habitat in the foreground. In this connection, we shall repeat only what was stated in the preliminary version of the study devoted to the Štrpce commune in August 1989. Namely, any serious failure in development efforts could generate lasting effects, quite contrary to the anticipated ones, on the neuralgic "Kosovo situation" (whose influence is also strong) not only from an economic aspect, but also from a social, political, demographic, spatial and organizational one. In other words, there are many problems which require rational, realistic and resolute solutions which cannot count on alterations and modifications any more. One of the vital questions concerns the *effects of accelerated development of the implications and effects of increased communicativeness, and actual possibilities for disturbing the present ethnogeographic division of the Serbian and Albanian population whose mutual relations are exemplary in the event of a specified social distance and differential living conditions*. Considering historical experience and civilizational resistance, as well as complex socio-psychological syndromes of the "minority" and "majority" groups, which include social and cultural incompatibility, intolerance, mimicry, aggressiveness, the feeling of endangerment, etc., the fundamental question that imposes itself concerns the finding of those lines of development and related parameters which will not contribute to the disappearance of the Serbs from the Sirinić district. And such an outcome is quite possible in the event of a spatial and ethnocultural disintegration of the Sirinić Serbs and prolonged effect of the syndrome of endangerment which has been felt here, with periodic interruptions, since the 15th century.

The basic feature of the social environment in the Štrpce commune is *civilizational fragmentation*. This region is inhabited by social groups which differ to a great extent from each other from a civilizational aspects: in their way of life, forms of primary grouping, interpersonal and intergeneration relations, values, views aspirations and, especially, their attitude towards those changes and trends which are characteristic of all modern and open societies. This is not the question of those normal cultural differences, as well as cultural differentiation which are present in almost all territorial units. These differences are of civilizational nature and are so apparent that we can speak about a *precivilizational and civilizational paradigm* of living on a small area.

These civilizational paradigms are separated on the basis of ethnic affiliation. Basic Albanian communities are extremely strong, organized in a traditional way and inward-looking. According to their way of life, relations between the sexes and consumption pattern, they differ completely from all other ethnic and territorial groups. The resistance to changes in Albanian rural communities is unique in Europe and, probably, on an international scale. The influence of mass media and other media of communication of today's world on these communities is absolutely impossible. In brief, they are excluded from contemporary social trends. It is very difficult to explain such a state of affairs considering various influences to which these communities are being continuously exposed (a great number of migrant workers both in the country and abroad, the influence of television and other mass media - the majority of Albanian households has TV sets, etc). In an effort to explain such a situation, we must point to one factor which, in our opinion, is especially important and this is the knowledge of Serbo-Croatian. Albanian women, children and youth are not fluent in Serbo-Croatian and, therefore, these groups are virtually excluded from current trends and cannot acquire an adequate knowledge so as to change their views, values, aspirations and practices.

Therefore, we think that a vital prerequisite for economic reforms in Albanian villages is their cultural opening and the penetration in all those barriers which keep their youth and female population isolated in these communities. *Learning Serbo-Croatian*, not as a foreign language or the language of their social environment but as the language which is spoken in the greatest part of Yugoslavia, is *the first precondition for such changes*. The second precondition is the introduction of uniform curricula in elementary education and quality control of teaching staff with respect to various teaching and extracurricular activities. We also think that bilingual newspapers with quality sections devoted to history, modern way of life, health care, house keeping, family relations and the like would contribute to the dissemination of ideas and changes in the pattern of life in those closed communities.

The second basic feature of the population in both the Albanian and Serbian villages in this region is an inadequate professional and skills structure. Although a great number of unemployed young population has some formal qualifications (usually secondary education), one should not hide the truth about the low level of elementary and secondary education (which is a direct consequence of an inadequate educational system, unreasonable personnel policy in the field of education, the absence of any consistent quality control of education, very poor schooling conditions - old buildings lacking minimum teaching aids, etc.).

Such an inadequate quality of education cannot meet the demand for a rational, efficient, professional and quality performance of one's official duties. Another and even more difficult problem lies in the fact that such education (backed by the specifics of the social and cultural

milieu) is a great obstacle if a young man has to solve his vital problems by taking an active part in their solution.

The inadequate professional and skills structure of young and unemployed people (the quality of education of those employed will not be treated on this occasion) is especially dramatic in the case of the Albanian female population. The inferior educational system cannot change or, at least, alleviate the basic problem of socializing the Albanian female population - *disindividualization*.

The social and cultural context of Albanian basic communities, supremacy of common law and complete failure of the state (society) to emancipate these communities, impeded the usual socialization processes in modern society which enable a person to develop individuality, one's own views, authenticity and awareness of oneself as an unrepeatable person. The prevalence of collectivity in Albanian communities, especially in rural areas, keeps the woman in a subordinated position, confining her to a functional member of the household whose primary role is reproduction. The employment of female labour at such a cultural level, coupled with the mentioned low-quality professional and skills structure, implies only the *exploitation of manual labour*. This is the fact which must be kept in mind and which will emerge as a great problem in all options anticipating the employment of the Albanian female population out of households. This is why we put changes in the field of education and cultural opening of Albanian basic communities in the foreground.

Another specific which should be emphasized is an economic differentiation of households. There are great differences in the level of economic development between households which will become increasingly apparent under conditions of free business operations, the liberalization of the private sector and similar. The commune should not control this economic differentiation of households by pursuing a restrictive tax policy, preventing private enterprise and similar. This means that there should be no limits to the accumulation of wealth by households. On the contrary: we think that the commune should encourage this with its measures since only economically strong households can provide higher forms of public services and a rich environment.

The legalization of the private sector will reduce various forms of grey economy and illegal transfers. In view of limited social investments, it is especially dangerous to limit private capital. The liberalization of the private sector will reduce the pressure on employment in the socialist sector, as well as the forms of economic and false employment which are not economically justified but are motivated largely by social and some other reasons.

The legalization of the private sector implies equal treatment of both forms of ownership in all areas (tax policy, contributions and other obligations stemming from personal earnings and other payments). There is no justification for the society to cover the losses of socially-

-owned enterprises (such as, for example, hotels or some manufacturing enterprises) and to increase taxes and other charges vis-a-vis the private sector so as to raise funds for such subsidies, or to use funds obtained from other sources (the regional development fund, etc.) to cover the losses of socially-owned enterprises and personal earnings of their employes.

In developing nonproductive activities, as well as in its development in general, the Štrpce commune will face those problems which arise from great differences in the forms of primary population grouping and the demographic structure of communities. The problem lies in the fact that given such demographic differences (the number of school age children, the number of employed members of the household against the number of dependent members, etc.) the question that imposes itself is whether and in what way one can set uniform standards for satisfying the needs in the context of nonproductive activities, housing, etc. A high demographic pressure, coupled with a great number of dependent population in relation to the number of those employed, is impeding the raising of the quality of life and the satisfaction of the needs of the population in accordance with the set standards.

Research on the phenomena and processes in the development of the population of the Sirinić district covers mostly the postwar period. A detailed study was made possible by an extra census including the population, households, dwellings and agricultural estates in the Štrpce commune, which was conducted on 31 March, 1989, and based on the standard methodology of the Federal Bureau of Statistics. In this way, the census offered not only detailed data for the evaluation of the current demographic situation at the commune and community levels, but also enabled the comparison of relevant indicators with all previous censuses in our country. An especially great number of data at the commune and community levels (which is not the case with other censuses) was obtained for female population: the data on the number of female population aged 15 and above were compared to the number of newborn infants with other demographic (age), socio-cultural (educational background, nationality) and economic (activity and vocation) characteristics. This enabled a detailed analysis of the fertility of female population in the Štrpce commune and the identification of basic factors determining the different birth level.

In addition to an extra census in the district, a poll was conducted including the women who born children. A sociological survey completed the picture and enabled a better understanding of population trends and socio-economic specifics of the naturally enclosed Sirinić district. A detailed analysis of communities on this small area points to great differences between the Serbian and Albanian ethnic groups with respect to the population growth, economic activity, professional and skills structure, as well as a marked spatial differentiation of all demographic phenomena and processes. Therefore, this research is especially important for defining the basic aims of population policy on this very differentiated area with respect to demographic development.

The elements of population policy in the Štrpce commune have been defined on the basis of the above mentioned global aims of the necessary socially-oriented demographic development and the fact that demographic development in this relatively homogeneous natural environment varies to a great extent by ethnic groups and that there are two different models of development among the Serbian and Albanian population. This generates numerous effects not only in a demographic sphere but also in economic, socio-cultural, political and other spheres.

The elements of population policy and basic aims of the future demographic development of the Štrpce commune are as follows:

- Balanced population growth in individual spatial units and community groups, as well as a more uniform population density in the Sirinić district based on overall natural potentials.

- A marked increase and expansion of the Albanian population should be restricted by reducing the fertility of female population and by bringing its rate closer to simple reproduction which is characteristic of the Serbian population. As a result of the hitherto demographic development, the coming period will be featured by a greater expansion of the Albanian population as compared to Serbian and other ethnic groups, as well as by further changes in the proportion of the Albanian and Serbian population in the Sirinić district.

- A natural increase of the Albanian population should be reduced by cutting the birth and fertility rates, as well as by reducing a specific mortality rate in both ethnic groups.

- Humane natural reproduction of the population, including birth control and a reduced mortality rate. This refers especially to the mortality rate of newborn infants which should result in humane and rational reproduction from a biological, economic, social, cultural and health aspect.

- Migration policy should aim at stopping the emigration of the population and reversing such a trend. In addition, it should facilitate the movement of people regardless of their ethnic affiliation, educational background, activity and vocation. Research points to a great emigration of the population from this district, as well as to a continuous movement of the population from remote communities to the central part of the district. Traditional migration in search of employment and emigration for economic reasons have been preserved up to the present. The economically underdeveloped commune was unable to employ redundant labour from agriculture which could not provide enough means for subsistence so that more than a half of the work force of the Štrpce commune is working outside of it, including other republics.

- A biologically balanced age distribution, stopping the ageing of the Serbian population and cutting a high absolute and relative share of the young in the Albanian population. The reproduction of active work force points to a strong labour inflow which will cause a great unemployment problem in the coming period. If relevant steps are not taken, the

emigration from this commune will be increased. The inflow of young population in active work force in Serbian communities is 1.4, while in Albanian communities this figure exceeds the outflow from active work force almost five times.

- A decline of dependent population to be caused, inter alia, by a higher share of women in agricultural and nonagricultural activities. One of the basic differences between the ethnic groups in the Sirinić district stemming, inter alia, from the age distribution of the population, lies in the level of economic activity. In Albanian communities the activity of the population is very low - only 22 per cent. The utilization degree of active work force in the Štrpce commune is extremely low and points to a significant labour reserve. Two thirds of the total labour reserve account for female and mostly young population. In agriculture, the highest percentage of labour reserve accrues to Albanian communities featured by a markedly young age distribution of agricultural population. In ethnically homogenous Serbian communities, however, the ageing of agricultural population is well under way and the production is being increasingly based on female and aged population.

In general, the already mentioned and other elements of population policy should enable a balanced growth of the Serbian and Albanian population in the Štrpce commune based on its natural and social potentials to create living conditions at a higher socio-economic, cultural and civilizational level (with respect to nutrition, health care, education, employment, housing, culture, etc.).

A balanced demographic development of individual ethnic groups is a precondition for a higher level of cultural and civilizational development, coupled with mutual cooperation, the observance of cultural specifics and adoption of specific common aims leading to a cultural and economic progress and stable mutual relations.

It should be noted, however, that the basic effects of specified measures of demographic policy will depend to the greatest possible extent on the balancing of regional development (at the provincial and republican levels) which would also divert the current population trends. Some concrete measures of this policy, which must form part of regional development policy, can be defined at the local level (commune) but only in the context of overall regional development planning.

ПРИЛОГ

Таб. I - Структура становништва према народности (у %)

Насеља	Број становн.	Срби	Ал-банци	Мусли-мани	Роми	Остали
а) 1961. год.						
Српска нас.						
Беревце	751	98,7	1,3	-	-	-
Врбештица	1065	99,3	0,2	-	-	0,5
Готовуша	839	98,0	1,9	-	-	0,1
Драјковце	208	90,9	8,2	-	-	1,0
Јажинце	673	99,9	-	-	-	0,1
Севце	1120	99,4	0,5	-	-	0,1
Штрпце	1812	97,8	1,2	0,1	-	0,9
Албанска нас.						
Брод	957	-	98,9	-	-	1,1
Ижанце	245	0,4	98,8	0,8	-	-
Коштањево	624	0,5	99,0	0,3	-	0,2
Фираја	686	0,1	99,7	0,1	-	-
Мешовита нас.						
Вича	408	64,5	35,5	-	-	-
Г. Битиња	522	52,1	46,9	0,6	-	0,4
Д. Битиња	525	64,4	35,4	-	-	0,2
Сушиће	362	82,6	17,4	-	-	-
ОПШТИНА	10797	69,9	29,6	0,1	0,0	0,4
<hr/>						
б) 1989. год.						
Српска нас.						
Беревце	7164	98,3	0,1	-	0,6	1,0
Беревце	811	98,6	-	-	1,0	0,4
Брезовица	400	98,5	-	-	-	1,5
Врбештица	810	98,8	-	-	-	1,2
Готовуша	970	97,3	-	-	1,5	1,0
Јажинце	689	99,0	-	-	-	1,0
Севце	1271	98,9	-	-	-	1,0
Штрпце	2213	97,2	0,2	-	0,9	1,6
Албанска нас.						
Брод	3289	0,1	99,5	0,3	-	0,2
Брод	1594	0,1	99,4	0,4	-	0,2
Ижанце	210	-	99,5	0,5	-	-
Коштањево	429	0,2	99,8	-	-	-
Фираја	1056	-	99,3	0,4	-	0,2
Мешовита нас.						
Вича	2148	59,3	39,6	-	0,7	0,3
Вича	367	48,8	51,0	-	-	0,3
Г. Битиња	574	61,8	38,2	-	-	-
Д. Битиња	762	50,8	48,3	-	0,8	0,1
Драјковце	222	81,5	12,6	-	3,6	2,3
Сушиће	223	77,1	22,0	0,4	-	0,4
ОПШТИНА	12601	65,9	32,7	0,1	0,5	0,8

Извор: Попис становништва 1961. године и Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990. године

Таб. II - Старосно-полна структура становништва 1989. год.

	Општина			српска насеља			албанска нас.			мешовита нас.		
	свега	м.	ж.	свега	м.	ж.	свега	м.	ж.	свега	м.	ж.
Свега	12601	6568	6033	7164	3675	3489	3289	1769	1520	2148	1124	1024
0-4	10,3	10,8	9,9	8,3	8,4	8,3	14,5	15,3	13,6	10,7	11,6	9,7
5-9	9,8	9,4	10,1	7,9	7,9	7,9	13,2	12,0	14,5	10,7	10,4	11,0
10-14	10,0	10,5	9,4	8,3	8,9	7,7	13,7	14,4	12,9	9,7	9,5	9,9
15-19	9,5	9,6	9,3	8,0	8,2	7,9	12,0	11,8	12,3	10,5	10,9	10,1
20-24	9,1	9,5	8,7	8,1	8,7	7,4	11,0	11,1	10,8	9,6	9,3	9,9
25-29	7,3	7,9	6,7	7,4	8,0	6,8	7,4	7,8	6,9	7,0	7,7	6,2
30-34	6,9	7,2	6,6	7,7	8,3	7,1	5,5	5,4	5,5	6,2	6,3	6,2
35-39	6,2	6,1	6,2	7,3	7,2	7,4	4,3	4,1	4,6	5,2	5,6	4,7
40-44	4,6	4,4	4,8	5,1	4,9	5,4	3,6	3,5	3,7	4,4	4,4	4,5
45-49	5,1	5,0	5,3	5,8	5,9	5,6	3,8	3,6	4,1	5,0	4,5	5,6
50-54	5,1	4,7	5,4	6,3	5,9	6,7	2,7	2,6	2,8	4,6	4,2	5,0
55-59	5,2	4,6	5,8	6,0	5,1	7,0	3,2	3,1	3,3	5,4	5,5	5,3
60-64	3,5	3,2	3,8	4,6	4,0	5,1	1,1	1,5	0,7	3,5	3,2	3,8
65-69	2,9	2,8	3,1	3,9	3,7	4,1	1,1	1,0	1,2	2,6	2,4	2,7
70-74	1,2	1,0	1,4	1,3	1,2	1,5	0,9	0,7	1,1	1,2	0,8	1,6
75 +	3,4	3,3	3,5	3,8	3,6	4,0	2,1	2,3	2,0	3,8	3,6	4,0

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СРСрбије, Београд, 1990.

Таб. III - Структура становништва према полу 1989. године

	Општина	Српска нас.	Албанска нас.	Мешовита нас.
Укупно				
свега	12601	100,0	7164	100,0
мушко	6568	52,1	3675	51,3
женско	6033	47,9	3489	48,7
0 - 4 год.				
свега	1303	100,0	597	100,0
мушко	707	54,3	307	51,4
женско	596	45,7	290	48,6
Укупно				
свега	100,0	56,9	26,1	17,0
мушко	100,0	56,0	26,9	17,1
женско	100,0	57,8	25,2	17,0
0 - 4 год.				
свега	100,0	45,8	36,6	17,6
мушко	100,0	43,4	38,2	18,4
женско	100,0	48,7	34,7	16,6

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СРСрбије, Београд, 1990.

Таб. IV - Функционални континенти становништва (у %)

	деца до 7.	деца 7-14г.	омлад. 15-27	радно/способно	стари 60,65 +
а) 1961. год.					
Српска насеља					
Беревце	17,6	17,3	26,7	61,8	3,3
Врбештица	20,2	16,2	27,2	60,8	2,8
Готовуша	16,4	17,5	23,6	61,0	5,1
Дражковце	15,5	18,7	21,9	56,2	9,6
Јажинце	17,6	16,6	22,5	60,0	5,8
Севце	19,7	20,4	21,5	54,0	5,8
Штрпце	14,6	18,0	20,9	61,6	5,8
Албанска насеља					
Брод	23,3	19,7	24,1	50,7	6,4
Ижанце	21,5	18,9	22,2	53,5	6,1
Коштањево	21,8	17,7	24,6	51,8	8,8
Фираја	22,0	16,9	26,5	55,2	5,8
Мешовита насеља					
Вича	18,5	20,0	23,6	56,9	4,7
Г. Битиња	18,8	16,4	24,6	58,4	6,3
Д. Битиња	23,2	15,9	24,9	57,7	3,2
Сушиће	21,8	21,5	22,7	52,2	4,4
ОПШТИНА	19,1	19,1	18,0	57,5	5,4

	деца до 7.	деца 7-14г.	омлад. 15-27	радно-способно		женско	стари 65 +
				мушко	женско	свега	15-49
б) 1989. год.							
Српска насеља							
Беревце	11,5	12,8	21,0	33,3	30,9	64,2	24,5
Брезовица	14,0	16,2	17,5	32,0	29,8	61,8	24,8
Врбештица	14,3	11,2	25,1	36,5	28,6	65,2	21,4
Готовуша	11,4	12,7	21,5	34,9	29,6	64,5	22,8
Јажинце	10,9	12,0	19,4	34,5	29,8	64,3	21,6
Севце	10,9	15,5	22,8	34,9	28,8	63,7	23,4
Штрпце	10,7	12,2	17,6	32,6	30,7	63,3	23,6
Албанска насеља							
Брод	20,5	21,9	26,9	28,9	24,6	53,5	22,1
Ижанце	21,4	21,9	22,9	30,0	23,3	53,3	18,6
Коштањево	22,8	21,7	26,6	28,2	23,5	51,7	21,0
Фираја	15,9	22,3	30,0	30,2	26,5	56,7	23,5
Мешовита насеља							
Вича	13,6	18,3	25,9	31,1	27,8	58,9	24,3
Г. Битиња	13,9	15,3	24,2	31,7	27,9	59,6	23,9
Д. Битиња	17,6	15,2	23,1	32,2	26,9	59,1	21,1
Дражковце	13,1	11,7	23,0	35,6	30,6	66,2	23,4
Сушиће	15,7	18,8	22,4	32,7	23,3	56,1	19,3
ОПШТИНА	14,2	15,8	22,9	32,5	28,2	60,6	22,8

Извор: Попис становништва 1961. године, СЗС, Београд, и Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. године у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Напомена: За 1961. годину не постоје подаци за контингент радно-способног становништва по полу и фертилни контингент. Такође, за контингент деце извршена је процена на основу петогодишњих старосних група.

Таб. V - Основни континенти становништва према народности, 1989. год.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
ОПШТИНА	12601	3787	2884	4094	3548	2873	109	1765	2450	1952	1987	682	220
Срби	8303	2062	1695	2833	2432	1882	63	1215	2099	1633	1077	489	132
Албанци	4125	1687	1147	1226	1027	916	43	533	322	272	896	194	86
Муслимани	12	1	2	-	8	6	-	-	-	-	-	-	-
Остали	161	37	40	33	81	69	3	17	29	17	14	8	2
Српска нас.	7164	1760	1466	2436	2139	1662	49	968	1857	1427	921	416	118
Срби	7027	1733	1436	2405	2069	1602	46	959	1828	1409	914	412	115
Албанци	4	-	-	3	1	1	-	1	2	1	-	-	1
Муслимани	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Остали	133	27	30	28	69	59	3	8	27	17	7	4	2
Албанска нас.	3289	1360	907	963	822	729	27	410	249	210	724	151	69
Срби	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Албанци	3270	1357	901	962	810	721	27	409	249	210	723	150	69
Муслимани	11	1	2	-	7	5	-	-	-	-	-	-	-
Остали	6	2	4	1	3	3	-	1	-	-	1	1	-
Мешовита нас	2148	667	511	693	587	482	33	387	344	315	342	115	33
Срби	1274	329	259	428	361	280	17	256	271	254	163	68	17
Албанци	851	330	246	261	216	194	16	123	71	61	173	44	16
Муслимани	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Остали	22	8	6	4	9	7	-	8	2	-	6	3	-

учешће у укупном становништву (у %)

ОПШТИНА	100,0	30,1	22,9	32,5	28,2	22,8	0,9	14,0	19,4	15,5	15,8	5,4	1,7
Срби	100,0	24,8	20,4	34,1	29,3	22,7	0,8	14,6	25,3	20,0	13,0	5,8	1,6
Албанци	100,0	40,9	27,8	29,7	24,9	22,2	1,0	12,9	7,8	6,6	21,7	4,7	2,1
Муслимани	100,0	8,3	16,7	-	66,7	50,0	-	-	-	-	-	-	-
Остали	100,0	23,0	24,8	20,5	50,3	42,9	1,9	10,6	18,0	10,6	8,7	5,0	1,2
Српска нас.	100,0	24,6	20,5	34,0	29,9	23,2	0,7	13,5	25,9	19,9	12,2	5,8	1,6
Срби	100,0	24,7	20,4	34,2	29,4	22,8	0,7	13,6	26,0	20,1	13,0	5,9	1,6
Албанци													
Муслимани													
Остали	100,0	20,3	22,6	21,1	51,9	44,4	2,3	6,0	20,3	12,8	5,3	3,0	1,5
Албанска нас.	100,0	41,3	27,6	29,3	25,0	22,2	0,8	12,5	7,6	6,4	22,0	4,6	2,1
Срби													
Албанци	100,0	41,5	27,6	29,4	24,8	22,0	0,8	12,5	7,6	6,4	22,1	4,6	2,1
Муслимани													
Остали													
Мешовита нас	100,0	31,1	23,8	32,3	27,3	22,4	1,5	18,0	16,0	14,7	15,9	5,4	1,5
Срби	100,0	25,8	20,3	33,6	28,3	22,0	1,3	20,1	21,3	19,9	12,8	5,3	1,3
Албанци	100,0	38,8	28,9	30,7	25,4	22,8	1,9	14,5	8,3	7,2	20,3	5,2	1,9
Муслимани													
Остали													

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС, Београд, 1990. године

Напомена: 1. Укупно становништво; 2. деца до 14 година; 3. омладина (15-27 година); 4. мушко становништво радно-способног узраста (15-64); 5. женско становништво радно-способног узраста (15-59); 6. женско становништво од 15-49 година; 7. повратници с привременог рада у иностранству; 8. дневни мигранти; 9. свега радника; 10. радници који раде ван места сталног становања; 11. ученици основне школе; 12. ученици средње школе; 13. студенти.

Таб. VI - Укупно и пољопривредно становништво према активности 1989. год.

	Укупно становн.	Укупно активно (у земљи)	Укупно пољопр.	Активно пољопр.	% пољопр. у укупном становн.	% акт.пољ. од укупно активног
Српска насеља						
Беревце	811	379	123	115	15,2	30,3
Брезовица	400	157	32	32	8,0	20,4
Врбештица	810	322	89	75	11,0	23,3
Готовуша	970	384	111	102	11,4	26,6
Јажинце	689	326	106	94	15,4	28,8
Севце	1271	598	287	251	22,6	42,0
Штрпце	2213	786	71	47	3,2	6,0
Албанска насеља						
Брод	1594	357	608	159	38,1	44,5
Ижанце	210	43	133	19	63,3	44,2
Коштањево	429	94	178	36	41,5	38,3
Фираја	1056	234	280	57	26,5	24,4
Мешовита насеља						
Вича	367	143	124	65	33,8	45,5
Г. Битиња	574	313	269	221	46,9	70,6
Д. Битиња	762	286	225	121	29,5	42,3
Драјковце	222	81	21	20	9,5	24,7
Сушиће	223	90	82	47	36,8	52,2
ОПШТИНА	12601	4593	2739	1461	21,7	31,8

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. године у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. VII - Неписмено становништво према полу и старости (у %)

	Укупно (број)	мушко (у процентима)	женско	старосне групе				% од укуп- ног станов. (10+ година)
				10-19	20-34	35-64	65 +	
а) 1961. године								
Српска насеља								
Беревце	160	21,2	78,8	5,6	27,5	54,4	12,5	28,2
Врбештица	286	31,8	68,2	3,8	24,1	62,9	9,1	37,1
Готовуша	110	27,3	72,7	0,9	15,5	55,5	28,2	17,2
Драјковце	34	23,5	76,5	-	5,9	47,1	47,1	21,0
Јажинце	176	32,4	67,6	5,7	22,2	54,5	17,6	34,8
Севце	186	21,0	79,0	4,3	14,0	58,1	23,7	23,1
Штрпце	378	29,9	70,1	2,6	15,1	61,9	20,4	26,9
Албанска насеља								
Брод	360	42,8	57,2	10,6	30,6	43,6	15,3	55,2
Ижанце	99	44,4	55,6	4,0	32,3	49,5	14,4	56,6
Коштањево	242	47,1	52,9	5,0	30,2	44,2	20,7	55,1
Фираја	254	34,3	65,7	10,2	31,9	42,5	15,4	52,0
Мешовита насеља								
Вича	119	37,0	63,0	10,9	28,6	47,1	13,4	39,3
Г. Битиња	159	31,4	68,6	8,2	22,6	50,9	18,2	40,9
Д. Битиња	151	33,1	66,9	4,6	35,8	51,0	8,6	42,1
Сушиће	119	29,4	70,6	18,5	25,2	43,7	12,6	62,8
ОПШТИНА	2833	33,5	66,5	6,5	24,8	51,9	16,8	35,8
б) 1981. година								
Српска насеља								
Беревце	88	22,7	77,3	1,1	5,7	54,5	46,6	12,2
Брезовица	50	26,0	74,0	2,0	2,0	58,0	38,0	19,1
Врбештица	166	37,3	62,7	1,8	1,8	53,6	41,6	22,1
Готовуша	76	22,4	77,6	3,9	5,3	50,0	39,5	9,4
Јажинце	75	18,7	81,3	2,7	1,3	41,3	54,7	12,1
Севце	132	15,9	84,1	3,0	2,3	57,6	37,1	13,6
Штрпце	222	24,8	75,2	-	3,2	47,7	48,2	13,5
Албанска насеља								
Брод	206	35,0	65,0	4,9	8,3	51,9	35,0	22,1
Ижанце	37	37,8	62,2	-	10,8	56,8	32,4	24,7
Коштањево	70	44,3	55,7	1,4	7,1	57,1	32,9	23,1
Фираја	137	33,6	66,4	3,6	5,1	58,4	32,8	21,7
Мешовита насеља								
Вича	64	23,9	76,1	3,0	6,0	58,2	32,8	21,3
Г. Битиња	73	28,8	71,2	1,4	2,7	50,7	41,1	16,6
Д. Битиња	83	38,6	61,4	3,6	3,6	38,6	54,2	15,7
Драјковце	7	-	100,0	-	-	71,4	28,6	4,5
Сушиће	43	27,9	72,1	-	4,7	67,4	27,9	20,5
ОПШТИНА	1532	29,1	70,9	2,3	4,4	52,7	40,4	16,2

Извор: Попис становништва 1961. године; Документациони материјал РЗС СР Србије, Београд.

Таб. VIII - Становништво старо 15 и више година према школској спреми и полу, 1989. год.

	Укупно	структура у %					
		без школске спреме	непотпуна основна 1-3 р.	школ. 4-7 р.	основно образовање	средње образовање	више и високо образ.
ОПШТИНА							
свега	8814	1448	354	1906	2688	2107	308
мушко	4554	403	128	835	1451	1511	224
женско	4260	1045	226	1071	1237	596	84
Српска нас.							
свега	5404	757	256	1304	1438	1420	229
мушко	2752	177	94	577	777	968	146
женско	2652	580	162	727	661	452	83
Албанска нас.							
свега	1929	443	16	251	796	380	41
мушко	1032	156	5	93	420	319	37
женско	897	287	11	158	376	61	4
Мешовита нас							
свега	1481	248	82	351	454	307	38
мушко	770	70	29	165	254	224	28
женско	711	178	53	186	200	83	10
структура у %							
ОПШТИНА							
свега	100,0	16,4	4,0	21,6	30,5	23,9	3,5
мушко	100,0	8,8	2,8	18,3	31,9	33,2	4,9
женско	100,0	24,5	5,3	25,1	29,0	14,0	2,0
Српска нас.							
свега	100,0	14,0	4,7	24,1	26,6	26,3	4,2
мушко	100,0	6,4	3,4	21,0	28,2	35,2	5,3
женско	100,0	21,9	6,1	27,4	24,9	17,0	3,1
Албанска нас.							
свега	100,0	23,0	0,8	13,0	41,3	19,7	2,1
мушко	100,0	15,1	0,5	9,0	40,7	30,9	3,6
женско	100,0	32,0	1,2	17,6	41,9	6,8	0,4
Мешовита нас							
свега	100,0	16,7	5,5	23,7	30,7	20,7	2,6
мушко	100,0	9,1	3,8	21,4	33,0	29,1	3,6
женско	100,0	25,0	7,5	26,2	28,1	11,7	1,4

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. IX - Квалификациона структура запослених становника (у земљи), према полу, 1989. год.

	Укупно	високо образо- вање	више образо- вање	средње образо- вање	ниже стручно образов.	ВКВ	КВ	ПКВ	НКВ	
ОПШТИНА										
свега	2450	100,0%	101	145	773	132	193	724	247	135
мушко	2061	84,1%	85	98	574	104	190	684	222	104
женско	389	15,9%	16	47	199	28	3	40	25	31
Српска н.										
свега	1857	100,0%	82	111	616	68	150	570	171	89
мушко	1510	81,3%	67	69	446	41	147	534	146	60
женско	347	18,7%	15	42	170	27	3	36	25	29
Албанска										
свега	249	100,0%	9	15	67	28	7	49	46	28
мушко	240	96,4%	9	14	62	28	7	47	46	27
женско	9	3,6%	-	1	5	-	-	2	-	1
Мешовита										
свега	344	100,0%	10	19	90	36	36	105	30	18
мушко	311	90,4%	9	15	66	35	36	103	30	17
женско	33	9,6%	1	4	24	1	-	2	-	1

структура у %

	Укупно	високо образо- вање	више образо- вање	средње образо- вање	ниже стручно образов.	ВКВ	КВ	ПКВ	НКВ
ОПШТИНА									
свега	100,0	4,1	5,9	31,6	5,4	7,9	29,6	10,1	5,5
мушко	100,0	4,1	4,8	27,9	5,0	9,2	33,2	10,8	5,0
женско	100,0	4,1	12,1	51,2	7,2	0,8	10,3	6,4	8,0
Српска н.									
свега	100,0	4,4	6,0	33,2	3,7	8,1	30,7	9,2	4,8
мушко	100,0	4,4	4,6	29,5	2,7	9,7	35,4	9,7	4,0
женско	100,0	4,3	12,1	49,0	7,8	0,9	10,4	7,2	8,4
Албанска									
свега	100,0	3,6	6,0	26,9	11,2	2,8	19,7	18,5	11,2
мушко	100,0	3,8	5,8	25,8	11,7	2,9	19,6	19,2	11,2
женско	100,0	-	11,1	55,6	-	-	22,2	-	11,1
Мешовита									
свега	100,0	2,9	5,5	26,2	10,5	10,5	30,5	8,7	5,2
мушко	100,0	2,9	4,8	21,2	11,3	11,6	33,1	9,6	5,5
женско	100,0	3,0	12,1	72,7	3,0	-	6,1	-	3,0

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СРСрбије, Београд, 1990.

Таб. X - Укупно и пољопривредно становништво (у земљи) старо 15 и више година према активности и полу, 1989.

	Укуп- но ста- новни.	активно				лица са лич.приж.		издр- жавано		пољопривред- но становни.			
		1. број	2. %	3. број	3. %	број	број	4.	5.	6.			
ОПШТИНА													
свега	8550	4593	3905	45,7	688	8,0	965	11,3	3680	43,0	2055	1461	594
мушко	4347	2955	2535	58,3	420	9,7	663	15,3	1149	26,4	706	480	226
женско	4203	1638	1370	32,6	268	6,4	302	7,2	2531	60,2	1349	981	368
Српска													
свега	5279	2952	2569	48,7	383	7,3	759	14,4	1951	37,0	777	716	61
мушко	2664	1793	1619	60,8	174	6,5	505	19,0	540	20,3	135	113	22
женско	2615	1159	950	36,3	209	8,0	254	9,7	1411	54,0	642	603	39
Албанска													
свега	1856	728	518	27,9	210	11,3	87	4,7	1251	67,4	709	271	438
мушко	968	646	466	48,1	180	18,6	74	7,6	428	44,2	381	228	153
женско	888	82	52	5,9	30	3,4	13	1,5	823	92,7	328	43	285
Мешовита													
свега	1415	913	818	57,8	95	6,7	119	8,4	478	33,8	569	474	95
мушко	715	516	450	62,9	66	9,2	84	11,7	181	25,3	190	139	51
женско	700	397	368	52,6	29	4,1	35	5,0	297	42,4	379	335	44

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СРСрбије, Београд, 1990.

Напомена: 1. свега активно; 2. обавља занимање; 3. тражи прво запослење преко заједнице запошљавања; 4. укупно пољопривредно; 5. активно; 6. издржавано

Таб. XI - Становници у земљи који траже прво запослење према полу, народности и школској спреми, 1989. год.

	Укупно		без шк. сп. и непотпу-на ос. шк.	основно образо-вање	средње образо-вање	више и високо образ.
	број	%				
ОПШТИНА						
Укупно ст.						
свега	688	100,0%	17	130	513	28
мушко	420	61,0%	15	78	310	17
женско	268	39,0%	2	52	203	11
Срби						
свега	413	100,0%	6	76	318	13
мушко	189	45,8%	5	36	143	5
женско	224	54,2%	1	40	175	8
Албанци						
свега	264	100,0%	9	52	188	15
мушко	227	86,0%	8	42	165	12
женско	37	14,0%	1	10	23	3
Остали						
свега	11	100,0%	2	2	7	-
мушко	4	36,4%	2	-	2	-
женско	7	63,6%	-	2	5	-
Српска насеља						
свега	383	100,0%	8	71	294	10
мушко	174	45,4%	7	32	131	4
женско	209	54,6%	1	39	163	6
Албанска нас.						
свега	210	100,0%	8	45	145	12
мушко	180	85,7%	7	38	125	10
женско	30	14,3%	1	7	20	2
Мешовита нас.						
Укупно ст.						
свега	95	100,0%	1	14	74	6
мушко	66	69,5%	1	8	54	3
женско	29	30,5	-	6	20	3
Срби						
свега	41	100,0%	-	7	31	3
мушко	19	46,3%	-	4	14	1
женско	22	53,7%	-	3	17	2
Албанци						
свега	54	100,0%	1	7	43	3
мушко	47	87,0%	1	4	40	2
женско	7	13,0%	-	3	3	1

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. XII - Породична и непородична домаћинства (у земљи) према броју чланова, 1989. год.

ОПШТИНА	П о р о д и ч н а према броју чланова										Непоро-дична		д.
	Укупно свега	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8 и више		в.	г.		
								а.	б.				
ОПШТИНА	2264	2146	183	221	356	381	345	241	419	4355	107	11	5,6
Српска н.	1526	1438	154	172	291	310	253	151	107	957	82	6	4,7
Албанска н.	383	371	9	15	18	21	43	47	218	2450	10	2	8,6
Мешовита н.	355	337	20	34	47	50	49	43	94	948	15	3	6,1

с т р у к т у р а у %

ОПШТИНА	100,0	94,8	8,1	9,8	15,7	16,8	15,2	10,6	18,5	4,7	0,5
Српска н.	100,0	94,2	10,1	11,3	19,1	20,3	16,6	9,9	7,0	5,4	0,4
Албанска н.	100,0	96,9	2,3	3,9	4,7	5,5	11,2	12,3	56,9	2,6	0,5
Мешовита н.	100,0	94,9	5,6	9,6	13,2	14,1	13,8	12,1	26,5	4,2	0,8

Напомена: а. број домаћинстава; б. укупно чланова; в. самачка; г. више чланова; д. просечна величина домаћинства

Таб. XIII - Породице према саставу, 1989. год.

ОПШТИНА	Укупно	брачни пар		мајка са		отац са	
		без деце	са децом	децом	децом		
ОПШТИНА	3034	694	2088	184	68		
Српска н.	1949	509	1296	105	39		
Албанска н.	584	67	444	53	20		
Мешовита н.	501	118	348	26	9		

с т р у к т у р а у %

ОПШТИНА	100,0	22,9	68,8	6,1	2,2
Српска н.	100,0	26,1	66,5	5,4	2,0
Албанска н.	100,0	11,5	76,0	9,1	3,4
Мешовита н.	100,0	23,6	69,5	5,2	1,8

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. XIV - Женско становништво (у земљи) старо 15 и више година према националности, активности и броју живорођене деце

Активност	Свега број %		није рађала	Број живорођене деце						
				1	2	3	4	5	6	7 и више
Укупно женско ст.										
свега	4203	100,0	1136	332	807	822	392	224	152	338
активни	1638	39,0	438	154	424	384	132	50	21	35
неактивни	2565	61,0	698	178	383	438	260	174	131	303
Српкиње										
свега	2994	100,0	677	249	734	732	313	137	68	84
активни	1392	46,5	289	136	401	367	125	43	15	16
неактивни	1602	53,5	388	113	333	365	188	94	53	68
Албанке										
свега	1117	100,0	445	71	46	74	68	82	82	249
активни	210	18,8	144	12	7	12	5	6	6	18
неактивни	907	81,2	301	59	39	62	63	76	76	231
Остале										
свега	92	100,0	14	12	27	16	11	5	2	5
активни	36	39,1	5	6	16	5	2	1	-	1
неактивни	56	60,9	9	6	11	11	9	4	2	4

структура у %

Укупно женско ст.										
свега	100,0	27,0	7,9	19,2	19,6	9,3	5,3	3,6	8,0	
активни	100,0	26,7	9,4	25,9	23,4	8,1	3,1	1,3	2,1	
неактивни	100,0	27,2	6,9	14,9	17,1	10,1	6,8	5,1	11,8	
Српкиње										
свега	100,0	22,6	8,3	24,5	24,4	10,5	4,6	2,3	2,8	
активни	100,0	20,8	9,8	28,8	26,4	9,0	3,1	1,1	1,1	
неактивни	100,0	24,2	7,1	20,8	22,8	11,7	5,9	3,3	4,2	
Албанке										
свега	100,0	39,8	6,4	4,1	6,6	6,1	7,3	7,3	22,3	
активни	100,0	68,6	5,7	3,3	5,7	2,4	2,9	2,9	8,6	
неактивни	100,0	33,2	6,5	4,3	6,8	6,9	8,4	8,4	25,5	
Остале										
свега	100,0	15,2	13,0	29,3	17,4	12,0	5,4	2,2	5,4	
активни	100,0	13,9	16,7	44,4	13,9	5,6	2,8	-	2,8	
неактивни	100,0	16,1	10,7	19,6	19,6	16,1	7,1	3,6	7,1	

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС, Београд, 1990.

Таб. XV - Станови и лица у Сиринићкој жупи према врсти стана, 1989. год.

	Врста стана								
	укупно	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
ОПШТИНА									
станова	2440	169	409	745	603	514	8461	3,5	1,5
лица	12601	514	1665	3930	3547	2945			
Српска насеља							5877	3,5	1,2
станова	1674	130	258	496	401	389			
лица	7164	330	821	2149	1951	1913			
Албанска насеља							1246	3,3	2,6
станова	378	17	76	129	116	41			
лица	3289	87	505	1070	1077	550			
Мешовита насеља							1338	3,5	1,6
станова	387	22	75	120	86	84			
лица	2148	97	339	711	519	482			

структура у %

ОПШТИНА									
станова	100,0	6,9	16,8	30,5	24,7	21,1			
лица	100,0	4,1	13,2	31,2	28,1	23,4			
Српска насеља									
станова	100,0	7,8	15,4	29,6	24,0	23,2			
лица	100,0	4,6	11,5	30,0	27,2	26,7			
Албанска насеља									
станова	100,0	4,5	20,1	34,0	30,6	10,8			
лица	100,0	2,6	15,4	32,5	32,7	16,7			
Мешовита насеља									
станова	100,0	5,7	19,4	31,0	22,2	21,7			
лица	100,0	4,5	15,8	33,1	24,2	22,4			

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС, Београд, 1990.

Напомена: 1. гарсоњере и једнособни станови; 2. двособни; 3. грособни; 4. четворособни; 5. пет и вишесобни станови; 6. укупан број соба; 7. просечан број соба по стану; 8. просечан број лица на једну собу.

Таб. XVI - Станови и лица у Сиринићкој жупи
према години изградње стана, 1989. год.

	Укупно	до 1918	1919- 1945	1946- 1960	1961- 1970	1971- 1980	после 1980
ОПШТИНА							
станова	2440	144	202	489	470	758	377
лица	12601	589	945	2346	2606	4118	1997
Српска насеља							
станова	1674	108	115	326	308	548	269
лица	7164	385	345	1343	1505	2451	1135
Албанска насеља							
станова	379	20	39	79	73	100	68
лица	3289	148	327	616	618	942	638
Мешовита насеља							
станова	387	16	48	84	89	110	40
лица	2148	56	273	387	483	725	224

структура у %

ОПШТИНА	станова	лица	Српска насеља	станова	лица	Албанска насеља	станова	лица	Мешовита насеља	станова	лица
	100,0	5,9	8,3	20,0	19,3	31,1	15,5				
	100,0	4,7	7,5	18,6	20,7	32,7	15,8				
	100,0	6,5	6,9	19,5	18,4	32,7	16,1				
	100,0	5,4	4,8	18,7	21,0	34,2	15,8				
	100,0	5,3	10,3	20,8	19,3	26,4	17,9				
	100,0	4,5	9,9	18,7	18,8	28,6	19,4				
	100,0	4,1	12,4	21,7	23,0	28,4	10,3				
	100,0	2,6	12,7	18,0	22,5	33,8	10,4				

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СРСрбије, Београд, 1990.

Таб. XVII - Станови и лица у Сиринићкој жупи, према опремљености
станова инсталацијама и помоћним просторијама, 1989. год.

	ОПШТИНА		српска насеља		албанска н.		мешовита нас.	
	а.	б.	а.	б.	а.	б.	а.	б.
1.	2440	12601	1674	7164	379	3289	387	2148
	учешће у %							
2.	32,8	29,2	43,4	44,6	4,2	4,8	15,0	15,0
3.	62,3	59,7	71,9	75,8	21,9	24,1	60,2	60,8
4.	62,5	59,8	72,0	75,8	22,4	24,4	60,5	60,8
5.	98,5	98,9	99,0	99,5	95,5	96,9	99,0	99,7
6.	1,2	1,0	0,8	0,4	3,7	2,6	0,8	0,3
7.	34,1	30,2	44,0	44,9	7,1	7,0	17,6	16,5
8.	10,0	10,4	6,8	7,9	2,6	2,3	31,0	30,9
9.	55,9	59,4	49,2	47,2	90,2	90,6	51,4	52,6
10.	0,8	0,8	1,1	1,2	0,5	0,4	0,0	0,0
11.	32,8	29,8	42,2	44,1	5,0	6,0	19,6	18,7
12.	6,6	6,9	7,8	9,3	1,3	1,4	6,7	7,2
13.	0,7	0,8	0,5	0,4	1,1	1,5	0,9	0,9
14.	81,2	81,9	83,3	85,2	68,9	71,9	84,2	86,3
15.	1,2	1,0	1,4	1,1	0,5	0,6	1,3	1,2
16.	100,0		72,3		6,1		21,6	

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС, Београд, 1989.

Напомена: 1. Укупно а) станова и б) лица;

Опремљеност инсталацијама: 2. водовода, канализ. и елект. струје;
3. водовода и електричне струје; 4. само водовода; 5. само елект. струје;
6. без инсталација; има прикључење на септичку јаму; 7. хигијенско;
8. нехигијенско; 9. нема никакво; 10. централног етажног грејања;
Опремљеност помоћним просторијама: 11. купатило и нужник у стану;
12. купатило у стану; 13. нужник у стану;
14. Станови у зградама од тврдог материјала;
Станови у друштвеној својини: 15. број; 16. површина.

Таб. XVIII - *Настањени станови и лица у Сиринићкој жупи према броју домаћинстава, 1989. год.*

	станови у којима станује							
	у к у п н о 1 домаћин.		2 домаћ.		3 домаћ.			
	број %	број %	број %	број %				
ОПШТИНА								
станова	2218	100,0	2181	98,3	34	1,5	3	0,1
лица	12601	100,0	12210	96,9	352	2,8	39	0,3
Српска насеља								
станова	1481	100,0	1477	98,6	18	1,2	3	0,3
лица	7164	100,0	6977	97,4	148	2,1	39	0,5
Албанска насеља								
станова	374	100,0	367	98,1	7	1,9	-	-
лица	3289	100,0	3203	97,4	86	2,6	-	-
Мешовита нас.								
станова	346	100,0	337	97,4	9	2,6	-	-
лица	2148	100,0	2030	94,5	118	5,5	-	-

Извор: Ванредни попис становништва..., 31.3.1989. у општини Штрпце, РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. XIX - *Настањени станови и лица у Сиринићкој жупи према просечној површини на 1 лице, 1989. године*

	Свега	Станови са просечном површином на 1 лице						
		до 6 м ²	6,1-10,0	10,1-12,0	12,1-15,0	15,1-20,0	20,1-25,0	преко 25,1 м ²
ОПШТИНА								
станова	2218	265	532	206	279	377	204	355
лица	12601	2653	3696	1230	1527	1728	781	986
Српска насеља								
станова	1498	86	295	141	233	289	172	282
лица	7164	565	1818	796	1255	1299	642	789
Албанска нас.								
станова	374	144	140	38	12	25	3	12
лица	3289	1696	1105	266	85	97	14	26
Мешовита нас.								
станова	346	35	97	27	34	63	29	61
лица	2148	392	773	168	187	332	125	171

с т р у к т у р а у %

ОПШТИНА								
станова	100,0	11,9	24,0	9,3	12,6	17,0	9,2	16,0
лица	100,0	21,1	29,3	9,8	12,1	13,7	6,2	7,8
Српска насеља								
станова	100,0	5,7	19,7	9,4	15,6	19,3	11,5	18,8
лица	100,0	7,9	25,4	11,1	17,5	18,1	9,0	11,0
Албанска нас.								
станова	100,0	38,5	37,4	10,2	3,2	6,7	0,8	3,2
лица	100,0	51,6	33,6	8,1	2,6	2,9	0,4	0,8
Мешовита нас.								
станова	100,0	10,1	28,0	7,8	9,8	18,2	8,4	17,6
лица	100,0	18,2	36,0	7,8	8,7	15,5	5,8	8,0

Извор: Ванредни попис становништва..., РЗС СР Србије, Београд, 1990.

Таб. XX - Број запослених у друштвеним делатностима

Друштвене делатности	Број запослених (јун 1989.)						Број ученика (1988/89)
	Свега	ВСС	ВШС	ССС	ПКВ	НКВ	
ШКОЛСТВО (59,0%)							
ОШ Стаја Марковић - Штрпце	56	7	28	14	7	-	608
ОШ Шарски одред - Севце	35	2	21	8	4	-	400
ОШ Осман Мани - Фираја	74	од стручног особља 62 и 12 помоћних					
Средња школа - Штрпце	15	8	4	3	-	-	157
ЗДРАВСТВО (21,0%)							
Дом здравља - Штрпце	65	13	2	40	5	-	
Дом здравља - Штрпце	43	10	2	24	3	-	
Амбуланта - Драјковце	10	1	-	8	1	-	
Амбуланта - Јажинце	8	2	-	5	1	-	
здравст. пункт - Севце	1	-	-	1	-	-	
здравст. пункт - Врбештица	1	-	-	1	-	-	
Здравствени пункт - Брод	1	-	-	1	-	-	
СУП - Штрпце (9,2%)	28	-	1	26	-	1	
СО ШТРПЦЕ (9,8%)	30	10	5	11	4		
СИЗ за запошљавање (1,0%)	3						

Извор: Анкета о привредним и друштвеним делатностима, јуни 1989. год.

Таб. XXа. - Површине школских и здравствених објеката

Друштвене делатности	Површине у m ²			
	плац	објекат	двориште	остало
ШКОЛСТВО				
ОШ Стаја Марковић - Штрпце				
Матична шк. - Штрпце	9.402	964	6.670	1.768
Подручно одељ. - Г.Битиња		572		
Подручно одељ. - Сушиће	2.265	91	1.399	775
ОШ Шарски одред - Севце				
Матична шк. - Севце	950	450	500	5.000
Подручно одељ. - Врбешт.	970	270	700	2.480
Подручно одељ. - Јажинце	640	120	520	
ОШ Осман Мани - Фираја				
Матична шк. - Фираја	5.610	1.160	1.450	3.000
Подручно одељ. - Готовуша	2.280	380	1.900	5.000
Подручно одељ. - Ижанце	680	480	200	
Подручно одељ. - Брод	3.353	353	3.000	
Подручно одељ. - Вича	420	120	300	
Подручно одељ. - Коштањ.	500	200	300	
Подручно одељ. - Бурник	816	216	600	
Средња школа - Штрпце	користи просторије основне школе у Штрпцу			
Средња школа - Фираја	користи просторије основне школе у Фираји			
ЗДРАВСТВО				
Дом здравља - Штрпце				
Дом здравља - Штрпце	1.400	208	1.192	
Амбуланта - Драјковце	1.200	120	1.080	
Амбуланта - Јажинце	1.000	96	904	
здравст. пункт - Севце		102		
здравст. пункт - Врбештица		32		
здравствени пункт - Брод		24		

Извор: Анкета о привредним и друштвеним делатностима, јун 1989. год.

СПИСАК ТАБЕЛА

ВАНРЕДНОГ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА,
СТАНОВА И ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА
31.3.1989. ГОДИНЕ У ОПШТИНИ ШТРПЦЕ

- 1.1.1. Укупно становништво по насељима према полу и старости
- 1.1.2. Укупно становништво по насељима према народности и вероисповести
- 1.1.3. Основни континенти становништва по насељима према народности
- 1.1.4. Укупно становништво старо 15 и више година по насељима према полу, школској спреми и старости
- 1.1.5. Укупно становништво старо 15 и више година по насељима према старости, полу и брачном стању
- 1.1.6. Издржавано становништво по насељима становања према занимању издржавача и према старости издржаваних
- 1.1.7. Укупно досељено становништво по насељима према полу, народности и времену досељења
- 1.1.8. Укупно досељено становништво по насељима према месту из које се доселило, полу, времену досељења и старости
- 1.1.9. Становништво у Сиринићкој жупи које се никада није селило према националности, насељу становања, полу, активности и годинама старости
- 1.1.10. Становништво у Сиринићкој жупи по насељима према месту становања, полу, активности и народности.
- 1.1.11. Укупно и пољопривредно становништво у Сиринићкој жупи по насељима према активности и старости
- 1.1.12. Укупно и пољопривредно становништво у Сиринићкој жупи старо 15 година по насељима према школској спреми, активности и полу
- 1.1.13. Пољопривредно становништво у Сиринићкој жупи по насељима према члановима домаћинства која имају-немају газдинство, месту становања, полу и активности.
- 1.1.14. Становници у Сиринићкој жупи који повремено обављају пољопривредне послове по насељима према полу, старости и активности
- 1.1.15. Активно становништво у Сиринићкој жупи које обавља занимање према делатности, полу и друштвено-економском положају
- 1.1.16. Активно становништво у Сиринићкој жупи која обавља занимање по насељима рада и према делатности
- 1.1.17. Активно становништво у Сиринићкој жупи које обавља занимање по насељима становања и свакодневности мигрирања и према месту рада
- 1.1.18. Радни мигранти у Сиринићкој жупи по насељима и свакодневности мигрирања и према делатности
- 1.1.19. Квалификациона структура запослених становника Сиринићке жупе по насељима према полу
- 1.1.20. Становници из Сиринићке жупе који траже прво запослење по насељима према полу, народности и школској спреми
- 1.1.21. Ученици у Сиринићкој жупи по насељима становања и свакодневности мигрирања и према месту школовања
- 1.1.22. Женско станиовништво у Сиринићкој жупи старо 15 и више година према националности, према старости и брачном стању и према броју живорођене деце
- 1.1.23. Женско становништво у Сиринићкој жупи старо 15 и више година према националности и школској спреми и према броју живорођене деце
- 1.1.24. Женско становништво у Сиринићкој жупи старо 15 и више година према националности, активности, занимању и броју живорођене деце
- 1.1.25. Југословенски грађани на привременом раду у иностранству и чланови породице који са њима бораве према земљи рада и према полу.
- 1.1.26. Југословенски грађани на привременом раду у иностранству и чланови породице који са њима бораве према старости, полу
- 1.1.27. Југословенски грађани на привременом раду у иностранству и чланови породице који са њима бораве према школској спреми и полу.
- 2.2.28. Домаћинства у Сиринићкој жупи по насељима и поседовању газдинстава према категорији земљишта
- 2.2.29. Домаћинства у Сиринићкој жупи по насељима и поседовању газдинстава према броју чланова домаћинства.
- 2.2.30. Домаћинства у Сиринићкој жупи по насељима становања према броју запослених чланова и броју чланова са приходом.
- 2.2.31. Домаћинства која имају газдинства у Сиринићкој жупи по насељима и површини коришћеног земљишта (у ha) и према броју и старости активних пољопривредника
- 2.2.32. Породична и непородична домаћинства у Сиринићкој жупи по насељима према броју чланова и породице према саставу
- 2.2.33. Пољопривредне машине и агротехничка домаћинства која имају газдинства у Сиринићкој жупи по насељима и према врсти машине
- 2.2.34. Број стоке, живине и кошница пчела домаћинства у Сиринићкој жупи по насељима и према врсти стоке
- 2.2.35. Воћњаци домаћинства која имају газдинства у Сиринићкој жупи по насељима и према врсти воћњака и старости - родности стабала
- 2.2.36. Домаћинства у Сиринићкој жупи по насељима и површини коришћеног земљишта (у ha) према поседовању газдинстава и извору прихода
- 3.3.37. Станови и лица у Сиринићкој жупи по насељима према врсти стана и години изградње
- 3.3.38. Станови и лица у Сиринићкој жупи по насељима према опремљености станова инсталацијама и помоћним просторијама
- 3.3.39. Настањени станови и лица у Сиринићкој жупи по насељима према броју домаћинства и просечној површини на 1 лице